

**KAYNAKLARIN LANETİ OLGUSU:
RUSYA ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan : Mehmet Serkan YÜRÜK
Danışman : Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU**

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin İktisat
Anabilim Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
hazırlanmıştır.**

**EDİRNE
Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran, 2008**

ÖNSÖZ

“Kaynakların Laneti” olgusu gibi grift ve bir o kadar da ilginç bir konu ile daha lisans öğrencisi iken tanışmama vesile olan değerli hocam Prof. Dr. Sadi Uzunoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın tamamlanabilmesinde Sadi Hocamın bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşmasının katkısı oldukça önemlidir. Özellikle çalışmanın teorik altyapısının formüle edilmesinde yaptığı eleştiriler, taşların kusursuz bir biçimde yerlerine oturmasını sağlamıştır.

Çalışmalarım süresince başım her sıkıştığında soluğu odasında aldığım, sorduğum onlarca soruya sabırla yanıt veren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Gökhan Sönmezler’e, eleştiri ve katkılarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Ahmet Atakişi’ye, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Aytaç’a, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Uçak’a ve Araştırma Görevlisi Levent Özkan’a teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışma süresince kimi zaman onları ihmal etsem de, desteğini her zaman yanımda hissettiğim aileme ve can yoldaşım Duygu Üyetürk’e teşekkür ederim. Bu çalışmayı, çalışmanın tamamlanmasından kısa bir süre önce rahmetli olan annem Seçkin Avcı’nın aziz hatırasına ithaf ediyorum.

Mehmet Serkan Yürük
EDİRNE – Haziran, 2008

ÖZET

TEZİN ADI: KAYNAKLARIN LANETİ OLGUSU: RUSYA ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN: MEHMET SERKAN YÜRÜK

Zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin ekonomik performansının, doğal kaynakları daha az olan ülkelere oranla düşük olması, ekonomi literatüründe “kaynakların laneti” olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada kaynakların laneti olgusu, Hollanda hastalığı mekanizması üzerinden, Rusya örneğinde incelenmiştir. Cochrane-Orcutt yöntemi ile gerçekleştirilen ekonometrik modellemede petrol ve doğal gaz fiyatlarının reel efektif döviz kurunu değerlendirdiği saptanmıştır. Bununla birlikte reel efektif döviz kurunun işsizlik ile pozitif korelasyonlu, ihracat ile de negatif korelasyonlu olduğu saptanmıştır. Bu bulgular ışığında, Rusya ekonomisinde Hollanda hastalığı semptomlarının görüldüğü söylenebilir.

Anahtar Kelimeler:

Kaynakların Laneti, Hollanda Hastalığı, Rusya, Petrol, Doğal Gaz

ABSTRACT**DISSERTATION TOPIC: RESOURCE CURSE PHENOMENON:
THE RUSSIAN CASE
PREPARED BY: MEHMET SERKAN YÜRÜK**

Underperformance of the resource rich economies than relatively resource poor economies designated as Resource Curse in economics literature. In this study, resource curse phenomena analyzed in Russia in terms of Dutch Disease mechanism. In our analysis we offer evidence that oil and natural gas price appreciates reel ruble exchange rate. Nonetheless, reel ruble exchange rate positively correlated with unemployment and negatively correlated with exports. In the light of our findings, we can say that Russia has symptoms of Dutch Disease.

Keywords:

Resource Curse, Dutch Disease, Russia, Oil, Natural Gas

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KÜRESEL TİCARETTEKİ TRENDLER

1.1Uluslararası Ticaret Teorileri.....	3
1.2Mutlak Üstünlük Teorisi.....	3
1.3Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	5
1.3.1Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Kaynakları	7
1.3.1.1Faktör Donatımı.....	7
1.3.1.2Ölçek Ekonomisi	8
1.4Karşılıklı Talep Teorisi ve Teklif Eğrileri	9
1.5Faktör Donatımı Teorisi.....	11
1.6Leontief Paradoksu.....	13
1.7Ürün Dönemleri Teorisi	14
1.8Lancaster Modeli	15
1.9Dixit-Stiglitz Modeli.....	16
1.10Rekabetçi Avantajların Kaynakları.....	17
1.11Dünya Ticaretindeki Gelişmeler.....	18
1.12Uluslararası Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi.....	24

II. BÖLÜM

KAYNAKLARIN LANETİ OLGUSUNA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

2.1Doğal Kaynak İhracatına Bağımlılık: Kaynakların Laneti.....	28
2.2Kaynakların Laneti Olgusunun Ekonomi Üzerindeki Bozucu Etkileri	30
2.2.1Hollanda Hastalığı	30
2.2.2Düşük Ekonomik Büyüme ve Risklere Açık Olmak.....	32
2.2.3Düşük Yaşam Standartları, Yoksulluk ve Eşitsizlik.....	33
2.2.4Yüksek Düzeyde Yolsuzluk.....	34
2.2.5Otoriteryanizm ve Zayıf Yönetişim.....	35
2.2.6İç Savaş ve Çatışma Riski	36
2.3Kaynakların Laneti Olgusunun Bozucu Etkilerine Yönelik Çözüm Önerileri	38
2.3.1İstikrar Fonları	38
2.3.2Dış Ticarete Çeşitlendirme ve Serbestleşme	39
2.3.3Şeffaflık	41

III: BÖLÜM

RUSYA EKONOMİSİ VE DOĞAL KAYNAK İHRACATINA BAĞIMLILIK

3.1Rusya'nın Politik ve Ekonomik Analizi.....	43
3.1.1Politik Analiz.....	44
3.1.2Ekonomik Analiz.....	47
3.2Rusya'nın Küresel Ticaret İçindeki Yeri.....	52
3.3Rusya'da Kaynakların Laneti Olgusu	57
3.4Rusya İçin Sektör Stratejileri	63
3.4.1Tarım Sektörü	63
3.4.2İnşaat Sektörü	64
3.4.3Finansal Hizmetler Sektörü	65
3.4.4Bilişim Sektörü	66

IV. BÖLÜM

RUSYA'DA DOĞAL KAYNAK İHRACATINA BAĞIMLILIK: EKONOMETRİK UYGULAMA

4.1.Araştırma Örneklemi	68
4.2.Araştırmanın Metodolojisi.....	68
4.3.Verilerin İncelenmesi.....	68
4.3.1 Petrol ve Doğal Gaz Fiyatlarının Uluslararası Rezervlere Etkisi	68
4.3.2 Petrol Fiyatlarının Cari Dengeye Etkisi	70
4.3.3 Petrol ve Doğal Gaz Fiyatlarının Reel Efektif Döviz Kuruna Etkisi	71
4.3.4 Reel Efektif Döviz Kurunun Cari Dengeye Etkisi	73
4.3.5 Cari Dengenin Büyüme Oranına Etkisi.....	74
4.3.6 Mal ve Hizmet Ticaretinin Ekonomik Büyümeye Etkisi	75
4.3.7 Reel Efektif Döviz Kurunun Mal ve Hizmet İhracatına Etkisi	77
4.3.8 Yakıt İhracatının Ekonomik Büyümeye Etkisi.....	78
4.3.9 Reel Efektif Döviz Kurunun İşsizlik Oranına Etkisi.....	79
4.3.10 Cari Dengenin İşsizlik Oranına Etkisi.....	80
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	82
KAYNAKÇA.....	84

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Ürünleri Üretebilmek İçin Gereken İşgücü Miktarı	4
Tablo 2: Üretimin Verimli Ürüne Yoğunlaştırılması	
Halinde Toplam Üretim	5
Tablo 3. Birim İşgücü ile Üretilen Mal Miktarları.....	6
Tablo 4: Ölçek Ekonomisi Öncesi A ve B Ülkelerinin Üretimleri	9
Tablo 5: Ölçek Ekonomisi Sonrası A ve B Ülkelerinin Üretimleri	9
Tablo 6- 100 YTL ile Satın Alınabilen Emek ve Sermaye Miktarı	12
Tablo 7: ABD’de 1 Milyon Dolarlık İhracat ve İthal İkamesi Mal Üretmek İçin Gereken Emek ve Sermaye Miktarı (1947)	13
Tablo 8. 2000-2006 Yılları Arasında Dünya Sanayi Malı Ticaretinin ve Üretiminin Hacmi (Yüzdelerle Değişim)	19
Tablo 9. Dünya Sanayi İhracatında Bölgesel Ticaret Akımları (2006)	20
Tablo 10. Az Gelişmiş Ülkelerin İhracat ve İthalatlarının Değişimi (2000-2006)	22
Tablo 11 Dünyadaki İlk 10 İhracatçı ve İthalatçı Ülkeler (USD, %)	23
Tablo 12 Doğal Kaynak Zenginliği İle İlgili İç Savaşlar, 1990–2002	37
Tablo 13 OECD Ülkelerinde İşlenmiş ve İşlenmemiş Ürünlere Uygulanan Tarifeler	40
Tablo 14 Rusya’nın İhracatının Sektörel Dağılımı	54
Tablo 15 Rusya’nın İthalatının Sektörel Dağılımı	56

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Bir Üretim Faktörünün Talebi	8
Grafik 2. Türkiye'nin Buğday Teklif Eğrisi	11
Grafik 3 Denge Ticaret Haddi	11
Grafik 4: Ürün Dönemleri	15
Grafik 5. Tercih Çemberleri	16
Grafik 6 Dixit-Stiglitz Modeli	17
Grafik 7 Uluslararası Mal ve Hizmet İhracatı 2000-2006 (2000=100)	19
Grafik 8. Bölgeler İtibariyle Uluslararası Ticaretin Sektörel Dağılımı	21
Grafik 9. Rusya Haritası	44
Grafik 10. CRB Endeksindeki Gelişim	48
Grafik 11. Rusya Merkez Bankasının Uluslararası Rezervleri.....	51
Grafik 12 Rusya'nın İhracatının Ana Kalemler İtibariyle Dağılımı	53
Grafik 13 Rusya'nın İthalatının Ana Kalemler İtibariyle Dağılımı	55
Grafik 14. Aylık Spot Ham Petrol Fiyatı	59
Grafik 15. Aylık Spot Doğal Gaz Fiyatı	60
Grafik 16. RUB/EUR Paritesi	61
Grafik 17. RUB/USD Paritesi	62
Grafik 18 Rusya Tarımsal Ürünler Piyasası (Milyar \$ / 2002-2006)	63
Grafik 19 Rusya İnşaat Sektörü (Milyar \$ / 2002-2006)	65
Grafik 20 Rusya Bilişim Sektörü (Milyar \$ / 2003-2007)	67

KISALTMALAR**AB: Avrupa Birliği****ABD: Amerika Birleşik Devletleri****AGÜ: Az Gelişmiş Ülkeler****BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu****CRB: Commodity Research Bureau****DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü****EUR: Euro****G.Amerika: Güney Amerika****G.Kore: Güney Kore****GATT: General Agreement on Tariffs and Trade****GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla****IMF: Uluslararası Para Fonu****K.Amerika: Kuzey Amerika****OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development****RUB: Ruble****SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği****USD: Amerikan Doları****WTO: World Trade Organization****yy. Yüzyıl**

GİRİŞ

A- PROBLEM

Zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin performansının, doğal kaynakları daha az olan ülkelere oranla düşük olması, ekonomi literatüründe “kaynakların laneti” olarak adlandırılmaktadır. Kaynak açısından fakir ülkelerin, kaynak zengini ülkelere göre daha yüksek performans sergilemesi, ekonomi tarihinde de sıkça görülmektedir. 17.yy’da kaynak fakiri Hollanda, Yeni Dünyadan gelen altın ve gümüş bolluğundaki İspanya’nın önüne geçmişti. Benzer bir şekilde, 19. ve 20. yüzyılda kaynak fakiri olan İspanya ve Japonya gibi ülkeler, kaynak zengini Rusya’dan daha iyi bir performans göstermiştir. Son yıllarda atak yapan kaynak fakiri ülkeler ise G. Kore, Tayvan ve Hong Kong olarak sıralanabilir.

Zengin doğal kaynaklara sahip bazı ülkelerin düşük performans göstermesi genellikle Hollanda Hastalığı mekanizması, yolsuzluk ve iç savaş ve çatışma riski gibi unsurlara bağlı olarak gelişmektedir.

B – AMAÇ

Çalışmada Rusya’daki kaynakların laneti olgusu ve bu olgunun ülke üzerindeki bozucu etkileri incelenerek, çözüm önerileri oluşturulması hedeflenmektedir.

C – ÖNEM

Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılması sonrasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerden sonra Rusya süper güç olma iddiasından vazgeçmiş olmasa da, yaşadığı ekonomik krizler ve ABD’nin tek taraflı nükleer silahsızlanması gibi olaylardan ötürü uluslararası kamuoyu nezdinde itibar kaybı

yaşamıştır. Doğu Bloku ve SSCB'nin dağılmasından sonra ulusların birbirlerine yaklaşımları büyük ölçüde değişmiş, askeri ilişkiler yerini kültürel, siyasal ve ekonomik işbirliklerine bırakmıştır. Oluşan yeni konjonktürde Rusya küllerinden yeniden doğmaktadır. Rusya jeostratejik konumu ve enerji potansiyeli itibariyle de büyük öneme sahiptir.

Rusya'nın ekonomik yapısı ağırlıklı olarak enerji sektöründe yoğunlaşmıştır. Rusya'da doğal kaynaklar ihracatı toplam ihracatın büyük bir kısmını oluştururken, diğer sektörler dışlanmaktadır. Bu noktada iktisat literatüründe "kaynakların laneti" olarak bilinen sorunun aşılması ve ülkede yalnızca tek ürüne bağlılığın ortadan kaldırılması büyük önem taşımaktadır.

D – SINIRLAMALAR

Araştırmanın birinci bölümünde küresel anlamda ticaretteki trendler ve küresel ticaretin bölgesel ve sektörel dağılımı incelenecektir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise kaynakların laneti olgusuna teorik yaklaşımlar değerlendirilerek, kaynakların laneti olgusunun ekonomi üzerindeki etkileri incelenecektir. Araştırmanın üçüncü bölümünde Rusya'nın siyasi ve ekonomik analizi yapılarak, ülkede kaynakların laneti olgusunun etkilerinin gerçekleşip gerçekleşmediği incelenecektir. Araştırmanın son bölümünde ise ekonometrik bir model oluşturularak Rusya'daki kaynakların laneti olgusu uygulamalı bir biçimde değerlendirilecektir.

E – TANIMLAR

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ana tema ve bulgular tespit edilecek ve tanımlar ile kavramlar araştırmanın içerisinde alana uygun terimlerle açıklanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL TİCARETTEKİ TRENDLER

1.1 Uluslararası Ticaret Teorileri

Ülkeler uluslararası ticarete kendilerine kazanç sağlayacak iki basit neden yüzünden girişmektedirler. Bunlardan birincisi, farklı özelliklere sahip olmalarıdır. Burada ülkeler de görece avantajlı olmadıkları ürünleri, görece avantajlı sayılan ülkelere sağlayarak, aralarındaki farklılıklardan yararlanmaktadırlar. İkinci neden ise ölçek ekonomisini sağlamaktır. Bir ülke her şeyi üretmek yerine belirli bir malda yoğunlaşırsa, bu maldan yüksek miktarlarda üretim yapacağından verimlilik artışı elde edecektir. Gerçek dünyada uluslararası ticaret kalıpları bu iki motifi yansıtmaktadır (Krugman&Obstfeld; 2000:11).

Uluslararası ticaret teorileri; uluslararası ticaretin yönünün nasıl oluşacağını, uluslararası ticaretten hangi kazançların sağlanabileceğini, uluslararası ticaretin ekonomik yapıya ne gibi etkilerinin bulunacağını analiz etmektedir. Bu kısımda uluslararası ticaret teorilerindeki önde gelen paradigmlar uluslararası ticaretin geçirdiği dönüşüm çerçevesinde ele alınacaktır.

1.1.1 Mutlak Üstünlük Teorisi

Mutlak Üstünlük Teorisi Adam Smith tarafından geliştirilmiştir. Smith, her ülkenin belirli bir üründe uzmanlaşmasını ve dış ticaret faaliyetlerinin bütünüyle bu mala yoğunlaştırmasını savunmuştur. Smith'e göre; dış ticaretin yönü, miktarı ve bileşimi hükümet tarafından değil pazarın baskısı ile belirlenmelidir.

A. Smith, serbest piyasa koşullarında her ülkenin hızlı ve verimli olarak üretebileceği (doğa ya da sonradan kazanılmış bir mutlak avantaj ile) bir üründe uzmanlaşması gerektiğini savunmaktadır.

İki ülkeli, iki mallı ve tek faktörlü (emek) model açısından belirtmek gerekirse, mutlak üstünlükleri belirlemek için her bir malın maliyetinin iki ülkedeki maliyetlerini karşılaştırmak gerekir. Bir malda maliyeti diğerinden düşük olan ülke o malın ihracatçısı, yüksek olan da ithalatçısı olacaktır. Klasik iktisatçılarda maliyet kavramı yalnızca homojen bir faktör olan emeği içermektedir. (Seyidoğlu,1998:16-17)

Tablo 1. Ürünleri Üretebilmek İçin Gereken İşgücü Miktarı

	Şarap	Kumaş
Portekiz	20	100
İngiltere	120	30

Tablo 1’de görüldüğü üzere Portekiz’de bir birim şarap üretmek için 20, İngiltere’de ise 120 birim emek gerekmektedir. Kumaş üretiminde ise Portekiz’de bir birim kumaş 100 birim emek ile üretilirken, İngiltere’de bir birim kumaş 30 birim emek ile üretilmektedir. Uluslararası ticaretin olmadığı bir senaryoda İngiltere’de bir birim şarap dört birim kumaşa, Portekiz’de de bir birim kumaş altı birim şaraba denk gelmektedir. Her iki ülke de bu değişim oranlarından daha düşük bir seviyede değişim yaparsa daha fazla kazanç sağlayacaktır. Dış ticaret yapıldığı takdirde bu değişim oranının 1 olduğu varsayılın.

Bu durumda İngiltere şarap üretmek için kullandığı 120 birimlik işgücünü kumaş üretmeye ayıracak, önceki kumaş üretiminden dört kat daha fazla kumaş üretmiş olacaktır. Portekiz ise kumaş üretmek için kullandığı 100 birimlik işgücünü şarap üretimine ayırarak beş kat fazla şarap üretmiş olacaktır.

Bu iki ülkenin verimsiz oldukları ürünlerden 600 birim işgücünü verimli oldukları ürüne kaydırmaları halinde iki ülkenin birleştirilmiş ekonomisindeki verimlilik artışını inceleyecek olursak, Tablo 2’de, İngiltere’nin 600 birim işgücünün şaraptan kumaşa,

Portekiz'in ise 600 birim işgücünü kumaştan şaraba kaydırması halinde oluşan üretim düzeylerindeki farklılaşma gösterilmektedir. İşgücü miktarında herhangi bir artış olmamasına karşın iki ülkenin birleştirilmiş ekonomisinde toplam 14 birim kumaş ve 25 birim şarap üretilmektedir. Bu kazanım 600 birimlik işgücünün daha verimli olan ürünün üretimine kaydırılmasıyla sağlanmıştır. Eğer 600 yerine 1200 birim işgücü kaydırılmış olsaydı kazanım iki kat daha fazla olacaktı.

Tablo 2: Üretimin Verimli Ürüne Yoğunlaştırılması Halinde Toplam Üretim

	Şarap	Kumaş
Portekiz	30	-6
İngiltere	-5	20
Toplam	25	14

Smith'in işaret ettiği üzere ülkelerin mutlak üstünlüğe sahip olduğu üründe uzmanlaşmaları; her iki ülke için de kazanç sağlamaktadır. Bu durumda kaynaklar daha etkin kullanılacak, toplam çıktı miktarı artırılarak her iki ülkede de refah artışı sağlanacaktır.

“Eğer İngiltere hem şarap hem de kumaş üretiminde Portekiz’e göre mutlak üstünlüğe sahip olsaydı ne olacaktı?” sorusuna Smith'in yanıtı bu durumda dış ticaret yapılamaz olacaktır. Çünkü İngiltere her iki ürünü de Portekiz’e göre daha verimli olarak üretmektedir. Bu nedenle İngiltere, her iki ürünü de içeride üretmelidir.

1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi, Adam Smith'in de öğrencisi olan David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Ricardo, Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisinin eksik yönlerini gidermiştir. Ricardo, Adam Smith'in teorisini geliştirerek, bir ülkenin iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması halinde de ticaretin karlı bir biçimde yapılabileceğini ortaya koymuştur.

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır;

- Uluslararası ticaret iki ülke arasında gerçekleşir.

- Ticarete yalnızca iki mal konu olur.
- Model emek-değer teorisine dayanır.
- Nakliye, sigorta gibi masraflar ihmal edilmiştir.
- Ticaret, takas ile gerçekleştirilir.
- Üretim faktörleri ülke içi hareketli, ülkelerarası ise hareketsizdir.
- Maliyetler, emek maliyeti bakımından üretim miktarına bağlı olmayıp sabittir.
- Teknoloji, faktör arzları ve işgücü yeteneği veri kabul edilmiştir.
- Ekonomi tam kullanımdadır.

Tablo 3. Birim İşgücü ile Üretilen Mal Miktarları

	Kumaş	Şarap
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Tablo 3'ten de görüleceği üzere, İngiltere hem kumaş hem de şarap üretimde üstünlüğe sahiptir. Ancak Adam Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisine göre, böyle bir durumda dış ticaretin yapılması mümkün değildir. Oysa David Ricardo bu durumda da ticaretin yapılabileceğini belirtmektedir.

Veriler incelendiğinde; İngiltere'de kumaşın, Portekiz'de ise şarabın kullanılan işgücü yönünden daha ucuz veya düşük maliyetli olduğu görülecektir. İngiltere bir birim işgücü ile 80 birim kumaş ya da 40 birim şarap üretebilirken; Portekiz bir birim işgücü ile 10 birim kumaş ya da 20 litre şarap üretebilmektedir.

İngiltere iki üründe de avantaja sahipse dış ticaret yapılmalı mıdır ya da nasıl yapılmalıdır? Adam Smith'e göre bu durumda dış ticaret yapılamaz. İngiltere her iki üründe de üstündür, o halde her iki ürünü de kendi üretmelidir. Ancak bir iktisat profesörü, sekreterine göre hem daha iyi iktisat dersi anlatıp hem de bilgisayarda daha hızlı yazı yazabiliyorsa bu işlerin hepsini kendi mi yapmalıdır? Elbette ki kendi uzmanlığı olan ders vermeye yönelmeli ve bilgisayardaki işlerini daha yüksek verimlilik elde etmek adına, kendisinden daha yavaş yazsa da, sekreterine bırakmalıdır. Ricardo'da bu analojiye benzer olarak Karşılaştırmalı Üstünlükler kavramını ortaya

atmaktadır ve Smith'in teorisini girdiği çıkmazdan kurtararak dış ticareti bu koşullar altında da yapılabilir hale getirmektedir.

İngiltere şarabı Portekiz'e göre daha ucuz üretse de; kumaş İngiltere için daha avantajlı bir üründür. Çünkü İngiltere bir birim işgücü kullanarak kumaş ürettiğinde şaraba göre daha fazla çıktı alabilmektedir. Dolayısıyla İngiltere, kumaş ürettiğinde sahip olduğu emek faktörünü şaraba göre daha verimli kullanmış olacaktır. Buna göre İngiltere tüm üretim faktörlerini kumaş üretimine yoğunlaştırmalı, şarap gereksinimini de Portekiz'den karşılamalıdır. Böylece İngiltere üretim faktörlerini daha verimli kullanmış olurken, Portekiz görece her iki malda da üstünlüğe sahip olmasa da ticaret yapabilmektedir. Bu durum dış ticarete herkesin kazanabileceği bir ortam yaratmaktadır.

Ancak Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi de kusursuz değildir. Bu modele aşağıdaki eleştiriler yöneltilmiştir (Seyidoğlu, 2005: 21-22);

- Emek değer teorisine dayanmaktadır. Modelde maliyeti oluşturan tek etken olarak emek kabul edilmiştir.
- Ricardo, ülkelerarası işgücü verimliliğinde ortaya çıkan farklılığın nedenlerini açıklayamamıştır.
- Ricardo'ya göre işgücü ülke içinde hareketli ancak ülkelerarasında tam hareketsizdir.
- Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisi bir arz teorisidir.
- Ricardo maliyetleri sabit maliyetlere ve tam uzmanlaşmaya dayandırır.
- Ricardo modeli statik bir modeldir. Bu modelde zaman ve değişme faktörlerinin yeri yoktur.

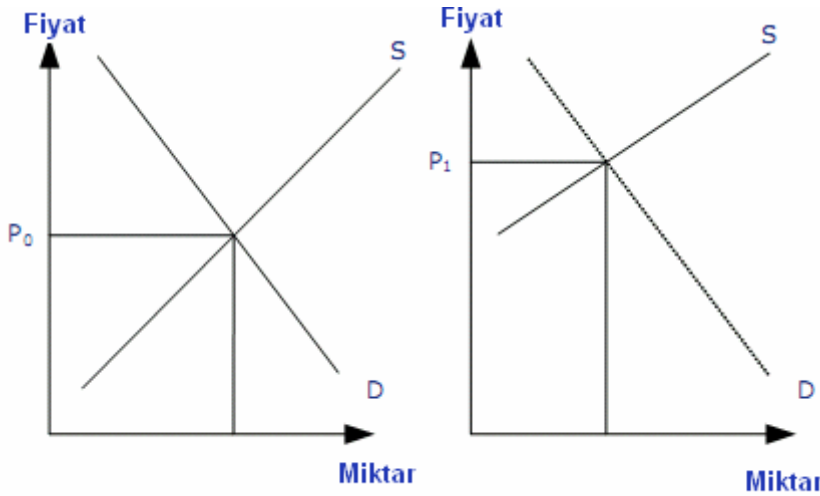
1.1.2.1. Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Kaynakları

1.1.2.1.1 Faktör Donatımı: İleride ele alınacak olan **Heckscher&Ohlin Modeli**, Karşılaştırmalı Üstünlüklerin nereden kaynaklandığıyla ilgilenen ilk modeldir. Heckscher&Ohlin'in gözlemleri bazı ülkelerin makine, bina ve diğer üretim araç gereçleri biçiminde daha fazla sermayeye sahip olduğuna; bazı ülkelerin de daha fazla

işgücüne sahip oldukları yönündedir. Grafik 1'in sol panelindeki ülkenin yüksek düzeyde üretim faktörüne (örneğin emek) sahip olduğunu görmekteyiz. Bu emeğin denge fiyatının, yani P_0 'ın görece düşük olduğunu göstermektedir. Bunun aksine grafiğin sağ panelindeki ülkede emek arzı görece düşüktür. Bu da doğal olarak emeğin denge fiyatının daha yüksek olmasına, yani daha yüksek bir ücret düzeyinin gerçekleşmesine neden olur.

Grafik 1: Bir Üretim Faktörünün Talebi

Bu durumda emek arzı daha fazla olan ülkede emek daha ucuzdur. Dolayısıyla emek yoğun malların üretilmesi daha az emek kullanan ancak daha çok sermaye veya diğer girdilere gereksinim duyan malların üretilmesinden daha karlıdır. Bu yüzden girdi faktörlerinin görece fiyatları, bu faktörlerin arzına göre karşılaştırmalı üstünlük yaratmaktadır.

1.1.2.1.2 Ölçek Ekonomisi: Bir diğer karşılaştırmalı üstünlük kaynağı ise ölçek ekonomileridir. Tablo 4'te olduğu gibi iki ülkenin birbirine karşı Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin bulunmadığını varsayalım. A ülkesi iki üründe de mutlak üstünlüğe sahiptir ancak iki ülkede de görece fiyatlar eşittir. İki ülkede de cep telefonunun çikolataya değişim oranı $\frac{1}{4}$ 'tür. Buna göre; B ülkesinin yurttaşları, A ülkesinin mallarını almayı tercih edebilirler.

Tablo 4: Ölçek Ekonomisi Öncesi A ve B Ülkelerinin Üretimleri

	Cep Telefonu	Çikolata
A Ülkesi	2	8
B Ülkesi	3	12

Şimdi cep telefonu üretiminde ölçek ekonomisi olduğunu varsayalım ve üretimdeki her bir artış, cep telefonu üretiminin ortalama maliyetini düşürmüş olsun. Bu durumda; A ülkesinde daha çok cep telefonu üretimi, maliyetleri 2'den 1,5'e düşürecektir. Benzer olarak B ülkesindeki cep telefonu üretimindeki düşüş de ortalama maliyetleri (örneğin 3.5'e) yükseltecektir.

Tablo 5: Ölçek Ekonomisi Sonrası A ve B Ülkelerinin Üretimleri

	Cep Telefonu	Çikolata
A Ülkesi	1,5	8
B Ülkesi	3,5	12

Ölçek ekonomisinin oluşmasından sonra nispi fiyatlar iki ülkede de aynı değildir. Buna göre, Tablo 5'te de görebileceğimiz gibi A ülkesi cep telefonu üretiminde, B ülkesi de çikolata üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmuştur. Bu Karşılaştırmalı Üstünlükler, ölçek ekonomisinden yani üretim ölçeği arttıkça düşen maliyetlerden kaynaklanmaktadır.

1.1.3- Karşılıklı Talep Teorisi ve Teklif Eğrileri

Klasik Ekonomist John Stuart Mill, Smith ve Ricardo'nun analizini yeniden ele alarak uluslararası ticarete dengenin nasıl sağlandığını incelemiştir. Smith ve Ricardo'dan farklı olarak *talep* kavramını analizine dahil eden Mill, değişimin denge noktasını bir ülkenin teklif ettiği ihraç malları miktarının diğer ülkenin satın almak istediği miktarla eşitlendiği nokta olarak tanımlamaktadır (Dunn&Mutti:2004, 24).

Mill'e göre; iki ülkeli modelde eğer ülkelerin, bir diğerinin malına karşı taleplerinin ne derece şiddetli olduğu bilirse, ticarete denge fiyatları belirlenebilirdi. Mill'in dış

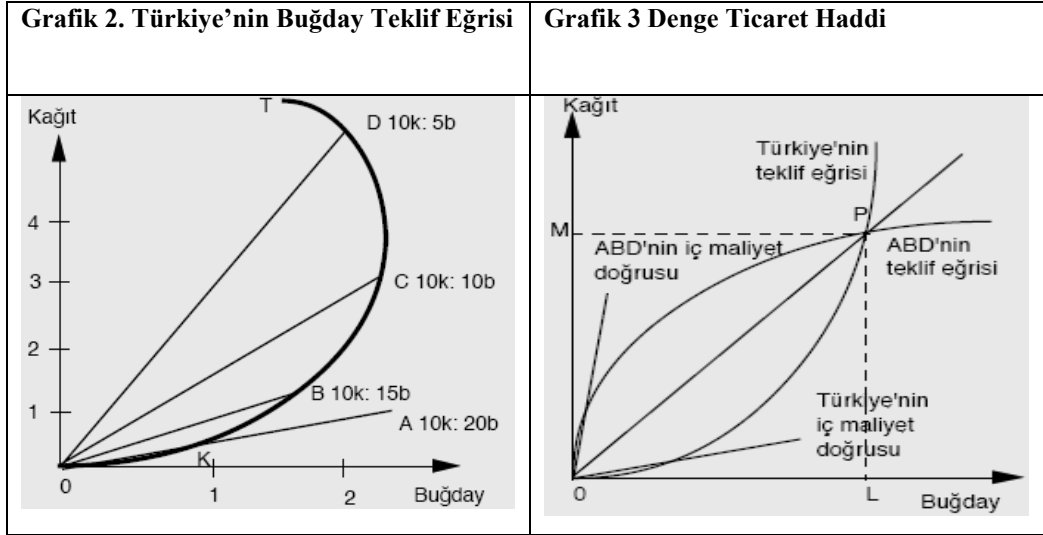
ticaret hadlerinin oluşumuyla ilgili açıklamaları “**karşılıklı talep kanununa**” dayanmaktadır. İki ülkeli bir modelde, bir ülkenin karşılıklı talebi onun kendi malından vereceği bir birim için, diğerinin malından talep edeceği miktarlarla ölçülür. Başka bir ifade ile karşılıklı talep, bir birim yabancı mal karşılığında teklif edilen ulusal mal arzına eşittir. Ülke belirli miktar yerli mal karşılığında ne kadar az yabancı mala razı oluyorsa ithal malına olan karşılıklı talebi o derece şiddetli demektir (Seyidoğlu, 1998: 43).

Ancak Mill’in açıklamaları konuyu çok genel bir perspektiften ele almakla birlikte konuyu açık biçimde ortaya koyamamıştır. Marshall’ın geliştirdiği teklif eğrisi grafikleriyle incelenen Karşılıklı Talep Teorisi, dış ticaret hadlerinin oluşumunda arz ve talebin etkilerini daha açık bir şekilde açıklamaktadır.

Bir ülkenin ithal malı karşılığında önerdiği ihraç miktarına **teklif** denir. Teklif; *ihraç miktarını, ithal miktarını ve uluslararası fiyat oranını* ifade eder. Ticaret hacmi değiştikçe ülkenin teklifleri de değişir. Teklif eğrisi üzerindeki her nokta, hem teklif ve talep edilen miktarları, hem de bunların birbirine olan oranı olan uluslararası göreceli fiyatı, yani ticaret hadlerini gösterir. Grafik 1’de *Türkiye’nin kağıt karşılığında buğday teklif eğrisi* gösterilmektedir. Türkiye’nin teklif eğrisi, kağıdı ithal etmek yerine içeride üretmek daha karlı olduğu için, iç maliyet doğrusu olan OA doğrusunun altına inmemektedir. OT teklif eğrisinin giderek dikleşmesi ise ticaret hacmi genişledikçe, Türkiye’nin buğday fiyatının yükselmesi durumunda, ülkenin dış ticarete yönelebileceğini göstermektedir. OT eğrisi iç maliyet doğrusundan ayrıldıktan sonra, giderek dikleşmekte ve tersine dönmektedir. Eğimin yükseldiği bölümde, her yeni bir birim ithal malına karşılık, ihraç malından önerilen miktar da azalmaktadır. Eğimin negatif olduğu bölümde ise daha fazla miktardaki ithal malı için önerilen ihraç malının toplam miktarı azalmaktadır. Teklif eğrisi hem talep, hem de arz eğrisi olma özelliği göstermektedir. Dolayısıyla ülkenin üretim teknolojileri, ekonomi yönetimi ve faktör donatımları ile ilgili özelliklerini de yansıtmaktadır (Seyidoğlu,1998:44-45).

Eğrinin bir talep eğrisi olması, eğrinin ülkedeki ithal ve ihraç mallara ilişkin zevk ve tercihleri de yansıttığını göstermektedir. Temel olarak teklif eğrilerinde, ticaret hadlerinin hangi seviyede bulunduğu incelenmektedir. Teklif eğrilerinin hem arz hem

de talep eğrisi özelliği taşıması yapılan analizleri denge analizi niteliğine ulaştırmaktadır.

Kaynak: Seyidoğlu, H. ve Karluk S.R. (2000): *Uluslararası İktisat*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları no: 1153, Açık öğretim Fakültesi Yayınları No: 612

ABD ve Türkiye'nin teklif eğrilerini aynı grafik üzerinde açıklamaya çalışırsak; teklif eğrilerinin kesiştiği nokta denge ticaret haddinin olduğu miktarları ve fiyat düzeyini göstermektedir. Grafik 2'de denge ticaret haddi P noktasında gösterilmektedir. OL Türkiye'nin ihracat etmek istediği buğday miktarı; OM de ABD'nin ihracat etmek istediği kağıt miktarıdır. Türkiye OL seviyesine denk düşen buğday karşılığında LP kadar kağıt ithal etmek; ABD de OM kadar kağıt karşılığında MP kadar buğday ithal etmek eğilimindedir (Seyidoğlu,1998:44-46).

Özetle, her mal için her iki ülkenin teklif ettiği miktarlar aynıdır. İki ülke arasındaki ithalat ve ihracat eşitlenerek denge sağlanmış olur.

1.1.4 Faktör Donanımı Teorisi

Faktör Donanımı Teorisi, Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Faktör donanımı teorisi, David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisinin eksik

yönlerini gidermiştir. Faktör donanımı teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisine yeni bir yorum getirmiş olsa da bu teorinin bir parçası kabul edilmektedir.

Eğer emek, Ricardo'nun modelinin varsaydığı gibi yegane üretim faktörü olsaydı; Karşılaştırmalı Üstünlükler ülkelerarasındaki emek verimliliğinden kaynaklanırdı. Ancak gerçek hayatta durum böyle değildir. Kanada, ABD'ye orman ürünleri satar ancak bu Kanadalı oduncuların çok verimli olmasından değil; Kanada'da kişi başına düşen orman alanının ABD'den daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Dış ticaretin analizinde daha realistik bir yaklaşım sadece emek yönünden değil; toprak, sermaye ve doğal kaynaklar yönünden de incelemeyi gerektirir. (Krugman&Obstfeld, 2000:66)

Heckscher-Ohlin, ülkelerarasındaki farklı göreceli maliyetlerin gerisinde yatan temel nedenin üretim faktörlerinin ülkelerarasındaki dağılımından ortaya çıkan farklılar olduğunu ortaya koymuştur. Her ülke farklı oranlarda üretim faktörlerine sahiptir. Ülkelerin sahip oldukları faktörlerin göreceli miktarı, o ülkenin uluslararası ticarete hangi sektörde karşılaştırmalı üstünlük sağlayacağını belirlemektedir.

Faktör donanımı teorisine göre bir ülkenin karlı bir dış ticaret yapabilmesi için, en fazla sahip olduğu üretim faktörünü göreceli olarak yoğun bir biçimde kullanan malları ihraç etmesi, görece daha az sahip olduğu üretim faktörlerini yoğun bir biçimde kullanan malları ise ithal etmesi gerekmektedir.

Tablo 6- 100 YTL ile Satın Alınabilen Emek ve Sermaye Miktarı

	Emek	Sermaye
Türkiye	10	2
Almanya	6	12

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'de emek, birim başına oldukça ucuzdur ancak sermaye ise pahalıdır. Almanya'da ise emek pahalı, sermaye ise ucuzdur. Bu durumda ülkeler üretim faktörlerini daha etkin ve verimli kullanabilmek üzere, hangi üretim faktöründe üstünlüğü bulunuyorsa o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malları üretmeye odaklanmalıdır. Buna göre Türkiye emek faktöründe üstünlüğe sahip olduğundan tekstil sektörü gibi emek yoğun sektörlere yönelmelidir. Almanya ise

sermaye zengini olduğundan, otomotiv sektörü gibi sermaye yoğun sektörlerle yönelmelidir.

1.1.5- Leontief Paradoksu

Faktör donanımı teorisi, uzun bir süre boyunca malları faktör bileşimlerine ayıracak bir teknik bulunamadığından test edilememiştir. Ancak 1930'lu yıllarda girdi-çıkıtı (input-output) tekniği olarak bilinen endüstrilerarası bağlantıları kantitatif olarak ölçmeye yarayan yöntemi geliştiren Leontief, ABD verilerini kullanarak Heckscher-Ohlin'in faktör donanımı teorisini test etmiştir (Seyidoğlu,2005:30).

1947 yılı ABD dış ticaret verilerini kullanarak faktör donanımı teorisini test eden Leontief, sanılanın aksine Amerikan ihracatının emek yoğun olduğunu, ülkede üretilen emek yoğun malların ihracatının ülkedeki sermaye açığını denkleştirdiğini ortaya koymuştur.

Tablo 7: ABD’de 1 Milyon Dolarlık İhracat ve İthal İkamesi Mal Üretmek İçin Gereken Emek ve Sermaye Miktarı (1947)

	İhraç Malları (Milyon \$)	İthal İkamesi Mallar(Milyon \$)	İthal İkamesi Mallar / İhraç Malları
Sermaye	2.550.780	3.091.339	1.2
Emek (Çalışma Yılı)	182.313	170.004	0.9
Sermaye / Emek Yılı	14.010	18.180	1.3

Kaynak: Leontief, W., “*Domestic Production and Foreign Trade; The American Capital Position Re-Examined*”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol.97, No.4, September, 1953

Tabloda görüldüğü gibi, Amerika’da bir milyon dolarlık ithal ikamesi mal üretmek için gereken sermaye, bir milyon dolarlık mal ihraç etmek için gereken sermaye miktarından daha yüksektir. Buna karşılık ihraç mallarında kullanılan emek miktarı ise ithal ikamesi malların üretiminde kullanılan emek miktarından fazladır.

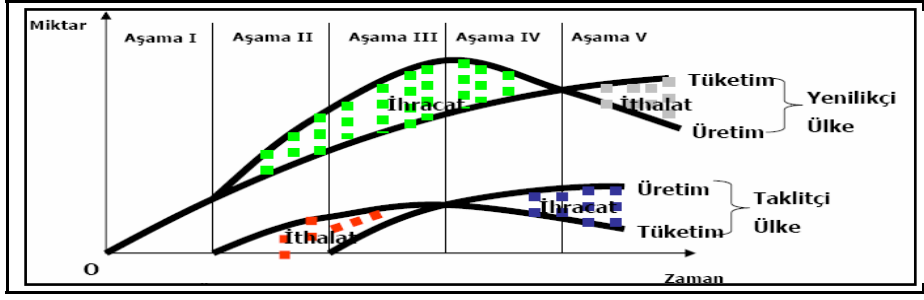
Heckscher-Ohlin'in faktör donanımı teorisi, ülke hangi üretim faktöründe avantajlıysa o üretim faktörünü yoğun olarak kullanmalıdır. Bir mal emek yoğun da sermaye yoğun da üretilebilir. Kuşkusuz 1947 yılında dönemde dünyadaki en zengin sermaye birikimine

sahip ABD'nin bu teori uyarınca sermaye yoğun mallar üretip ihraç etmesi beklenmektedir. Ancak tablo incelendiğinde görülmektedir ki ihracattaki sermaye/emek oranı, emek lehinedir. Yani ABD emek yoğun mallar ihraç etmektedir. Oysa Heckscher&Ohlin'in teorisine göre, ABD sermaye yoğun mallar ihraç edip emek yoğun malları ithal etmeliydi. Bu durum "Leontief Paradoksu" olarak adlandırıldı.

Leontief paradoksu dış ticaretin analizine verimlilik boyutunu eklemektedir. Leontief'in çalışmasına göre bir ABD işçisi bir yabancı işçiye kıyasla üç kat daha verimli çalışmaktadır. Leontief bu paradoksu, Amerikan toplumunun üstün girişimcilik, yöneticilik, eğitim ve üretime yönelik çalışma atmosferi gibi özellikleri dolayısıyla, Amerikan işçilerinin dünyanın öbür ülkelerindeki işçilere göre daha üstün niteliklere sahip olmasına bağlamaktadır (Yani aynı sermaye araçları ile çalışmış olsalar dahi Amerikan işçilerinin verimlilikleri daha yüksektir.). Bu açıdan bakıldığında bir Amerikan işçisi üç yabancı işçiye bedeldir. Dolayısıyla Amerika'nın gerçek işgücü stokunu bulabilmek için mevcut işgücü rakamlarını üçle çarpmak gerekir. Bu yapılmıca Amerika gerçekte sermaye değil, emek bakımından zengin bir ülke durumuna gelecektir (ve Heckscher&Ohlin teorisi de çürütülmekten kurtulacaktır) (Seyidoğlu,1998:74).

1.1.6- Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün Dönemleri Teorisi, Raymond Vernon tarafından geliştirilmiştir. Vernon karşılaştırmalı maliyet konseptinin ve diğer basit konseptlerin uluslararası ticaretin analizinde yeterli olmadığını ve analizleri yeterli anlama düzeyine çok az yaklaştırdığını ifade etmektedir. Bu anlamda geliştirme sürecindeki ithal ikamesi malların güçlü ve zayıf yönleri, yatırım ve ticarete dair piyasa düzenlemeleri, Leontief paradoksunun altında yatan nedenler ve diğer güncel konular gibi yeni konseptlerin formüle edilmesi gerekmektedir (Vernon, 1966).

Grafik 4: Ürün Dönemleri

Kaynak: Seyidoğlu, 1998

Vernon bir ürünün yaşamını beş evreye ayırmaktadır. Ürünün birinci evresinde ürün yenilikçi ülke tarafından geliştirilir ve sadece iç pazara sunulur. İkinci aşamada üretim olanakları biraz daha iyileşerek ürün iç pazarın yanı sıra sanayileşmiş ülkelere de ihraç edilir. Üçüncü aşamadan itibaren ürün, sanayileşmiş ülkelerde de üretilir hale gelir. Ancak bu üretim düzeyi oldukça düşüktür. Dördüncü aşamada yenilikçi ülke bu ürünün üretiminden çekilmeye başlar ve üretim sanayileşmiş ülkelere kayar. Bu arada maliyetlerin azalmasıyla birlikte ürün daha düşük gelir grubundaki taklitçi ülkelere de ihraç edilir. Ürünün son aşamasında diğer sanayileşmiş ülkeler de ürünün üretiminden çekilir ve üretim artık iyice ucuzlamış olduğundan taklitçi ülkelere kalır. Yenilikçi ülke dördüncü aşamadan, sanayileşmiş ülkeler ise beşinci aşamadan sonra ürünün ithalatçısı konumunda olurlar.

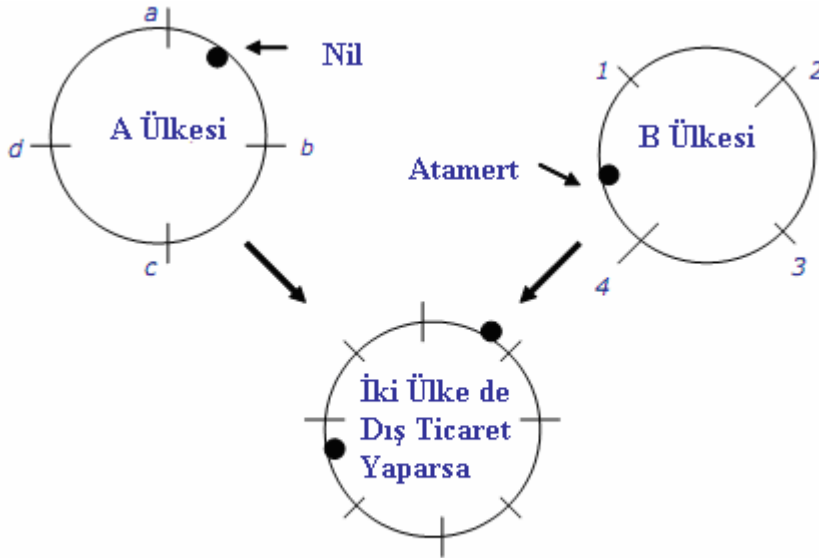
1.1.7- Lancaster Modeli

Ticaretin refah artırıcı etkisi aşağıdaki grafikten görülebilir. Farklı ürünlerin bulunduğu bir "*tercih çemberi*" bulunduğunu varsayalım. A ülkesinin "a, b, c, d" ürünlerini; B ülkesinin de "1, 2, 3, 4" ürünlerini ürettiğini varsayalım. Bu ürünler Coca Cola, Pepsi, Fanta gibi içecekler olabilir. Bu ürünler kaliteleri bakımından değil tatları bakımından farklılaşmaktadır. Diğer bir ifade ile yatay olarak farklılaşmışlardır. A ülkesinde, Nil'in tercihi a ürününe yakın olarak konumlanmıştır ve tahmin edileceği gibi a ürünü satın almayı tercih edecektir. Öte yandan B ülkesindeki Atamert'in tercihi ise 4 ürününe yakın konumlanmıştır ve o da 4 ürünü almayı tercih edecektir. Ancak Nil ve Atamert ideal olarak tercih noktalarına tam denk düşen ürünleri almayı tercih etmektedirler.

Gerçek tercihlerine ne kadar yakın olurlarsa aldıkları ürünlerden sağladıkları fayda da o kadar yüksek olacaktır.

Grafik 5. Tercih Çemberleri

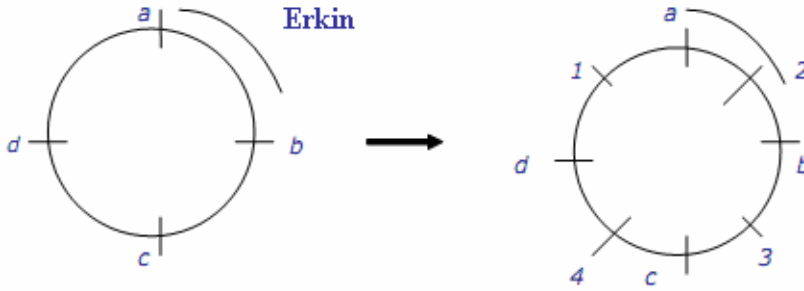
Eğer iki ülke arasında ticaret gerçekleşirse Nil ve Atamert; a ve 4 ürünlerini almaktan vazgeçeceklerdir. Bunun yerine, tercihlerine tam denk gelen ürünleri satın alacaklardır. Yani Nil tercih noktasına uygun olarak B ülkesinde üretilen 2 ürününü; Atamert ise tercih noktasına denk düşen A ülkesinde üretilen d ürününü tercih edecektir. İçecek sektöründeki ürünler daha fazla çeşitlendiği için ikisi de gerçek tercihlerine daha fazla yaklaşacaktır. Bu noktada Lancaster modeli benzer ülkelerde benzer malların ticaretinin refah artışında olumlu etkisinin olduğunun güçlü bir kanıtı olmaktadır.

1.1.8- Dixit-Stiglitz Modeli

Lancaster modelinin biraz daha farklı bir versiyonu, Dixit-Stiglitz'in benzer ürünlerde ticaret modelinde gösterilmektedir. Erkin'in birayı tercih ettiğini varsayalım. Uluslararası ticaret olmaksızın a, b, c ve d ürünlerini satın alabilmektedir. Erkin'in tercihi de a ürünü ya da Efes Pilsen olsun. Ancak tercihini a noktasından sağ aşağıya doğru değiştirebilsin. Uluslararası ticaret gerçekleştiğinde Erkin; 1, 2, 3 ve 4 markalı dört yeni ithal bira satın alabilecektir. Ancak Erkin şimdi tercihini a birası ve 2 birası ya da Becks markası arasında kullanabilecektir. Bu sayede Erkin, yalnızca gerçek tercihine

daha yakın ürün alabildiği için değil sevdiği markalar arasında artan tercih olanakları dolayısıyla da Erkin'in memnuniyeti artacaktır. Lancaster modelinde olduğu gibi Dixit-Stiglitz modelinde de benzer ülkeler arasında benzer ürünlerde uluslararası ticaretin refah artışına etkisi görülmektedir (Bjørnskov, 2005: 21).

Grafik 6 Dixit-Stiglitz Modeli

1.1.9- Rekabetçi Avantajların Kaynakları

Eğer piyasalarda tam rekabet piyasası karakteristiği görülüyorsa, ülkeler rekabetçi üstünlüğe sahip olabilir. Daha önce incelediğimiz gibi, Karşılaştırmalı Üstünlükler ölçek ekonomilerinden oluşabilmektedir. Bu türden ölçek ekonomileri firma ile ilgili olduğu durumlarda (önceki örneğimizdeki gibi) içsel ya da bu örnekte inceleyeceğimiz gibi dışsal olabilir. Dışsal ölçek ekonomileri çeşitli nedenlerden dolayı oluşabilir (Bjørnskov, 2005: 17-18):

- **Tedarikçi Endüstrilerdeki Ölçek Ekonomisi:** Girdi (Ham madde, ara mal) sağlayan firmalar ölçek ekonomisine sahip olursa; üretim ölçeği arttıkça, endüstri bir bütün olarak ortalama maliyetlerini düşürür.
- **Tedarikçi Endüstrideki Rekabetin Artması:** Eğer üretim düzeyi düşükse, üretimde kullanılacak hammadde ve ara mal talebi de düşük olur ve pek az firma tarafından sağlanır. Bir endüstride üretim arttığı takdirde hammadde ve ara mal talebi de artar. Bu sayede daha fazla firma, hammadde ve ara mal üretmeye başlar. Bu durum ikincil endüstride rekabeti artırarak girdi fiyatlarının azalmasına yol açar. Girdi fiyatları azaldıkça da firmaların maliyetleri azalır.
- **Endüstri İçi Rekabet:** Ülke içinde rekabet düşük düzeyde ise bu durum firmaları gevşeterek, yenilik yapma ve maliyetleri azaltma konusunda

duyarsızlaştırır. Endüstri içindeki yüksek düzeydeki rekabet, firmaları ürünlerini yenilemeye ve maliyetlerini düşürmeye teşvik ederek rekabetçi üstünlük yaratır.

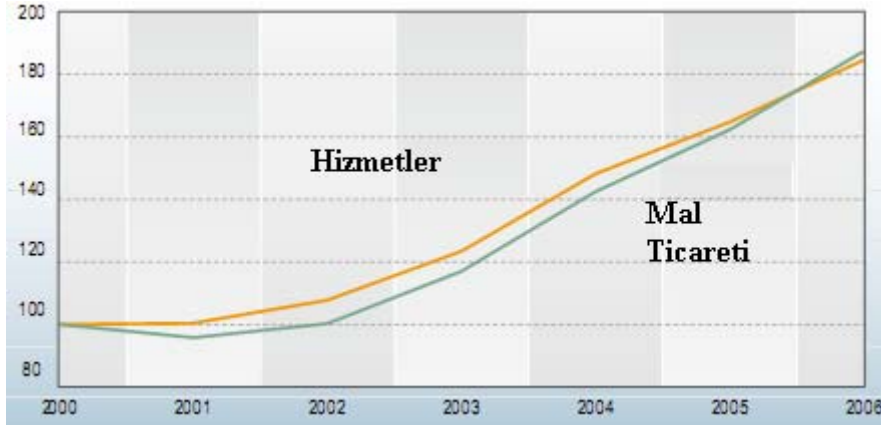
- **Endüstri İçi Enformasyon:** Endüstriler birbirlerinden daha fazla şey öğrendikçe verimlilik sağlarlar. Kimi endüstriler coğrafi olarak birbirlerine çok yakın konumlanırlar. Birbirlerinin çalışanlarını devşirmeye çalışarak diğer firmadan yeni şeyler öğrenmeye çalışırlar. Bazen de sadece diğer firmaların neler yaptığını gözlemleyerek maliyetleri azaltacak yeni fikirler edinebilirler.
- **Eğitim:** Aynı endüstride faaliyet gösteren firmalar aynı türden işgücüne sahip olurlar. Eğer firmalar coğrafi olarak da birbirlerine yakınsa, aynı potansiyel işgücü havuzunu kullanırlar. Bir firmada eğitim gören işçi, aynı sektördeki diğer firmada da çalışabilir. Böylelikle firmaların işgücüne erişimleri daha kolay ve esnek olur.

1. 2. Dünya Ticaretindeki Gelişmeler

1950-1980 yılları arasında dünya ticaretindeki gelişmeler yıllar itibariyle birbirine oldukça yakın olmasına karşın, 1980 yılından itibaren dünya ticaretinin hızla arttığı gözlenmektedir. Bunda dünya ticaretindeki serbestleşmenin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

1996 yılında sanayi malı ihracatı 5.150, hizmet ticareti ise 1.275 milyar dolar civarında bulunuyordu (Uzunoglu, Eylül 1999). 2006 yılında ise dünya malı ihracatı küresel ekonominin yüzde 3.5 büyümesine karşın yüzde sekiz oranında büyümüştür. Bu durum dünya sanayi malı ihracatının, 2000 yılından beri içinde bulunduğu küresel ekonomik büyümenin iki katı büyüme trendini teyit etmektedir (WTO, 2007).

Grafik 7 2000-2006 yılları arasında uluslararası mal ve hizmet ihracatının gelişimini göstermektedir. Grafikte 2000 yılı 100 olarak kabul edilmiştir. 2006 yılında hizmet ihracatı yüzde 12 artış gösterirken mal ticareti ise %16 artmıştır. Mal ticaretindeki bu nispi artış 2006 yılında hammadde fiyatlarındaki yükselişin bir sonucu olarak açıklanabilir.

Grafik 7 Uluslararası Mal ve Hizmet İhracatı 2000-2006 (2000=100)

Kaynak: WTO, Annual Report, 2007

Daha önce de ifade edildiği üzere dünya mal ihracatındaki artış 2000 yılından bu yana küresel ekonomik büyümenin yaklaşık iki katı kadar gerçekleşme trendinde bulunmaktadır. Bu durum Tablo 7'den izlenebilir. Tablo 7'de 2000-2006 yılları arasındaki dünya ticareti, dünya sanayi üretimi ve küresel gayri safi yurtiçi hasıla artışları gösterilmektedir. 2006 yılında dünya mal ihracatı 2004, 2005 yılları ve 2000-2006 aralığında olduğu üzere küresel GSYİH'nın iki katı kadar artmıştır. Mal ticaretindeki artışın itici gücü mal üretiminde de olduğu üzere sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo 8. 2000-2006 Yılları Arasında Dünya Sanayi Malı Ticaretinin ve Üretiminin Hacmi (Yüzdelerle Değişim)

	2000-06	2004	2005	2006
Dünya Mal Ticareti	5.5	9.5	6.5	8
Tarım Ürünleri	4	4	6	6
Yakıtlar ve Madenler	3	6	3.5	3
Sanayi Üretimi	6	11	7.5	10
Dünya Mal Üretimi	2.5	5	3.5	3
Tarım	2	5	1.5	1
Madencilik	1.5	4.5	1.5	1
Sanayi	3	5.5	4	3.5
Küresel GSYİH	3	4	3.5	3.5

Kaynak: WTO, Annual Report, 2007

Tablo 8'de dünya ticaretinin bölgesel dağılımı görülmektedir. Dünya ticaretinin neredeyse yarıya yakını Avrupa ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Bunu Asya ve Kuzey

Amerika ülkeleri izlemektedir. Tablodan anlaşıldığı üzere uluslararası ticarete mesafeler halen önemli bir engel olmaya devam etmektedir. BDT, Afrika ve Orta Doğu bölgeleri dışındaki, tüm yüksek ticaret hacmine sahip bölgelerde dış ticaretin en yoğun bölge içinde yapıldığı görülmektedir. BDT, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde bu durumun aksinin görülmesi yetersiz uzmanlaşma, diğer pazarlara ve hammadde ihracatına bağımlılık olgularıyla açıklanmaktadır.

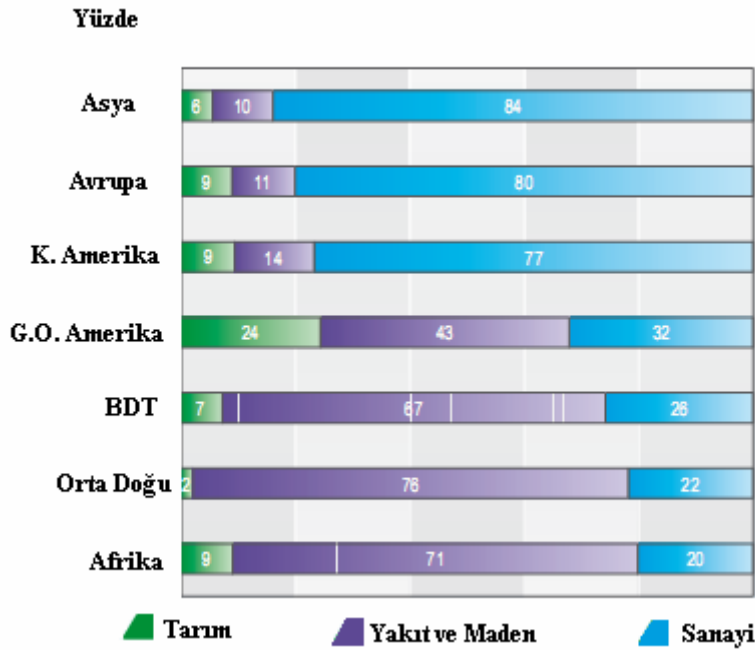
Tablo 9. Dünya Sanayi İhracatında Bölgesel Ticaret Akımları (2006)

	Yön	Dünya	Kuzey Amerika	Güney ve Orta Amerika	Avrupa	BDT	Afrika	Orta Doğu	Asya
Orjin									
Pay (%)									
Dünya		100	100	100	100	100	100	100	100
Kuzey Amerika		14.2	38.4	28.4	5.5	2.8	7.7	11	11.1
G. ve Orta Amerika		3.6	5.7	29.5	1.7	2.1	4	2.1	2.2
Avrupa		42.1	18.3	17.6	71.3	48.7	42.6	33.8	12.9
BDT		3.6	1	2	4.8	27.7	2	3.5	1.6
Afrika		3.1	3.4	3	2.9	0.5	11.6	1.7	2.6
Orta Doğu		5.5	3.1	1.2	2	1	7.4	18.8	12
Asya		27.8	30.1	18.4	11.8	17.1	24.7	29.2	57.7

Kaynak: WTO, Annual Report, 2007

Grafik 2’de dünya mal ticaretinin bölgesel yapısı gösterilmektedir. Dünya ticaretinin yüzde 84.1’ini oluşturan Avrupa, Asya ve K.Amerika bölgesinin yoğun olarak sanayi malı ihraç ettikleri görülmektedir. Sanayi malı ihracatının toplam ihracata oranı Asya bölgesinde yüzde 84, Avrupa’da yüzde 80, K. Amerika’da ise yüzde 77 düzeyindedir. Buna karşın nispeten daha az gelişmiş olan ülkelerde yakıt ve maden ürünleri ihracatının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Yakıt ve maden ihracatının toplam ihracata oranı Orta Doğu’da yüzde 76, Afrika’da yüzde 71, BDT ülkelerinde yüzde 67, Güney ve Orta Amerika ülkelerinde ise yüzde 43 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 8. Bölgeler İtibariyle Uluslararası Ticaretin Sektörel Dağılımı

Kaynak: WTO, Annual Report, 2007

Tablo 3'te az gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalat değişimleri gösterilmektedir. Az gelişmiş ülkeler petrol ihraç edenler, sanayi malı ihraç edenler ve hammadde ihraç eden ülkeler olarak üç grupta incelenmiştir. Tabloda az gelişmiş ülkelerin ağırlıklı olarak hammadde ihracatçısı oldukları listelenmektedir. Bunun yanı sıra petrol ihraç eden ülkelerin diğer az gelişmiş ülkelere göre daha fazla ihracat yaptıkları görülmektedir.

Tablo 4'te dünyadaki en büyük ihracatçı ve ithalatçı ülkeler sıralanmaktadır. 1.1 trilyon Dolar ile dünyadaki en büyük ihracatçı ülke olan Almanya, ithalatta ise 908 milyar Dolar ile ikinci sırada yer almaktadır. En büyük ikinci ihracatçı olan ABD ise 2 trilyona yaklaşan ithalattı ile en çok ithalat yapan ülke olmuştur. ABD'nin ithalattaki payı incelenecek olursa %15.5 ile dünyadaki en büyük alıcı olduğu görülecektir.

Tablo 10. Az Gelişmiş Ülkelerin İhracat ve İthalatlarının Değişimi (2000-2006)

	İhracat					İthalat				
	Değer 2006	Değişim % 2000-06	2004	2005	2006	Değer 2006	Değişim % 2000-06	2004	2005	2006
AGÜ'ler	106262	20	32	36	28	101884	15	18	22	18
Petrol İhraç Eden Ülkeler										
Angola	35000	28	42	79	45	11600	25	6	43	39
E. Gine	8600	41	64	55	21	2500	33	27	35	19
Yemen	7285	10	19	37	14	4935	13	8	22	1
Sudan	5657	21	49	28	17	8074	32	41	66	19
Çad	3750	65	265	38	24	1250	26	9	30	12
Sanayi Malı İhraç Eden Ülkeler										
Bangladeş	11802	11	19	12	27	16086	10	15	15	16
Myanmar	4250	17	-4	60	11	2460	0	5	-12	28
Kamboçya	3800	18	32	14	19	4900	17	25	23	25
Madagaskar	953	2	16	-16	14	1487	7	32	-3	4
Laos	874	18	0	40	73	1060	12	5	60	31
Nepal	760	-1	14	10	-8	2100	5	7	-1	13
Lesotho	694	21	45	-8	7	1465	10	29	-5	10
Haiti	507	8	13	20	8	1705	9	10	11	17
Hammadde İhraç Eden Ülkeler										
Zambiya	3689	33	49	27	99	2920	20	28	28	13
Mozambik	2398	37	44	16	37	2807	16	10	25	17
Kongo	2300	19	35	18	5	2800	26	25	14	23
Tanzanya	1690	15	21	14	1	4253	19	18	22	38
Senegal	1550	9	20	2	1	3434	15	19	12	7
Mali	1350	16	5	16	19	1860	15	7	19	15
Moritanya	1290	24	38	34	129	974	21	44	141	-27
Etiyopya	1014	13	37	33	12	4594	24	46	34	11
Uganda	1004	14	26	22	16	2505	8	26	19	22
Gine	970	6	19	23	9	930	7	8	19	13
Togo	617	9	1	-2	5	1100	12	14	14	10
Benin	560	6	5	0	-2	990	8	0	0	11
Malavi	540	6	-8	4	7	1209	15	19	24	5
Nijer	540	11	24	14	8	950	16	21	7	18
Burkina Faso	440	13	50	-28	27	1450	15	37	1	13
Afganistan	430	15	118	21	13	2960	17	4	15	18
Bhutan	350	23	38	41	36	320	11	65	-6	-17
Maldivler	225	13	19	-10	39	927	16	36	16	24
Sierra Leone	216	60	50	14	36	389	17	-6	20	13
Liberya	181	-9	-5	26	38	444	-7	98	-8	43
Ruanda	138	18	57	26	10	501	16	10	41	24
Solomon Adaları	120	10	31	6	16	200	14	29	52	8
Güney Afrika	120	-5	-2	2	-6	240	13	25	16	40
Guinea-Bissau	75	3	17	30	-24	110	11	28	43	-8
Burundi	59	3	24	21	3	431	20	13	52	61
Cibuti	50	8	2	4	27	346	9	10	6	25
Vanuatu	50	12	41	3	28	140	8	22	9	0
Cape Verde	21	11	18	17	19	542	15	10	13	24
Comoros	11	-4	-30	-26	-20	110	17	23	10	16
Samoa	11	-4	-28	11	-10	219	13	19	15	17
Gambiya	10	-7	25	-20	25	255	5	46	4	8

Kaynak: WTO, Annual Report, 2007

Tablo 11 Dünyadaki İlk 10 İhracatçı ve İthalatçı Ülkeler (USD, %)

Sıra	İhracatçı	İhracat Değeri	Pay (%)	% Değişim	Sıra	İthalatçı	İthalat Değeri	Pay (%)	% Değişim
1	Almanya	1112	9.2	15	1	ABD	1919.4	15.5	11
2	ABD	1038.3	8.6	15	2	Almanya	908.6	7.3	17
3	Çin	968.9	8	27	3	Çin	791.5	6.4	20
4	Japonya	649.9	5.4	9	4	İngiltere	619.4	5	21
5	Fransa	490.4	4.1	6	5	Japonya	579.6	4.7	13
6	Hollanda	462.4	3.8	14	6	Fransa	534.9	4.3	6
7	İngiltere	448.3	3.7	17	7	İtalya	437.4	3.5	14
8	İtalya	410.6	3.4	10	8	Hollanda	416.4	3.4	14
9	Kanada	389.5	3.2	8	9	Kanada	357.7	2.9	11
10	Belçika	369.2	3.1	10	10	Belçika	353.7	2.9	11
13	Rusya	304.5	2.5	25	18	Rusya	163.9	1.3	31
34	Türkiye	85.5	0.7	16	22	Türkiye	138.3	1.1	18

Kaynak: WTO, Annual Report, 2007

Pek çok ülke için en önemli pazar olan ABD'nin 900 milyar doları bulan dış ticaret açığı ürkütücü boyutlardadır. Paradoksal bir biçimde de küresel ekonomik sistemin aksamaması ve diğer ülkelerin ödemeler dengesi krizi yaşamamaları açısından, ABD bu boyuttaki bir dış ticaret açığını taşımak zorunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra ABD'nin yurtdışındaki varlıkları ile yabancıların ABD'deki varlıklarının farkını gösteren uluslararası yatırım pozisyonu da giderek büyümektedir. Uzun vadede ABD cari açığının daha düşük bir noktaya ulaşacağı beklenmektedir. Ancak oluşacak bu yeni denge küresel ekonomiyi daraltacaktır.

2006 yılında Rusya'nın ihracatta on üçüncü, ithalatta ise on sekizinci sırada yer aldığı görülmektedir. 305 milyar dolar ihracatı, 164 milyar dolar da ithalatı bulunan Rusya yaklaşık 140 milyar dolarlık dış ticaret fazlası vermektedir.

Türkiye ise ihracatta otuz dört, ithalatta ise yirmi ikinci sırada yer almaktadır. Son dönemlerde Türkiye'nin ihracatı oldukça artmıştır. Ancak bununla birlikte ithalatta da artış mevcuttur. 2002 yılından bu yana enflasyonla mücadele kapsamında uygulanan aşırı değerli yerel para uygulaması Türkiye'nin dış ticaret açığının rekor üstüne rekor kırmaya yol açmıştır. 2006 yılında 52.8 milyar dolar dış ticaret açığı veren Türkiye'nin; turizm sektörünün etkisiyle pozitif veren hizmetler dengesine rağmen 40 milyar dolar civarında dış finansman sağlaması gerekmektedir. Ancak bu finansmanın da genellikle kısa vadeli sağlanabilmesinden dolayı Türkiye'nin borçlanma maliyetleri artmakla birlikte dış şoklara karşı kırılganlığı da yükselmektedir.

Türkiye ve Rusya'nın dış ticaretinin yarısından fazlası Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin ise en fazla ticaret yaptığı ülke ABD'dir. Bu durumda ABD ekonomisindeki gelişmeler dolaylı olarak Türkiye ve Rusya'nın da ticaretini etkileyecektir. ABD ekonomisinde yaşanacak bir sıkıntı, AB pazarında bir durgunluğa yol açacak; bu durum da Türkiye ve Rusya'nın ihracatını olumsuz etkileyecektir. Benzer şekilde EUR/USD paritesindeki yükselişin devam etmesi de AB ile yapılacak ticareti zorlaştıracaktır.

1.3 Uluslararası Ticaretin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Uluslararası ticaretin faydalı olduğu konusunda hemen herkes hemfikirdir: Kimse Norveç'e kendi portakalını kendi yetiştirmesini tavsiye etmeyecektir (Krugman&Obstfeld, 2000:3). Ancak bazı kesimler bir ülkenin kendi kendine üretebileceği mallarda dış ticarete yönelmesi noktasında çekincelidir. Türk üretim sektöründeki istihdamı korumak adına, daha avantajlı da olsa, bu sektörlerin ürettikleri malların uluslararası ikamelerini satın almamak mı gerekmektedir? Şüphesiz burada belirleyici unsur *uluslararası ticaretten sağlanan kazanımların* değerlendirilmesi olacaktır.

Uluslararası ticaret teorileri başlıklı bölümde ele alındığı üzere uluslararası ticaret, bir ülkenin bir diğer ülkeye mal veya hizmet satması, sıklıkla iki ülke için de karlı bir durumdur. Ülkenin bazı sektörlerde gelişmiş ülkelerle rekabet edemeyeceği, bazı sektörlerde de yüksek emek fiyatları yüzünden daha az gelişmiş ülkelerle rekabet edemeyeceği ve bu sektörlerin sıkıntıya gireceği endişesi mevcuttur (Krugman&Obstfeld, 2000: 3). Ancak uluslararası ticaret teorileri Adam Smith'ten bu yana uzmanlaşmanın ekonomik aktivitelerin daha verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağladığı ve uluslararası ticaretin tüm taraflar için karlı olduğunu göstermektedir. Lancaster ve Dixit&Stiglitz modelleri de, benzer talep yapılarına ve ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerarasında yapılan ticarete; üretilen mallarda herhangi bir avantaj söz konusu olmasa dahi, yalnızca o ülke içinde sunulan malların çeşitlenmesi ve bireylerin satın alma tercihlerinin genişlemesi dolayısıyla; uluslararası ticaretin refah artırıcı bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

Uluslararası ticaretin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu saptaması ilk olarak Adam Smith tarafından ifade edilmiştir. Bu görüş kapalı ekonomilere geçilen II. Dünya Savaşına kadar hakim görüş olarak kalmıştır. II. Dünya Savaşından itibaren, özellikle Latin Amerika ülkelerinde, bazı içe dönük ve korumacı ekonomik büyüme gerçekleştirmeleri sağlanmıştır. Ancak 60'lı yıllardan itibaren bu deneyimlerdeki başarısızlık ve bu dönemde hızlı bir ekonomik büyüme sağlayan uluslararası ticaretin başlaması ve izleyen süreçte pek çok ülkede uluslararası uzmanlaşmanın sağlanması; neoklasik uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme kuramlarında olduğu gibi, uluslararası ticarete ekonomik büyümenin itici gücü olma rolünü atfetmiştir (Afonso, 2001).

50'li ve 60'lı yıllarda bir çok gelişmekte olan ülke, ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için ithal ikamesine yönelik politikalar izledi. 70'li yılların ortalarına gelindiğinde gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmı ihracata dayalı büyüme stratejisine yöneldi. Bu strateji ihracattaki genişlemenin kaynakların daha iyi tahsis edilmesine, ölçek ekonomisinin yaratılmasını ve teknolojik gelişmeler, istihdam yaratılması ve sermaye birikimi aracıyla da üretim verimliliğinin artırılacağını öngörmektedir (Shirazi&Manap, 2004).

İhracattan kaynaklanan sermaye birikimi; yeni yatırım alanlarının yaratılması, istihdamın artırılması, eğitim ve teknolojinin geliştirilmesi gibi konulara aktarıldığı takdirde uluslararası ticaretin ekonomi üzerinde dinamik etkileri görülür. Ancak daha sonra ele alacağımız kaynakların laneti olgusuna maruz kalan ülkelerde olduğu gibi; ihracatta tek kaynağa bağımlı olmak ve ihracattan gelen kaynak birikiminin verimli değerlendirilmemesi durumunda uluslararası ticaret de ekonomik büyüme üzerinde yalnızca statik etki gösterecektir.

İhracatın yanı sıra ithalat da ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ham maddelerin ithalatı katma değeri yüksek malların üretimini artırırken, yeni teknolojilerin ithal edilmesiyle de üretim kapasitesi ve verimlilik artışı sağlanır; bu da ekonomik büyüme oranını artırır. İthalat aynı zamanda taşımacılık gibi alanlarda doğrudan, toptan ve perakendecilikte de dolaylı istihdam yaratır. Bununla birlikte ithalatın serbest olması üretimde gerekli olan girdi fiyatlarını da düşürür.

SERBEST TİCARET TARTIŞMALARI	
SERBEST ARGÜMANLARI	TİCARET KORUMACILIK ARGÜMANLARI
<p>Ürün Miktarının ve Çeşitliliğinin Artması ve Fiyatların Düşmesi: Tarifeler ürünlerin fiyatlarını yükseltmektedir. Serbest ticaret ile ürünlerin fiyatları düşecek bununla birlikte pazara gerek miktar gerekse çeşit bakımından daha fazla ürün girecek. Bu durum tüketicilerin tercihlerine daha uygun ürünleri satın almalarını sağlayarak ülkedeki refahı artıracaktır.</p>	<p>Yeni Endüstrilerin Korunması: Yeni endüstriler henüz gelişiminin başındadır. Yeni bir teknolojik gelişme, yeni bir kaynağın bulunması ya da yeni bir üretim bölgesinin oluşması; ekonomiye yeni bir sektörün dahil olmasına neden olabilir. Bu sektör henüz emekleme aşamasında olduğundan dış rekabetten zarar görebilir. Bu durumda ülkeler yeni sektörleri koruma ve gelişimlerini tamamlamaları adına bu sektörün yabancı rakiplerine tarife, kota ve eş etkili önlemler uygulayabilir.</p>
<p>Uzmanlaşma ve Verimlilik: Serbest ticaret pazarların genişletilmesine, genişleyen pazarlarda ek satışlar yapılmasını sağlar. Belirli bir üründe uzmanlaşma sağlanır. Böylece kaynaklar daha verimli kullanılır. Verimli kullanılan kaynaklar daha fazla üretime imkan vererek kıtlık sorunsalını azaltır.</p>	<p>Üretimin ve İstihdamın Korunması: Bu korumacı argümana göre iç talebin yerli ve yabancı üreticileri destekleyecek kadar kuvvetli olmadığı durumda yaşanan rekabet; içeride üreticilerin üretimi azaltmalarına ve işsizlik oranlarının yükselmesine neden olur. Bu durumda, korumacı görüşe göre yabancı mallar ülkede rekabet etmesini zorlaştıracak ya da imkansız hale getirecek ticaret kısıtlamaları getirilmelidir.</p>
<p>Rekabet: Bir ülkeye giren mallarının fiyatları yalnızca tarife engellerinin kalkması ile değil; içeride yaşanan rekabet ile de düşebilir. Serbest ticaret ile yerel üreticiler ve yabancı üreticilerin rekabetinden tüketiciler daha ucuza daha fazla ürün satın alarak faydalanacaklardır.</p>	<p>Çeşitlendirme: Bu argüman, <i>yumurtaları aynı sepete koymama</i> tutumundan ileri gelmektedir. Bir ülke belirli mallarda yabancı üreticilere çok fazla bağımlılığa sahip olursa, ileriki dönemlerde bu malların fiyatlarında ve üretim düzeylerinde yaşanacak sıkıntılardan etkilenmemek için içeride belirli bir üretim düzeyine sahip olmalıdır. Bu durumun en somut örneği 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinde görülmüştür.</p>

Kaynak: (Welch&Welch, 2004:483-485)

Ancak içerideki üretime ikame olan aşırı düzeylerdeki tamamlanmış mal ithalatı, işsizliğe neden olabilir. Bunun yanı sıra yüksek düzeyde cari açık taşınmasına yol açarak, ülkelerin ödemeler dengesinin bozulmasına neden olabilir. Kaynakların lanetine maruz kalan ülkelerde doğal kaynak ihracatından yüksek miktarda yabancı para girişi olmaktadır. Bu durum yerel paranın aşırı değerlenmesine ve ithalatın daha cazip olmasına neden olur. Bunun yanı sıra kaynakların lanetinin gerçekleştiği ülkelerde genellikle doğal kaynak ihracatına odaklanılmış olup; diğer sektörler ihmal edilmiştir. Bu durum da aşırı ithalata neden olabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARIN LANETİ OLGUSUNA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

İkinci dünya savaşının ardından geliştirilen stratejilerde pek çok ülke için doğal kaynak rezervlerinin değerlendirilmesi ülkelerin ekonomilerinin iyileştirilmesi bağlamında bir umut ışığı olmuştur. Doğal kaynaklar yalnızca mali gelir ve istihdam yaratmakla kalmayarak ekonominin yükselişe geçebilmesi (take-off) için gerekli olan sermaye birikimini de sağlayacaktı. Ancak Şili ve Malezya gibi ülkeler, doğal kaynak sektörünü mobilize ederek ciddi gelişmeler sağladıysa da; bu türden başarı öyküleri pek fazla gerçekleşmedi. Bunun yerine otoriter sistemler ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir dizi doğal kaynak yönünden zengin ama fakir halklara sahip ülkeler ortaya çıktı. Pek çok ihracatta doğal kaynak bağımlısı ülkenin yaşadığı deneyimler “kaynakların laneti” olgusunu destekler nitelikteydi (Le Billion: 2001, s.9).

2.1- Doğal Kaynak İhracatına Bağımlılık: Kaynakların Laneti

Kaynakların laneti olgusu, her ne kadar macera filmlerinden çıkmış mistik bir kavram gibi görünse de, ekonomi literatüründe geniş bir kabul görmüş ve ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileriyle de oldukça gerçekçi olarak kabul edilmiştir. Kaynakların laneti, kaynak zengini ülkelerin, paradoksal bir biçimde, kaynak fakiri ülkelere göre daha düşük ekonomik performans kaydettiğini ifade etmektedir.

Bir küp altın bulduğunuzu varsayalım. Uzun vadede bu sizin için daha mı iyidir yoksa daha mı kötüdür? Buna verilebilecek en açık cevap genelde durumumuzun daha iyi olacağıdır ve bu konuda tartışmaya girecek pek fazla kişi de olmayacaktır. Çünkü genel ekonomi teorisi bize pozitif refah etkisinin olumsuz bir durum yaratmayacağını söylemektedir. Ancak yanıt hep bu kadar keskin olmayabiliyor: Goethe'nin de dediği

gibi “ Teori gridir, yaşam ağacı ise yeşil.” Durumunuzun daha mı iyi yoksa daha mı kötü olacağı, bu beklenmedik kazancı nasıl değerlendireceğinize bağlıdır. Eğer zengin oldum diye işinizi bırakmaya kalkarsanız, tüm kazancınızı birkaç yılda bitirebilir hatta bu yeni yaşam koşullarına iyice alışıp, altınlar bitse bile üzerine kredi de alıp, bu işten borçlu bile çıkabilirsiniz. Hem altınlar bittikten sonra işinize de yeniden başlayamayabilirsiniz. Ancak elinizdeki altınları, gelir getirebilecek, rasyonel biçimde seçilmiş kaynaklara yatırırsanız; hayatınızın sonuna kadar buradan gelir elde edip, daha iyi koşullarda yaşayabilirsiniz (Sarraf&Jiwanji, 2001).

Doğal kaynak zengini ülkelerde kaynakların laneti, sıklıkla, ülke parasının aşırı değerlenmesi ve buna bağlı gelişen ekonomik sorunlar ile gerçekleşmektedir. Doğal kaynak ihracatından gelen büyük miktardaki yabancı para içeride yerel parayı aşırı değerlendirmektedir. Aşırı değerlenen yerel para ülke için ihracatta dezavantaj yaratırken, ithalatı da cazip hale getirmektedir. Buna doğal kaynak ihracatına yönelik sektörlerin kendi faaliyetleri dışında istihdam yaratmaması da eklenince, ülkede yüksek işsizlik baş gösterir ve artan ithalata bağlı olarak da yüksek cari açık oluşur. Bu durum ekonomi literatüründe Hollanda Hastalığı (Dutch Disease) olarak anılır.

Kaynakların lanetinin asıl çıkış noktasına yönelirsek bunun, doğal kaynak zengini ülkede biriken yüksek yabancı para mevcudunun etkin bir şekilde değerlendirilmemesi olduğu görülmektedir. Oysa bu yabancı para mevcudu yatırım ve istihdama yönlendirilebilse hem kaynakların lanetinin sebep olduğu bozucu ekonomik etkiler ortadan kalkacaktır hem de ülkedeki yatırımlar ve istihdam artacaktır. Ülkede biriken yabancı para mevcudu ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açar. Böylelikle dışarıdan ithal edilen mallar ucuzlar, dolayısıyla da bu mallara olan talep artar. Bu durum ülkenin ciddi cari açıklar vermesine ve ithalata ikame sektörlerde de ciddi daralmalara yol açar.

Zengin doğal kaynakların yarattığı bozucu etkilerin ekonomik olanlarından başka, kötü yönetime bağlı gelişen zararlı etkileri de mevcuttur. Zengin doğal kaynaklar başta yabancı yatırımcılar olmak üzere tüm kesimlerin iştahını kabartır. Bu kaynakların paylaşımında büyük bir adaletsizlik yaşanabilir. Doğal kaynak ihracatı gelirlerinin büyük bir bölümü ülkenin devlet eliyle güçlendirilmiş taşeronlarına ya da yabancı yatırımcılara ve onları destekleyen bürokrat kesimine aktarılma olasılığı vardır. Ülke

halkının buradan aldığı pay ise oldukça düşük olabilecektir. Zengin doğal kaynaklar kötü yönetime, rüşvetin baş göstermesine zemin hazırlayabilmektedir ve bürokrasi de çoğu zaman güçlü yabancı yatırımcılarla çıkar birlikteliği yapmaya meyillidir. Bunun sonucunda da doğal kaynaklardan gelen zenginliğin bir kısmı belirli kesimlere rant olarak aktarılır, halk ise bu zenginlikten hak ettiği payı alamaz (Ross, 2003: 17-41). Ekonomist Joseph Stiglitz'in de ifade ettiği gibi kaynakların laneti fakir insanların yaşadığı zengin ülkeler yaratır (Stiglitz, 18 Ağustos 2004).

2.2- Kaynakların Laneti Olgusunun Ekonomi Üzerindeki Bozucu Etkileri

Kaynakların laneti gerek doğrudan makroekonomik denge üzerinde; gerekse kötü yönetim ve yolsuzluk gibi yollarla ekonomide bozucu etkilere yol açmaktadır. Bu anlamda da kaynakların laneti olgusunun ekonomideki bozucu etkileri alt başlıklarda sıralanmaktadır.

2.2.1 Hollanda Hastalığı

Ekonomi literatüründe Hollanda Hastalığı doğal kaynak gelirlerinden dolayı ülkedeki yerel paranın aşırı değerlenmesi ve bunun sonucunda bozulan ticaret koşulları (terms of trade) sonucunda ülke ekonomisinde baş gösteren yüksek cari açık ve işsizlik sorunsalını tanımlar. Bu durum Hollanda'da 70'li yılların başında Kuzey Denizinde petrol bulunduktan sonra yaşandığı için bu ülkenin adı ile anılır.

Hollanda hastalığı temelde yüksek yabancı para girişi ile aşırı değerlenen yerel para olgusu ile başlar. Bu durum, döviz girişinin artması ve yerel paranın değerinin yükselmesi ilk bakışta olumlu bir durum gibi görünse de oldukça kötü sonuçlar doğurmaktadır. Doğal kaynak ihracatından yüksek miktarda yabancı para ülkeye girmesi ülke parasını değerlendirir. Bunun sonucunda ticaret koşulları zorlaşır (Sarno&Taylor:2003 ,107).

Şöyle ki; açık bir ekonomide tam rekabet piyasası koşulları altında, ekonomide A malı üretilsin; bu malın maliyeti 1 Ruble, uluslararası piyasalardaki fiyatı ise 1 \$ olsun.

Başlangıç noktasında da USD/RUB paritesinin 2 olduğunu varsayalım. Bu durumda Rusya'daki x üreticisi A malını 1 Rubleden üretmekte ve 1 \$'dan da satarak 1 Ruble ya da 50 cent kar etmektedir. Şimdi doğal kaynak ihracatı ile ülkeye yüksek miktarda döviz girişi gerçekleştiğini ve bunun sonucunda da USD/RUB paritesinin 1 düzeyine geldiğini varsayalım. Bu durumda A malının üretim maliyeti değişmeyecek 1 Ruble kalacaktır. Aynı şekilde uluslararası piyasalardaki fiyatı da değişmeyecek ve 1 \$'dan satılacaktır. Ancak x üreticisi A malını sattıktan sonra ülkeye getireceği döviz bozdurduğunda hiç kar etmediğini görecektir. Zira ülkeye getirdiği 1 \$ artık 1 Rubleye eşittir ve bu da ancak maliyetini karşılamaktadır. Kurlardaki bu değişim daha da fazla olduğu takdirde yerel üreticiler fiyat belirlemede bile zorlanacaktır.

Öte yandan aynı koşullar altında maliyetlerini USD cinsinden yapılandıran yabancı bir firmayı ele alırsak; başlangıç noktasında Rusya piyasasında 2 Rubleye satılan B malını 1 \$'a mal etsin. Bu koşullar altında ($USD/RUB = 2$) B malını ancak başa baş noktada satabilecektir. Yabancı firma da tam rekabet piyasası koşulları gereği piyasadaki fiyata etki edemeyecek yani daha yüksek bir fiyat dayatamayacağından, ekonomide B malının ithal ikamesi olan mallar üretilip satılacaktır. Ekonomide doğal kaynak ihracatı sonucunda yerel paranın aşırı değerlenmesi ve USD/RUB paritesinin de 1 düzeyine gelmesi durumunda ise B malı yine 1 \$'dan üretilirken; değişen kurdan dolayı Rusya piyasasında 2 Ruble olan fiyat ticaret yapılabilir bir düzey olacaktır. Kurun 1 düzeyine gelmesiyle birlikte 1\$'dan üretilen mal, 2 Rubleye satılacak, Ruble USD'ye çevrildiğinde de 1 \$ kar elde edecektir.

Görüldüğü gibi ülke parasının aşırı değerlenmesi durumu, ihracatta dezavantaj yaratırken, ithalatı kolaylaştırmaktadır. Bunun sonucunda ekonomide pek çok sektörde ithal mallar ikamelerine oranla daha avantajlı hale gelecek ve bu malların üretimi terk edilecektir. Üretimi terk edilen sektörlerdeki işçiler de işsiz kalacak ve ülkedeki işsizlik oranı artacaktır. Bununla birlikte doğal kaynak ihracatına yönelik sektörler daha cazip olduğundan yatırımlar da bu yöne kayacaktır. Bu durum da “sanayiden kaçış” olarak adlandırılmaktadır.

İşsizliğin artmasının yanı sıra, Hollanda Hastalığı ülkelerin yüksek cari açık vermesine de neden olmaktadır. Aşırı değerlenen kur yüzünden ithalat kolaylaşacak ve artacak, buna karşın ihracat zorlaşacak ve hatta azalacaktır.

2.2.2. Düşük Ekonomik Büyüme Ve Risklere Açık Olmak

Doğal kaynak zengini ülkeler ortalama olarak doğal kaynaklar yönünden nispeten fakir ülkelere nazaran son otuz yıldan bu yana daha düşük bir performans göstermektedirler. Doğal kaynak ihracatına bağımlı küçük ülkeler bu durumdan en çok etkilenen ülkelerden olmaktadır. Bakır ihracatçısı olan Zambiya, 70'li yılların ortalarında bakır fiyatlarının düşmesinden ciddi anlamda etkilenmiştir. Benzer başarısızlıklar petrol ihracatına bağımlı pek çok ülke içinde gösterilebilir (Le Billion: 2001, s.9).

Altın ve petrol gibi değerli kaynakların ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratması oldukça paradoksal bir durum gibi görünmektedir. Ancak bu durum pek çok çalışma tarafından da desteklenmektedir. 2002 yılında Dünya Bankası tarafından yürütülen bir araştırmada 90'lı yıllarda zengin doğal kaynak sektörüne sahip ülkelerin ekonomik performansları incelenmiştir (Worldbank, 2002). Doğal kaynak sektörünün toplam ihracata oranı yüzde 6 ile yüzde 15 arasında bulunan ülkelerde, 10 yıllık bir süreç içinde, kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla; yıllık ortalama yüzde 0.7 oranında azalmıştır. Bu durum doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranının yüzde 15 ile yüzde 50 arasında olduğu ülkelerde kişi başı GSYİH'ın yıllık ortalama yüzde 1.1 oranında azalması biçiminde görülmüştür. Doğal kaynak ihracatının toplam ihracata oranının yüzde 50'den fazla olduğu ülkelerde ise kişi başı GSYİH yıllık ortalama yüzde 2.3 oranında azalmıştır. Üç gruptaki ülkelerin kişi başı GSYİH'ındaki azalma ise yıllık yüzde 1.15 oranında gerçekleşmiştir.

Jeffrey Sachs ve Andrew Warner (1995) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ülkelerin doğal kaynak ihracatlarının ekonomik büyümeye etkileri incelenmiştir. 1971 yılının baz yılı olarak alındığı çalışmada; baz yılda yüksek doğal kaynak ihracatına sahip olan ülkelerin 1971-1989 yılları arasındaki ekonomik büyüme performansları değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda doğal kaynak yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Giles Atkinson ve Kirk Hamilton (2003) tarafından yapılan araştırmada tasarruflar, ekonomik büyüme ve kaynakların laneti hipotezi ilişkisi incelenmiştir. 1980 ve 1995 yıllarını kapsayan araştırmada doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme ile olan negatif ilişkisi teyit edilmiştir. Bununla birlikte çalışma kaynakların laneti olgusunun açıklanmasında politikanın rolüne, özellikle de yatırım ve tasarrufların etkisine odaklanmıştır. Çalışma da doğal kaynak gelirlerinin kamu harcamalarının finansmanında kullanılarak yanlış yönetilebileceği ifade edilmiştir. Bunun aksine doğal kaynak gelirleri ile kamu yatırımlarının finanse eden ülkelerin ise kaynakların lanetinden sakınabildiği belirtilmiştir. Doğal kaynaklardan elde edilen geliri harcayan devletler daha ciddi oranlarda kaynakların laneti olgusuna maruz kalmaktadır. Bunun yanı sıra kaynakların lanetine maruz kalan ülkelerin düşük ya da negatif tasarruflara sahip olduğu da vurgulanmaktadır.

2.2.3. Düşük Yaşam Standartları, Yoksulluk Ve Eşitsizlik

İhracatta doğal kaynaklara bağımlılık yüksek düzeyde yoksulluğa yol açmaktadır. Bu durumun oluşumundaki başat neden doğal kaynak zengini ülkelerde, hükümetlerin eğitim ve sağlık hizmetlerinde genellikle başarısız olmalarından kaynaklanmaktadır. Ross (2003, s.20) doğal kaynak ihracatı ile çocuk ölüm oranları arasında yüksek bir korelasyon elde etmiştir. Maden ve mineral bağımlılığındaki beş puanlık bir artış, beş yaşının altındaki çocuk ölüm oranını binde 12.7 oranında artırmaktadır. Öte yandan petrol bağımlılığındaki beş puanlık bir artış ise beş yaşının altındaki çocuk ölüm oranlarını binde 3.8 oranında artırmaktadır.

İhracatta doğal kaynak bağımlılığı yüksek çocuk ölüm oranı gibi düşük sosyal gelişme göstergeleri ile korelasyonludur. Petrole bağımlılık yüksek düzeyde yetersiz beslenen çocuk sayısı, düşük sağlık harcamaları, düşük ilk ve orta okula kayıtlanma ve düşük yetişkin okuryazarlığı ile ilişkilendirilmiştir. Mineral bağımlılığı da fakirlik, düşük hayat beklentisi ve gelir dağılımı eşitsizliği ile ilişkilendirilmiştir. Alt Sahra Afrika ülkeleri arasında yüksek düzeyde sürdürülebilir büyüme sağlayan Botswana gibi gerçek bir başarı öyküsü sergileyen ülkede bile önemli gelir dağılımı eşitsizlikleri bulunmaktadır. Botswana nüfusunun yüzde 60'ı günde iki dolar ile yaşamlarını sürdürmektedirler (Le Billion: 2001, s.10).

2.2.4 Yüksek Düzeyde Yolsuzluk

Kaynakların laneti olgusunun ülkelere yönetim bağlamında etki eden en önemli mekanizması artan yolsuzluklar olarak gerçekleşir. Bir ülkenin doğal kaynaklardan elde ettiği gelir arttıkça daha fazla yolsuzluğa maruz kaldığı hipotezine yönelik oldukça güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Bu sorunsal iki nedenle gerçekleşmektedir. Birincisi hükümetler hızla artan doğal kaynak gelirlerinin ancak belirli bir kısmını kayda alabilmektedir. Doğal kaynak zenginliği hükümetlere etkin olarak yönetebileceklerinden çok daha fazla bir gelir sağlamaktadır. Bu sorunsalın ikincil nedeni ise doğal kaynak gelirlerindeki volatiliteden kaynaklanmaktadır. Fiyatlardaki hızlı yükseliş ve düşüşler bütçeleme prosedürlerini olumsuz etkileyerek, ülkedeki kurumları zayıflatmaktadır (Ross:2003, s.24).

Doğal kaynak bağımlısı ülkeler yüksek doğal kaynak rantının keyfi bir şekilde kontrol edilmesi sonucu daha çok yolsuzluğa maruz kalmaktadırlar. Yolsuzluk, az gelişmiş ve zayıf kurumsal yapısı bulunan ülkelerde daha yaygındır. Petrol zengini Nijerya'da dört yıllık iktidarında General Sani Abacha'nın 2.2 milyar doları zimmetine geçirdiği belirtilmektedir (Le Billion: 2001, s.9).

Gelb vd. (1988) 70'li yıllardaki petrol fiyatlarındaki yükselişin, yolsuzluk düzeylerinin yükselmesinin bir göstergesi olan, kamu yatırımlarındaki verimliliğin azalmasıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer olarak Collier ve Gunning (1999) gelişmekte olan ülkelerde hammadde fiyatlarındaki yükselişlerin yatırım verimliliğini düşürdüğünü belirtmiştir. Endonezya, Malezya ve Filipinlerin kereste sektörünü inceleyen Ross (2001) yükselen kereste fiyatlarının, yolsuzluğu artırdığını ve ülkede orman arazilerini koruyan kurumların etkinliğini zayıflattığını ifade etmiştir. Benzer sonuçlar Marshall (2001), Sachs&Warner (1995), Gylfason (2001) ve Leite&Weidmann (1999) tarafından da teyit edilmiştir.

Mehlum, Moene ve Torvik (2002) kaynakların laneti hipotezini test etmiştir. Çalışmada kaynakların laneti olgusunu yalnızca Hollanda Hastalığı yönünden incelemenin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Hollanda Hastalığı yoluyla yapılacak açıklamalar, kaynakların laneti olgusunun ticari mal üretiminden sağlanan ekonomik büyümenin dışlanmasıyla

sınırlı kalacaktır. Araştırmaya göre ülkelerin kaynakların lanetine maruz kalmalarında Hollanda Hastalığının yanı sıra kurumların kalitesi de önem kazanmaktadır. Üretici ve sanayicilere destek sağlayan kurumlar kaynakların laneti olgusunun olumsuz etkilerinden sakınmak bir yana bu zenginliği bir karşılaştırmalı avantaja bile dönüştürebilmektedir.

1969 yılında petrol keşfedilen Norveç son 25 yıllık dönemdeki ekonomik performansını izleyen Larsen (2005), Norveç'in kaynakların laneti olgusundan etkilenmediğini ortaya koymuştur. Ekonomik performans testi Norveç'in komşuları olan İsveç ve Danimarka ile kıyaslamalı olarak gerçekleştirilen çalışmada Norveç'in son 25 yıldan bu yana istikrarlı bir biçimde büyümeye devam ettiği ifade edilmiştir. Norveç'in kaynakların laneti olguna bağımsızlık sahibi olduğu belirtilen araştırmada; bu durumun Norveç'in kurumlarındaki kaliteden ileri geldiği vurgulanmaktadır.

2.2.5. Otoriteryanizm ve zayıf yönetim

Petrol ve mineral zenginliğinin demokrasiyi kısıtladığı ve yönetim kalitesini düşürdüğü görülmektedir. Doğal kaynak rantı demokrasiyi desteklemekten ziyade otokratik iktidarı güçlendirir. Petrol üreticisi Orta Doğu ülkelerinde hüküm süren otokrasi bu ilişkinin bir göstergesidir. Bu durum Orta Doğunun tarihi ve kültürel yapısı ile ilgili spesifik bir durum gibi görünse de, başka bölgelerdeki kaynak bağımlısı bir çok ülke için de geçerlidir (Le Billion: 2001, s.10).

Doğal kaynak zenginliği hükümetleri zayıflatarak; sosyal çatışmaları önleme ve çözme becerilerini azaltır, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerin sağlanmasını güçleştirir. Bu durum gerçekten de ironik görünse de; iki şekilde gerçekleşmektedir: İlk olarak devletin belirli bir bölgedeki otoritesinin zayıflaması biçiminde görülür. Bir ülkede pek az eğitim ve yatırım ile çıkarılabilecek doğal kaynaklar mevcut ise; belirli bir süre sonra devletin o bölgedeki düzeni sağlayabilmesi ve bölgeye hükmetmesi zorlaşır. Bu durum çetelerin, savaş tüccarlarının, suç işlemeye meyilli üst düzey subayların yeterince güçlenmesine ve bu unsurların devletle çatışabilecek düzeye gelmelerine neden olabilir. İkincil olarak da doğal kaynak zenginliği devletin kurumlarının zayıflamalarına neden

olabilir. Bununla birlikte kamusal malların azalması ve verimsizleşmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum da iç savaş tehlikesini artırmaktadır (Ross, 2003: s.25).

Doğal kaynak zenginliğine sahip ülkeler sosyal politikalardaki başarısızlıklarından dolayı “sosyal barışı satın almaya” çalışmaktadırlar. Bunun da en önemli unsuru olarak da kendi otoritelerini güçlendirmeye yani iç güvenliğin tesis edilmesine önem vermektedirler. Bu durum da doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin büyük bir kısmının askeri harcamalara aktarılmasına yol açmaktadır.

2.2.6. İç Savaş ve Çatışma Riski

90’lı yılların ortalarından beri iç savaşların nedenleri üzerine araştırmalar yoğunlaştırıldı. Araştırmaların şaşırtıcı ve en önemli bulgularının başında doğal kaynakların bu çatışmaların tetiklenmesinde, sürdürülmesinde ve finansmanında büyük öneme sahip olduğu gelmektedir. Çatışmalara yol açan doğal kaynaklar ağırlıklı olarak petrol ve coltan, elmas, altın gibi değerli madenlerdir. Ancak diğer değerli madenler ya da maddeler de, hatta kereste bile, ülke içi çatışmalara yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra uyuşturucuları da “doğal kaynaklar” arasında sayarsak bunların da pek çok çatışmada büyük rol oynadığı görülecektir. Aşağıdaki tabloda doğal kaynaklarla ilgili son dönemde yaşanan on yedi çatışma gösterilmektedir. Bu çatışmaların sekizinde değerli madenler, altısında petrol ve/veya doğalgaz, beşinde uyuşturucu ve üçünde kereste çatışmaların yaşanmasında etkili olmuştur (Ross:2003, s.17).

Doğal kaynak bağımlı ülkeler, özellikle petrol bağımlısı ülkeler, sosyal barışı popülist politikalar uygulayarak ya da içerideki rakipleri bastırarak (terörizm veya uluslararası müdahale olmadıkça) satın almaktadırlar. Güçlü enerji ithalatçıları da bu ülkelerdeki politik istikrarı askeri yardımlar veya ülkedeki antidemokratik uygulamaları ve insan hakları ihlallerini görmezden gelerek desteklemektedirler. Uluslararası petrol devletlerinin ülkeleri olan ABD, İngiltere ve Fransa uzun bir süre Gine ve İran Körfezindeki rejimleri desteklemişlerdir (Le Billion: 2001, s.10-11).

Tablo 12 Doğal Kaynak Zenginliği İle İlgili İç Savaşlar, 1990–2002

<i>Ülkeler</i>	<i>Süre</i>	<i>Doğal Kaynak</i>
Afganistan	1978–2001	Değerli Taşlar, Afyon
Angola	1975–2002?	Petrol, Elmas
<i>Angola (Cabinda)</i>	1975–	Petrol
Kamboçya	1978–97	Kereste, Değerli Taşlar
Kolombiya	1984–	Petrol, Altın, Koka
Kongo	1997	Petrol
Kongo	1996–97, 1998–	Bakır, Coltan, Elmas, Altın, Kobalt
<i>Endonezya (Aceh)</i>	1975–	Doğal Gaz
<i>Endonezya (Batı Papua)</i>	1969–	Bakır, Altın
Liberya	1989–96	Kereste, Elmas, Demir, Hurma Yağı, Kakao, Kahve, Kauçuk, Altın,
<i>Fas</i>	1975–	Fosfat, Petrol
<i>Myanmar</i>	1949–	Kereste, Kalay, Değerli Taşlar, Afyon
<i>Papua Yeni Gine</i>	1988–	Bakır, Altın
Peru	1980–95	Koka
Sierra Leone	1991–2000	Elmas

Kaynak: Ross, 2003, s.18

Doğal kaynak zengini ülkeler iç savaşlara ve çatışmalara karşı daha riskli durumdadır. Bu risk doğal kaynak ihracatının GSYİH'ya oranı arttıkça daha da yükselmektedir. Doğal kaynak ihracatının GSYİH'ya oranı yüzde 32 olan bir ülkenin iç savaş yaşama riski yüzde 22 iken, doğal kaynak ihracatının GSYİH'ya oranı yüzde sıfır olan benzer bir ülkedeki iç savaş riski yalnızca yüzde 1'dir. Daha az doğal kaynak bağımlısı olan ülkeler nispeten endüstrileşmiş demokrasilerdir ve iç savaş riskleri bulunmamaktadır (Le Billion: 2001, s.10-11).

Bu noktada iki gerçeği açıklamak uygun olacaktır. Birincisi doğal kaynaklar hiçbir zaman çatışmaların temel kaynağı değildirler. Yukarıda ifade edilen çatışmaların her biri oldukça kompleks olayların bir araya gelmesi ile gerçekleşmektedirler. Yoksulluk, etnik ve dini sebepler, istikrarsız yönetim unsurlar çatışmalarda büyük rol oynamaktadır. Ancak bu unsurlar göz önüne alındığında bile araştırmalar

göstermektedir ki, doğal kaynaklar bir iç savaşın başlaması riskini oldukça arttırmaktadır ve iç savaş başladığında da bunun çözülmesini çok zor hale getirmektedir. İkincil olarak da doğal kaynaklar çatışmaları kaçınılmaz hale getirmez. Kaynak zenginliği iç savaş tehlikesini yükseltir ancak kaynak zengini ülkelerin hemen hepsi çatışmalara maruz kalırken bazıları bu durumdan kaçınabilir. Kaynak zenginliğinin eğitim, sağlık ve yoksullukla mücadele gibi alanlara yönlendirilmesi ve daha iyi politikalar geliştirilmesi doğal kaynakların iç savaşlara neden olduğu yönündeki benzerliği azaltır (Ross:2003, s.17-18).

2.3- Kaynakların Laneti Olgusunun Bozucu Etkilerine Yönelik Çözüm Önerileri

2.3.1 İstikrar Fonları

Hollanda Hastalığının ülkeye giren aşırı düzeyde döviz mekanizmasıyla ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Bu mekanizma temelde ülke parasının aşırı değerlenmesine dayandığından, ilk çözüm ülkeye giren yabancı paranın başka alanlara yönlendirilmesi olacaktır. Bunun yanı sıra istikrar fonları aracılığıyla hammadde fiyatlarındaki volatilitenin de yönetilebilir olacaktır. Hammadde fiyatları yüksek düzeydeyken, bu durum ekonomiler için pek fazla sorun yaratmayacaktır. Ancak fiyatlarda yaşanacak beklenmedik düşüşler ciddi sorunlara yol açabilir. Bu beklenmedik düşüşler istikrar fonları aracılığıyla kompanse edilebilir.

Nitekim, Rusya Federasyonu, 1 Ocak 2004'te, federal bütçenin bir parçası olan ve petrol fiyatları belirli bir fiyatın altına indiği takdirde (ki şu an da ayarlanan fiyat varil başına 25\$'dır) federal bütçeyi dengeleyecek "Rusya Federasyonu İstikrar Fonunu" kurdu. Oluşturulan bu fonun temel görevi fazla likiditeyi emmek, enflasyonist baskıyı azaltmak ve hammadde ihracatı kazançlarındaki volatiliteden korunmaktır. Fonun gelirleri Ural petrolünün varil fiyatı belirlenen cut-off fiyatı (şu an için 25\$) aştığı takdirde petrol ihracatından ve petrol çıkarma işlemlerinden alınacak vergilerden (%2) elde edilmektedir. Fondaki gelirler, fon dengesinin 500 milyar rubleyi aşması halinde kullanılabilir. Bu durum gerçekleştiğinde de bütçe kurallarına uygun biçimde, bütçe açıklarının kapatılması ve diğer amaçlar dahilinde kullanılabilir. Rusya Federasyonu İstikrar Fonu 2005 yılında 500 milyar rubleyi aşmış ve fon borçlarının bir

kısımının erken ödemeleri ve Rusya Emeklilik Fonu açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. Yapılan ödemelerin detayı aşağıdaki gibidir (www.minfin.ru, 10 Haziran 2008):

- IMF'ye yapılan erken borç ödemeleri için 93.5 milyar ruble (3.33 milyar \$)
- Paris Club için yapılan ilk borç geri ödemesi için 430.1 milyar ruble (15 milyar \$)
- 1998-1999 yılları arasında Rusya Federasyonunun dış borçlarının ödenmesi için Rusya Maliye Bakanlığına borç veren Vnesheconombank'a 123.8 milyar ruble (4.3 milyar \$)
- Rusya Emeklilik Fonuna 30 milyar ruble (1.04 milyar \$) aktarılmıştır.

2.3.2 Dış Ticarete Çeşitlendirme ve Serbestleşme

Doğal kaynak gelirine bağımlı ülkelerin kaynakların laneti olgusundan sakınmaları için en önemli yöntemlerden biri ekonomilerini çeşitlendirmeleridir. Daha önce de ifade edildiği üzere her doğal kaynak zengini ülke lanete maruz kalmamaktadır (Larsen:2005). Ekonomik yapısı güçlü ve kurumları da sağlıklı bir biçimde çalışan ülkeler kaynakların laneti olgusunun olumsuz etkilerinden korunabilmektedir. Bu anlamda da doğal kaynak zengini ülkelerin ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmeleri ve dış ticarete tek bir kaynağa bağımlı kalmamaları gerekmektedir. Bu şekilde hem kaynakların laneti olgusundan sakınılabılır hem de doğal kaynak piyasasında oluşabilecek volatiliteye daha korunaklı olunabilir.

Petrol ve mineral sektöründe alt sektörlerle doğru çeşitlendirme yapılabilir. Ülkede çıkarılan hammaddeler bu alt sektörlerde işlenerek daha fazla katma değer yaratılabilir. Bununla birlikte pek çok alt sektör yüksek miktarda ucuz işgücü kullanmaktadır. Bu şekilde de yoksul kesime fırsatlar yaratılabilir. Ancak doğal kaynak sektörünün alt sektörleri sıklıkla başarısızlığa uğramaktadır. Bunun en önemli nedeni gelişmiş ülkelerin kendi üretim sektörlerini korumak adına işlenmiş ürünlere, hammaddelere oranla gümrük vergisi uygulamaktadırlar. OECD ülkeleri hammaddelere gümrük vergisi uygulamazken, işlenmiş ürünleri çeşitli oranlarda gümrük vergisine tabi tutmaktadır (Ross: 2003, s.22).

Bu durumda doğal kaynak zengini ülkeler hammaddelerini katma değer yaratmadan ihraç ederken hiçbir engelle karşılaşmazken, katma değer üretebilecekleri dolayısıyla işsizlik ve ekonomik kalkınma gibi sorunlarını çözebilecekleri sektörlerde, OECD'nin tarife ve tarife dışı engellerine takılmaktadır. Doğal kaynak ihracatı katma değer içermediğinden ve özellikle de “yaparak öğrenme etkisi” (learning by doing effect) taşımadığından, dış ticaretten yalnızca refah etkisi elde edilecektir (Young: 2003). Oysa ki ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren dış ticaretin dinamik etkileridir ve bu da katma değer yaratarak, teknoloji geliştirerek ve yaparak öğrenme etkisi ile mümkündür. Bu noktada dış ticarete nihai amaç olan, tüm engellerin kaldırılması doğal kaynak zengini ülkelerin ekonomik aktivitelerini çeşitlendirmelerini ve kaynakların laneti olgusundan kurtulmalarına yardımcı olacaktır. Tablo 13'te OECD ülkelerinin bazı hammaddelere ve bunların işlenmiş hallerine uyguladığı tarifeler gösterilmektedir.

Tablo 13 OECD Ülkelerinde İşlenmiş ve İşlenmemiş Ürünlere Uygulanan Tarifeler

Ürün ve Tanım	Tarife
Bakır	
Bakır Madeni ve Konsantresi	0.00
İşlenmiş Bakırdan Üretilen Borular	4.12
Ev Kullanımı İçin Isınma ve Mutfak Aparatları	3.98
Alüminyum	
Alüminyum Madeni ve Konsantresi	0.00
Alüminyum Tel	6.13
Ev Kullanımı İçin Alüminyum Ürünler	5.83
Kurşun	
Kurşun Madeni ve Konsantresi	0.00
İşlenmiş Kurşun	1.88
Kurşun tüp ve borular	3.90
Nikel	
Nikel Madeni ve Konsantreleri	0.00
Nikel telden yapılmış ızgara, ağ ve giydirme	0.77
Kalay	
Kalay Madeni ve Konsantresi	
Kalay çubuk, bar, profil ve teller	0.36
Kalay tüp ve borular	0.40
Çinko	
Çinko Madeni ve Konsantresi	0.00
İşlenmiş Çinko	1.80
Çinko çubuk, bar ve profiller	3.84
Çinko tüp ve borular	3.92
Petrol	
Ham Petrol	0.00
Petrol reçinesi,	7.00
Naylon, polyamid ve polyester kumaşlar	8.47
PVC Plastik	7.52
Polikarbonatlar	7.84

Kaynak: UNCTAD, 2007

2.3.3 Şeffaflık

Yolsuzluk serbest piyasa ve demokrasinin düşmanıdır. Yolsuz devletler yolsuz iş çevrelerini, yolsuz iş çevreleri de yine yolsuz devletleri besler. Bu bir kısır döngüdür ve bunu kırabilmek için vatandaşların ve yatırımcıların, nerede olurlarsa olsunlar, yolsuzlukla mücadele etmeleri; şeffaf ve hesap verebilir hükümet taleplerini arttırmaları gerekmektedir (Palley, 2003).

Hükümetler doğal kaynak gelirlerini, çok yüksek boyutlarda olduklarından ve bu gelirler vatandaşların takip edemeyeceği biçimde toplandığından, kötüye kullanırlar. Bu fonların büyük kısımları bütçe dışı fonlara ya da hükümet yetkililerinin cebine girer ve bu fonlardan bir daha da haber alınmaz. “ Ne Ödediğini Yayınla” (The Publish What You Pay) kampanyası bu sorunsala dikkat çekmiş ve şirketlerin hükümete yaptıkları ödemeleri açıklamalarını telkin eden bir strateji geliştirmiştir. Doğal kaynak gelirlerinin *tamamen* açıklanması, doğal kaynak sektöründe oldukça önemli bir adım olacaktır. Ancak buradaki kritik nokta, gelirlerin açıklanmasının kapsamlı ve zorunlu olmasıdır. Kısmi bir gelir açıklama uygulaması işleri daha da kötü hale getirebilir. Şeffaflık konusunda sorumluluk taşıyan bazı firmalar gelirlerinin açıklamaya karar verirlerse, bu şirketlerin yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde iş yapma şansları kalmayacaktır. Sorumluluk sahibi firmaların yerini, şeffaflık konusunda iş birliği yapmayan başka firmalar alacak, durum ise daha da kötüleşecektir: sorumluluk sahibi firmalar ülkeden sürülecek, sorumsuz firmalar da yolsuz hükümetlerle daha da rahat çalışabilecek (Ross, 2003: s.26-27).

Eğer bütün yabancı firmalar şeffaflık kuralına uygun davransa bile bu durum doğal kaynak zengini ülkelerdeki yolsuzluğu yok etmeyecektir. Yolsuzluk yapmaya kararlı olan hükümetler bu açıklık rejimini de aşmanın yollarını bulacaktır. Telif ya da üretim paylaşımı kontratları ile açıklık kuralının etkinliğini azaltacak ya da yabancı şirketler yerine yerel firmalarla çalışmayı tercih edeceklerdir. Yabancı firmaların yanı sıra devlet kurumları ve yerel firmaları kapsayan tam bir şeffaflık, hükümete yolsuzluğun azaltılması ve fonların hesap verilebilir biçimde harcanması noktasında oldukça güçlü bir baskı oluşturacaktır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar ve ihracat garanti kuruluşları ve büyük yatırımcılar iş birliği

yaparak, doğal kaynak zengini ülkelerde bu konunun gündeme getirilmesi ve ciddiye alınması yönünde baskı kurabilirler (Ross, 2003: s.27).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA EKONOMİSİ VE DOĞAL KAYNAK İHRACATINA BAĞIMLILIK

II. Dünya savaşının ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, küresel güç savaşında Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte iki kutuplu dünya düzeninin süper güçleri arasında hüküm sürdü. Ancak Berlin Duvarının yıkılmasının ardından soğuk savaşın kaybedeni oldu ve askeri, ekonomik hatta coğrafi anlamda da küçüldü.

Kapitalizme geçiş sürecinde ve özellikle de 1998 ekonomik krizinde çok ciddi sıkıntılar yaşasa da, Rusya; Putin’le birlikte küllerinden yeniden doğarak, küresel güç savaşında yeni konumunu elde etmeyi bildi. Gelişmekte olan piyasalar arasında sınıflandırılan Rusya, aynı sınıflandırmada bulunan ülkelerden oldukça farklıdır. Bir yanda eski bir süper güç olması, uzay teknolojilerinde, nükleer mühendislik ve temel bilimlerdeki güçlü konumu diğer yanda da dış ticareti ağırlıklı olarak doğal kaynaklara dayanması, Rusya’nın ekonomik yapısının değerlendirilmesini oldukça kompleks bir hale getirmektedir. Rusya eski şöhretine sahip olmasa da çok dikkatle izlenmeyi hak eden bir ülkedir.

3.1 Rusya’nın Politik ve Ekonomik Analizi

Bu bölümde Rusya politik ve ekonomik ayrımında incelenecektir. Politik analiz kısmında kısa bir tarihsel perspektif ile Rusya’nın dünya siyasetindeki yeri ve son dönemdeki politik gelişmeler ele alınacaktır. Ekonomik analiz kısmında ise Rusya’nın genel bir ekonomik görünümü değerlendirilerek, dış ticaret politikaları ve makro ekonomik gelişmeler incelenecektir.

3.1.1. Politik Analiz

17.075.200 km²'lik yüz ölçümüne sahip Rusya, dünyadaki en geniş topraklara sahip devlettir. 140 milyon nüfusu bulunan Rusya, Azerbaycan ile 284 km, Beyaz Rusya ile 959 km, Çin ile 3,645 km, Estonya ile 294 km, Finlandiya ile 1,340 km, Gürcistan ile 723 km, Kazakistan ile 6,846 km, Kuzey Kore ile 19 km, Letonya ile 217 km, Litvanya ile 280.5 km, Moğolistan ile 3,485 km, Norveç ile 196 km, Polonya ile 232 km ve Ukrayna ile 1,576 km sınıra sahiptir. Federal sistemle yönetilen Rusya Federasyonu 46 Oblast (Yöre), 21 Cumhuriyet, 4 Otonom Okrug (Bölge), 9 Kray (Bucak), 2 Gorod (Federal Şehir) ve 1 Otonom Oblast'a ayrılmıştır (CIA, 2008).

Grafik 9. Rusya Haritası

Oblastlar: Amur (Blagoveshchensk), Arkhangel'sk, Astrakhan', Belgorod, Bryansk, Chelyabinsk, Irkutsk, Ivanovo, Kaliningrad, Kaluga, Kemerovo, Kirov, Kostroma, Kurgan, Kursk, Leningrad, Lipetsk, Magadan, Moscova, Murmansk, Nizhniy Novgorod, Novgorod, Novosibirsk, Omsk, Orenburg, Orel, Penza, Pskov, Rostov, Ryazan', Sakhalin (Yuzhno-Sakhalinsk), Samara, Saratov, Smolensk, Sverdlovsk (Yekaterinburg), Tambov, Tomsk, Tula, Tver', Tyumen', Ul'yanovsk, Vladimir, Volgograd, Vologda, Voronezh, Yaroslavl'

Cumhuriyetler: Adygeya (Maykop), Altay (Gorno-Altaysk), Bashkortostan (Ufa), Buryatiya (Ulan-Ude), Chechnya (Groznyy), Chuvashiya (Cheboksary), Dagestan (Makhachkala), Ingushetiya, Kabardino-Balkariya, Kalmykiya, Karachayevo-Cherkesiya, Kareliya (Petrozavodsk), Khakasiya (Abakan), Komi (Syktyvkar), Mariy-El, Mordoviya, North Ossetia, Sakha, Tatarstan, Tyva, Udmurtiya

Otonom Okruglar: Chukotka, Khanty-Mansi, Nenets , Yamalo-Nenets

Kray'ler Altay, Kamchatka, Khabarovsk, Krasnodar, Krasnoyarsk, Perm', Primorsk, Stavropol', Zabaykal'skiy

Federal Şehirler: Moscow (Moskva), Saint Petersburg (Sankt-Peterburg)

Otonom Oblast: Yevrey (Birobidzhan)

12. yüzyılda Muscovy Prensiğiyle kurulan Rusya 200 yıl boyunca (13.-15.yy arası) Moğol egemenliği altında kaldı. Bu sürecin sonrasında ise aşama aşama yeni idareleri topraklarına kattı. 17. yüz yılın başlarında yeni Romanov hükümdarlığı bu yayılcı politikasını Sibirya'dan ve Pasifik'e kadar genişletti. I. Peter'in hükümdarlığında (1682-1725) topraklar Baltık Denizine kadar genişletildi ve ülke artık Rus İmparatorluğu ismini aldı. 19.yy boyunca Avrupa ve Asya'da yeni topraklar ele geçirildi. 1904-1905 yılları arasında süren Rus-Japon Savaşındaki yenilgi, ülkede meclisin kurulmasına ve bir çok reformun yapılmasına ön ayak olan 1905 Devrimine zemin hazırladı. Rus ordusunun I. Dünya Savaşında aldığı ardi ardına yenilgiler sonrasında, büyük şehirlerde isyan eden halk, imparatorluğu ülkeden sürdü. 1917 yılında Vladimir Lenin önderliğindeki Bolşevikler güç kazandı. Komünist rejimin iktidara gelmesiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu. Lenin'in ardından iktidara gelen Joseph Stalin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin içindeki Rus egemenliğini pekiştirdi. Stalin sonrası Rusya toplumu ve ekonomisi uzun yıllar boyunca durgunluk yaşadı. 1985'te iktidara gelen Mihail Gorbaçev komünizmi modernize etmek adına; glastnost (açıklık) ve perestroika (yeniden yapılanma) kavramlarını uygulamaya çalıştı. Ancak Kasım 1991 darbesi ile SSCB; Rusya ve 14 bağımsız devlete ayrıştı. Rusya ilerleyen süreçte demokratik bir politik sistem ve serbest piyasa ekonomisini tesis etmeye ve komünist dönemdeki sosyal, siyasi ve ekonomik dinamikleri değiştirmeye çalıştı. Ülkenin enerji

zenginliği, son dönemdeki enerji fiyatlarındaki yükselişler ve Rusya'nın enerji politikasında uyguladığı basiretli politikalar, Rus ekonomisinin yeniden toparlanmasını destekledi (CIA, 2008).

Yakın Dönemdeki Politik Gelişmeler

Mart 2000

Vladimir Putin başkanlık seçimini ilk turda kazandı. Bazı bölgelerde usulsüzlükler yapıldığı bildirildi.

Eylül 2002

Çeçen teröristler Moskova'daki bir tiyatroyu bastı ve 800'den fazla kişiyi iki gün boyunca esir aldı. Rus özel birlikleri teröristleri etkisiz hale getirmek için salona anestetik bir gaz salgıladı ve teröristler etkisiz hale getirildi. Ancak 200 kadar rehine gazdan etkilenerek öldü.

Temmuz 2003

Kremlin, Platon Lebedev'in tutuklanmasıyla birlikte Yukos petrol şirketinin önemli ortaklarına karşı kampanyasını başlattı. Yukos CEO'su Mikhail Khodorkovsky Kremlin'le olan siyasi zıtlaşmasından geri adım atmadı ve tutuklandı.

Mart 2004

Putin başkanlık seçimini yüzde 70'ten fazla oy alarak, bir anlamda seçimden ziyade plebisit gibi kazandı. Batılı ülkelerde Rusya'da otoriter eğilimlerin artması yönünde endişeler yükseldi.

Eylül 2004

Çeçen teröristler Kuzey Ossetia, Beslan'da bir okula saldırdı ve aralarında pek çok çocuğun da bulunduğu 300'den fazla kişi öldü. Bu kriz Putin tarafından gücün sentralizasyonu ve yerel valilerin doğrudan seçilmesi uygulamasının kaldırılması için kullanıldı.

Aralık 2004

Yuganskneftgaz'ın zorunlu satışı, şirketi bir anlamda kamuya ait petrol şirketi Rosneft'in eline bıraktı. Şeffaf olmayan satış süreci hükümetin petrol sektöründe elini güçlendirmek istediği biçiminde yorumlandı.

Haziran 2005

Devletin Gazprom'daki hisseleri yüzde 51'e yükseltildi ve doğalgaz monopolündeki kontrolü arttı. Bunun üzerine Gazprom Eylül ayında, Sibneft petrol şirketinin hisselerinin önemli bir kısmını satın aldı. Bu gelişmeler Rusya'nın petrol ve doğalgaz sektöründe hisse karşılığı kredi kullanarak (loans for share) 1996 yılında kaybettiği kontrolü yeniden ele geçirme arzusu teyit etmektedir.

Mart 2008

Dmitry Medvedev başkanlık seçimini oyların yüzde 70'ini alarak kazandı.

Kaynak: EIU, Russia Country Profile, 2008

1.2 Ekonomik Analiz

Rusya 2007 yılını, 1998 finansal krizinden bu yana yakaladığı ortalama yüzde 7 oranındaki istikrarlı büyüme trendini koruyarak tamamladı. Bu büyümede yüksek petrol fiyatları ve düşük ruble değeri etkili olsa da 2003 yılından bu yana artan tüketici talebi ve son dönemlerde gerçekleşen yatırımların da önemli etkisi oldu (CIA, 2008). Son altı yılda sabit sermaye yatırımları yüzde 10'un üzerinde reel getiri sağlarken, bireysel gelirlerde de yüzde 12'den fazla reel getiri elde edildi. Reel getiri oranlarının artması ise talebi artırmaktadır. Özellikle bireysel gelirlerdeki artışlar konut ve tüketim mallarına yönelik talebi yükseltmektedir (Pravda, 17/06/2008). Bu süreçte yoksulluk kararlı bir biçimde azaltılırken, orta sınıf da genişlemeye devam etti (CIA, 2008).

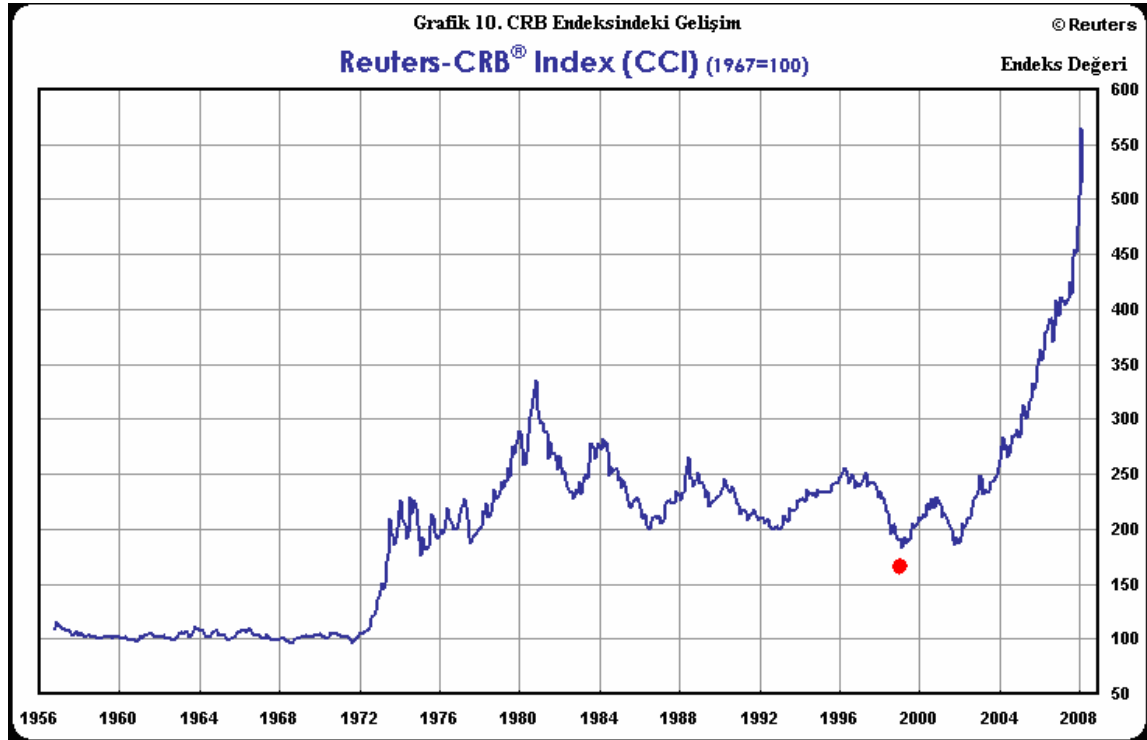
1997 yılı sonunda başlayan Güneydoğu Asya krizi Rusya'yı olumsuz etkiledi. Asya ülkelerindeki krizin resesyona dönüşmesi ve petrol talebini daha da azaltmasıyla, halihazırda 10 dolara kadar düşen petrol fiyatlarının daha da gerileyebileceğinin sinyallerini vermekteydi. Petrol ve diğer emtia fiyatları, 90 milyar dolarlık ihracatının yaklaşık üçte biri sadece petrol olan ve 33 milyar dolarlık bütçe gelirlerinin yüzde 40'ı petrol satışlarından gelen Rusya için çok büyük önem taşımaktaydı (Özel, 2005).

Grafik 10'da CCI indeksinin tarihsel gelişimi gösterilmektedir. Commodity Research Bureau (CRB) tarafından 1957 yılından itibaren yayınlanan ve orijinal olarak 28 maldan oluşan daha sonra da mal sayısı revize edilen CRB endeksi hammadde fiyatları için önemli bir göstergedir. Grafikten de görüleceği üzere 1998 yılında CRB endeksi son dönemlerin en düşük seviyesindedir (www.crbtrader.com, 14/06/2008).

Rus hükümeti çıkış yolu olarak ayda 4 milyar dolar civarında olan vergi gelirlerini artırmayı düşündü. Ancak karmaşık vergi sistemi ve yüksek vergi oranlarından dolayı ekonomi ciddi oranda kayıt dışındaydı. Bu noktada ödeme güçlüğüne düşeceğini anlayan hükümet Gazprom, Sidanko ve Onako gibi büyük enerji şirketlerinin nakit akışlarına zorla "vergi toplama" adı altında el koymaya çalıştı ama bu çabalar da yatırımcıların bütçenin oldukça kötü durumda olduğunu anlayıp paniklemelerine neden olmaktan ileri gidemedi. Petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte 1997 yılının ikinci yarısında ihracat gelirleri hızla gerileyen Rus ekonomisi 1997 yılı sonunda 377 milyon

dolarlık bir cari denge açığı verir hale gelmişti. Açık belki çok yüksek değildi ama SSCB ile bağlarını kopardığı dönemden bu yana ilk kez cari denge açığı gerçekleşmişti. Bu durum da yabancı yatırımcıları ürküten bir başka faktördü (Özel, 2005).

Asya krizinde, krizin ülkeden ülkeye sıçraması, yatırımcıların gelişmekte olan ülkelerde bir sorun yaşadığında diğer gelişmekte olan piyasalara da aynı gözle baktığını yani bir anlamda krizlerin bulaşıcılığını göstermektedir. Rusya'da 1998 yazında mali durumun beklenenden daha hızlı çözülmesinin ardından George Soros Rusya'nın rubleyi devalüe etmesinin ve sonra bir para kalkanı oluşturmasını kamuya açık bir şekilde önerdi. Bu açıklamalar rubleden kaçışı tetikledi ve önce yetersiz Meksika tarzı bir devalüasyon, ardından da paranın çöküşüyle borç moratoryumu geldi. Rusya talepleri aniden, satılabildikleri takdirde, itibari değerinin sadece bir bölümünü içeren fiyatlarla hızla satılmaya başlandı ve milyarlarca dolar zarar edildi (Krugman, 2001: 141).

1998 yılında Rusya ekonomisi yüzde 5.3 oranında küçüldü ama krizden sonra hiç de beklenmeyen bir hızla büyüme sürecine girdi. Krizin bir tetikleyicisi olan düşük petrol fiyatlarının yeniden yükselmeye başlaması bu dirilişin yine önemli mimarlarından biri oldu. Kriz döneminde varil başına 10 dolara kadar gerileyen petrol fiyatları 1999 yılı

başından itibaren global ekonomik büyümenin yeniden hızlanmasıyla artmaya başlayarak 2000 yılı sonuna kadar 35 dolara kadar yükseldi. Rusya merkez bankasının döviz rezervleri de 25 milyar dolara ulaştı. 1998 yılında rublenin değer kaybı sonrasında yüzde 85'e kadar yükselen enflasyon ise 2000 yılı sonunda yüzde 20'ye geriledi.

Rusya 1998 krizinden bu yana uluslararası finansal pozisyonunu da düzeltmiştir. Federal bütçe 2001 yılından bu yana fazla vermiş, bu fazla 2007 yılında GSYİH'nin yüzde 3'ü kadar gerçekleşmiştir. Geçtiğimiz yıllarda, petrol gelirlerine dayalı olan Rusya Federasyonu İstikrar Fonunda biriken fonlarla; Rusya, IMF'ye ve Paris Club'a Sovyet döneminden kalma tüm borçlarını erken ödemiştir. Dış borçların devlete ait kompozisyonu azalırken, yabancılara olan ticari borçlar ise güçlü bir biçimde artmıştır (www.minfin.ru, 10 Haziran 2008).

Petrol gelirleri Rusya'nın yabancı rezervlerini 1999 yılında 12 milyar \$ olan düzeyden, 2007 yılı sonunda 470 milyar \$'a kadar yükseltmesine olanak sağlamıştır. Bu düzey dünyadaki en yüksek üçüncü yabancı rezerv düzeyidir. Grafik 10'da Rusya'nın uluslararası rezervleri gösterilmektedir (www.cbr.ru 10 Haziran 2008).

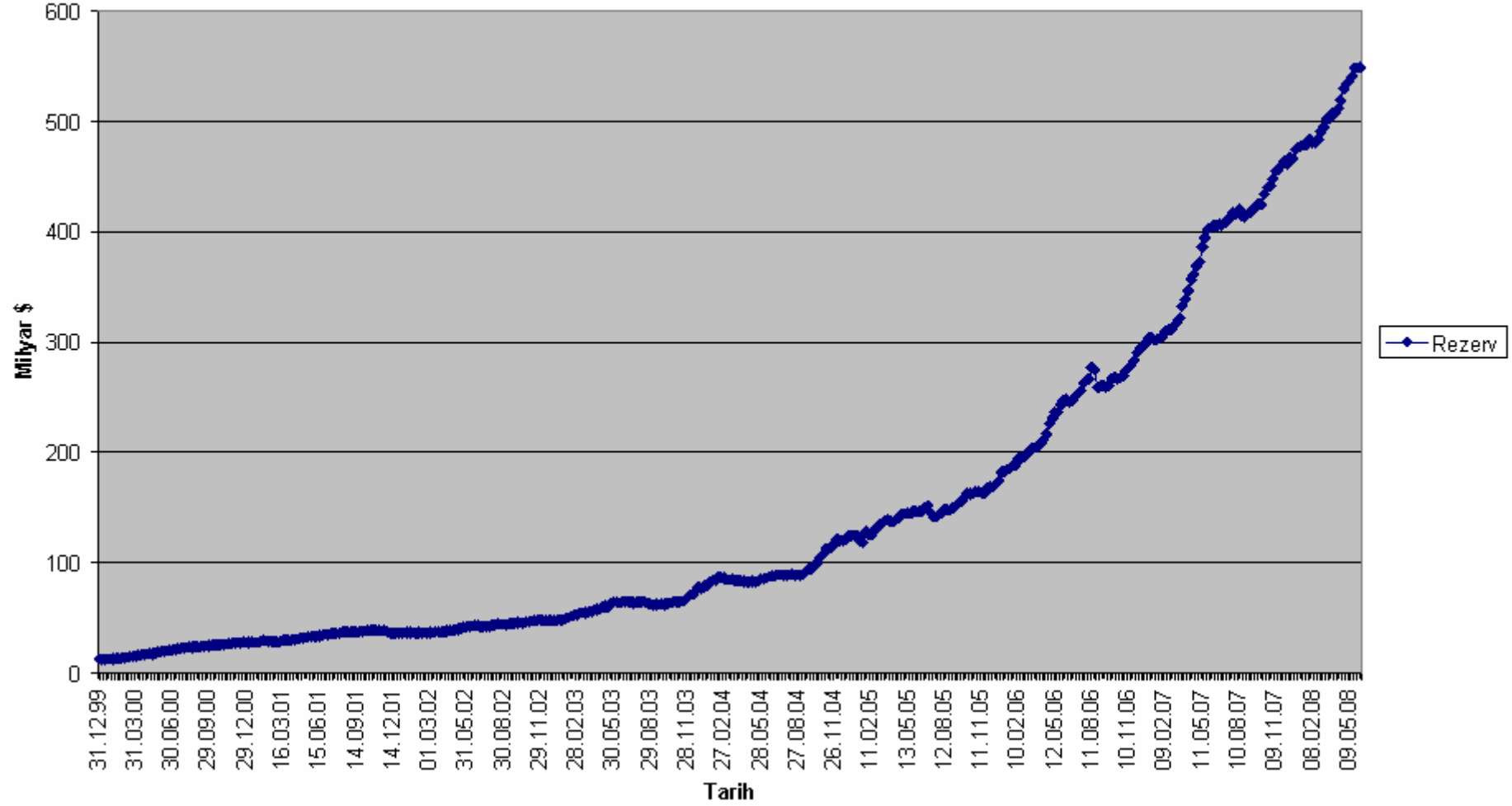
Rusya için enflasyon olgusu diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran daha kalıcı bir durum gibi görünmektedir. Bu durum fiyat ayarlamalarında geriye bakma (backward-looking) tutumundan ileri gelmektedir. Bu tutum ise Rusya merkez bankasının nominal döviz kurunun değerlendirilmesinin sınırlandığı bir politik zeminde enflasyonla mücadeleye daha az istekli olmasından kaynaklanmaktadır. Enflasyonla mücadelede Rusya merkez bankasının en önemli kozu nominal döviz kurudur. Nominal döviz kurunun daha fazla değerlendirilmesine izin verilerek enflasyon azaltılabilir ve enflasyon beklentileri için çapa görevi görebilir. (IMF, 2007). Ancak değerlendirilen rublenin ekonomide yaratacağı etkiler göz ardı edilmemelidir. Rublenin değer kazanmasının Hollanda Hastalığı mekanizması ile ekonomide yaratacağı bozucu etkiler dördüncü bölümde daha detaylı anlatılacaktır.

Putin'in ilk döneminde vergi, bankacılık, iş gücü ve tapu-kadastro alanında önemli reformlar yapılmıştır. Bu reformlar Rusya'ya olan yatırımcı güvenini artırmıştır. 2005 yılında 14.6 milyar \$ düzeyinde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2007 yılında 45 milyar \$'a yükselmiştir. 2007 yılında Rusya'nın gayri safi yurtiçi

hasılası yüzde 8.1 oranında artmıştır. Bu artışta petrol ve mineral çıkarma işlemleri ve ihracatından ziyade iç pazardaki ticari olmayan (non-tradable) mal ve hizmetlerdeki artışlar etkili olmuştur. Artan enflasyon oranları artan gıda fiyatları ve steril olmayan sermaye akımları aracılığıyla 2007 yılının ikinci yarısında yeniden sahne alarak yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında Rusya muhtemel bir Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin ön aşaması olarak, ABD ile çift taraflı pazara giriş anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Rus şirketleri petrol, doğal gaz, metal ve Telekom sektörlerinde birleşme ve şirket satın alma faaliyetleri gerçekleştirebilmişlerdir (CIA, 2008).

Rusya'nın son dönemdeki başarılarına rağmen bir dizi ciddi sorun halen devam etmektedir. Petrol, doğal gaz, metal ve kereste sektörü Rusya'nın ihracatının yüzde 80'ini oluştururken kamu gelirlerinin de yüzde 30'u bu sektörlerden elde edilmektedir. Bu durum ise ülkeyi dünya hammadde fiyatlarındaki değişime karşı kırılgan bir konumda bırakmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya'nın üretim sektörü eskimiştir. Rus bankacılık sistemi artan tüketici kredilerine ve yüksek oranda büyümesine rağmen, gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sektörüne göre halen çok düşük düzeyde seyretmektedir. 2008 yılındaki güç devri ile ilintili politik belirsizlikler, yolsuzluk ve kurumlara olan güven eksikliği nedeniyle iç ve dış yatırımcıların güvenleri düşük düzeydedir. Putin, hükümeti içindeki dinamikleri, ekonomide devletin kontrolünün yeniden sağlanması konusunda önemli ölçüde etkilemiştir. Bununla birlikte Rusya'nın mevzuat oluşturma sürecinde çok az ilerleme sağlayabilmiştir. Piyasa ise günümüzün modern piyasa ekonomisi anlayışına göre ilkel (primitif) düzeydedir. Hükümet Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine yönelik entelektüel sermaye haklarının korunması kapsamında ek mevzuat değişiklikleri yapılacağı taahhüdünü vermesine karşın, uygulamalar oldukça problemlidir (CIA, 2008).

Grafik 11 Rusya Merkez Bankasının Uluslararası Rezervleri

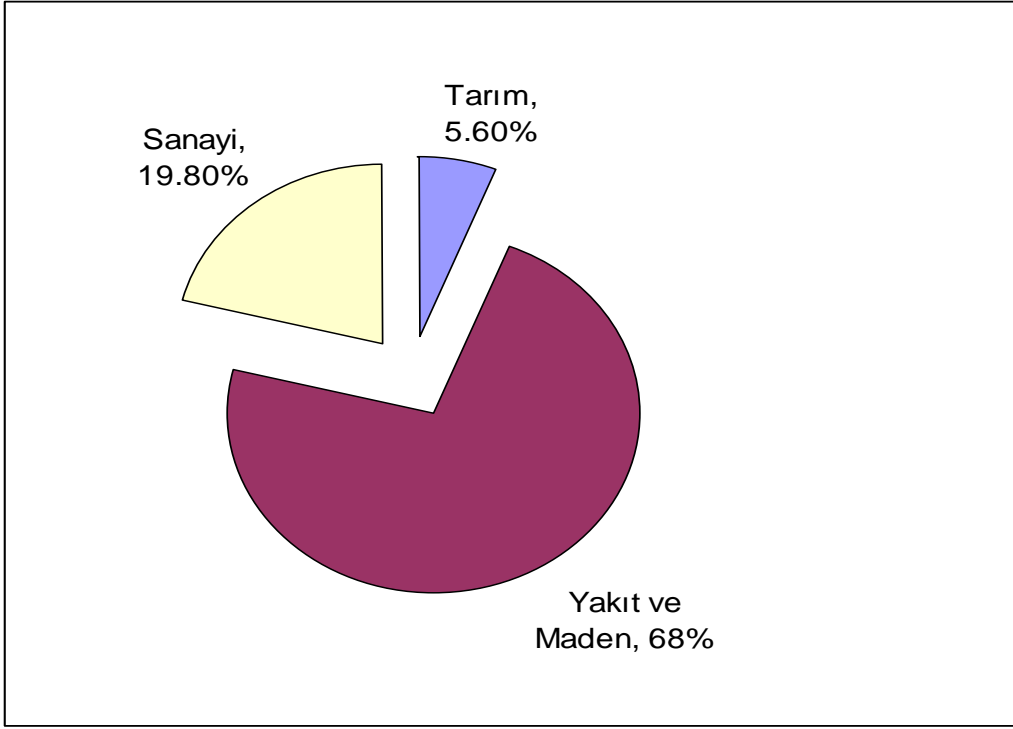

3.2. Rusya'nın Küresel Ticaret İçindeki Yeri

Rusya, Dünya Ticaret Örgütü'nde gözlemci statüsündedir. Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü ile ilişkileri 1993 yılında GATT'a üyelik başvurusu yapılması ile başlamıştır. 90'lı yıllardaki müzakereler oldukça yavaş ve formel düzeyde olsa da 2000 ve 2003 yılları arasında Rusya Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine büyük önem vermiştir. Ancak Rusya'nın 2003 yılına kadar yapması gerekenler yerine getirilemediğinden, üyeliğe yönelik arzu zayıflamıştır. Rusya hâlihazırda bir serbest piyasa ekonomisi olduğundan Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, Çin kadar sorunlu olmayacaktır. Bununla birlikte Rusya'nın temel ihracat kalemleri olan hammaddeler korumacı önlemlere pek takılmamaktadır. Bu anlamda DTÖ üyeliği ekonomik anlamda doğrudan bir katkı yapmasa bile, Rusya ekonomisi üzerinde oldukça önemli pozitif etkiler yaratacaktır (Aslund, 2006).

ABD ile yapılan karşılıklı anlaşmalar oldukça sorunlu olsa da sonuçlandırılmıştır. Çok taraflı görüşmelerin tamamlanabilmesi için ise patent ve telif hakları, tarımdaki sübvansiyonlar, Rus ekonomisinde kamu kesiminin büyüklüğü ve iç piyasaya verilen düşük fiyatlı doğalgaz gibi konularda ciddi çalışmalar yapılması gerekmektedir (Aslund, 2006). Temelde Rusya'nın DTÖ üyeliğine doğrudan karşı çıkan bir devlet bulunmamaktadır. Zira Rusya pek çok ülke için en önemli hammadde tedarikçilerindedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği, Rusya'nın DTÖ üyeliğine açık bir biçimde destek verirken, Avrupa Birliği Ticaret Komisyoneri Peter Mandelson üyeliğin 2008 yılı içinde gerçekleşmesinin beklendiğini belirtmektedir (IHT, 25 Ocak 2008).

2006 yılında yaklaşık 305 milyar dolar ihracat yapan Rusya, dünya ihracatının yüzde 2.52'sini gerçekleştirmektedir. Rusya'nın ihracatı ağırlıklı olarak doğal kaynaklara dayanmaktadır. Yakıt ve maden ihracatı toplam ihracatın %68'i ile en önemli kalemi oluştururken, toplam ihracatta sanayi ürünleri ihracatı %19.80, tarım ürünleri ise %5.6 oranındadır. Rusya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler, sırasıyla, AB (%56.7), Çin (%5.2), Ukrayna (%5.0), Türkiye (%4.7) ve Beyaz Rusya'dır (%4.3) (WTO, 2007).

Grafik 12 Rusya'nın İhracatının Ana Kalemler İtibariyle Dağılımı

Kaynak: WTO, Trade Profiles, 2007

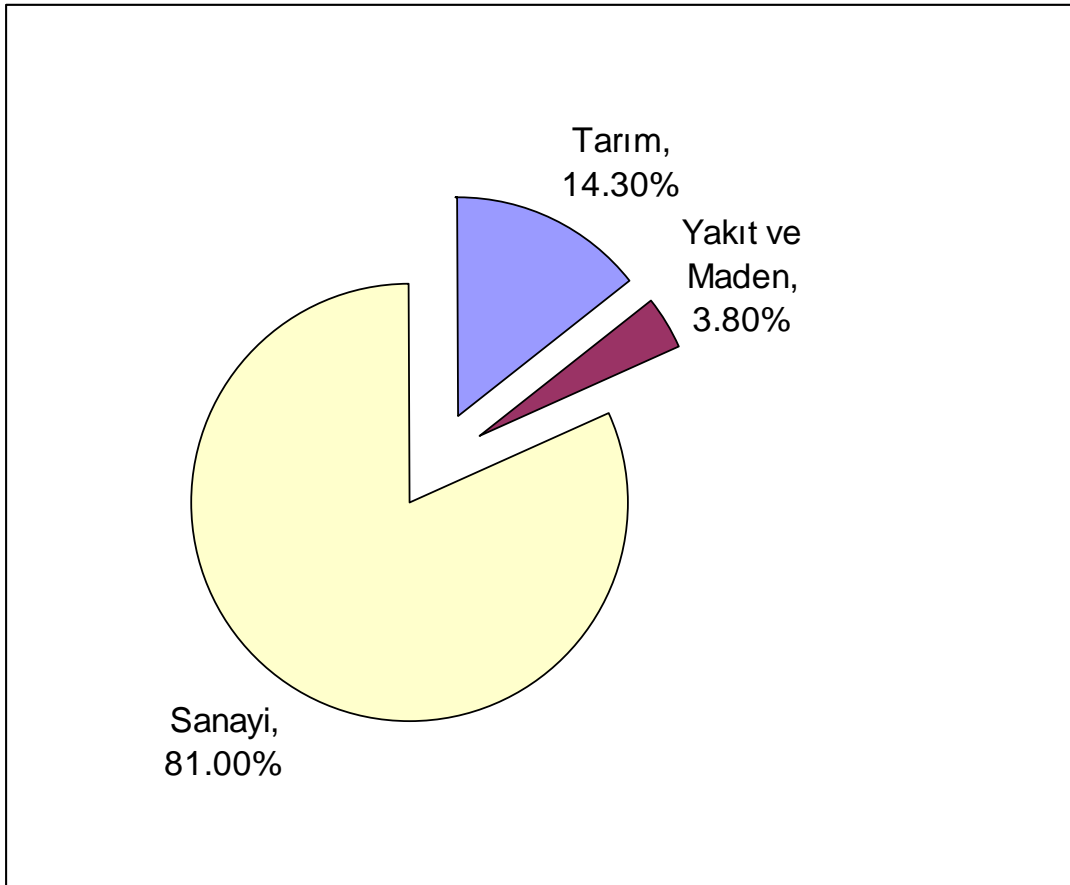
Tablo 14 Rusya'nın İhracatının Sektörel Dağılımı

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Milyar USD							
Toplam İhracat	78.2	103	100	107	134	182	241	302
Gıda ve tarımsal hammadde (teksil hariç)	1.4	1.6	1.9	2.8	3.4	3.3	4.5	5.5
Madenler ve Mineraller	33.3	55.5	54.7	58.9	76.6	105	156	199
Kimyasal Ürünler ve plastik	7.8	7.4	7.5	7.4	9.2	12.0	14.4	16.9
Deri ve Kürk	0.3	0.3	0.2	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4
Orman ve Kağıt Ürünleri	4.4	4.5	4.4	4.9	5.6	7.0	8.3	9.5
Tekstil ve Ayakkabı	1.2	0.8	0.8	0.9	0.9	1.1	0.9	0.9
Metaller ve Değerli Taşlar	20.9	22.4	18.8	19.9	23.7	36.7	40.9	49.5
Makine ve Ekipmanlar	8.0	9.1	10.5	10.1	12.0	14.1	13.5	17.5
Diğer	1.0	1.6	1.2	1.6	1.9	2.1	2.5	3.1
	Toplam İçindeki % Değeri							
Toplam İhracat	100	100	100	100	100	100	100	100
Gıda ve tarımsal hammadde (teksil hariç)	1.8	1.6	1.9	2.6	2.5	1.8	1.9	1.8
Madenler ve Mineraller	42.5	53.8	54.7	55.2	57.3	57.8	64.8	65.7
Kimyasal Ürünler ve plastik	10.0	7.2	7.5	6.9	6.9	6.6	6.0	5.6
Deri ve Kürk	0.4	0.3	0.2	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1
Orman ve Kağıt Ürünleri	5.6	4.3	4.4	4.6	4.2	3.9	3.4	3.2
Tekstil ve Ayakkabı	1.5	0.8	0.8	0.8	0.7	0.6	0.4	0.3
Metaller ve Değerli Taşlar	26.7	21.7	18.8	18.7	17.8	20.2	16.8	16.4
Makine ve Ekipmanlar	10.2	8.8	10.5	9.5	9.0	7.8	5.6	5.8
Diğer	1.3	1.5	1.2	1.4	1.4	1.1	1.0	1.1

Kaynak: <http://www.gks.ru> , 14 Haziran 2008

Rusya, 163.8 milyar dolar ithalat ile dünya ithalatının yüzde 1.32'sini gerçekleştirmektedir. Rusya ağırlıklı olarak sanayi ürünleri ithal etmektedir. Toplam ithalatın yüzde 81'ini sanayi ürünleri oluştururken, tarım ürünleri ithalatı yüzde 14.3, yakıt ve maden ithalatı ise yüzde 3.8 olarak gerçekleşmiştir. Rusya'nın ithalattaki en büyük partneri, toplam ithalatın yüzde 43.9'unu gerçekleştiren AB ülkeleridir. AB ülkelerini yüzde 9.4 ile Çin, yüzde 6.7 ile Ukrayna, yüzde 5.7 ile Japonya, yüzde 5 ile Beyaz Rusya izlemektedir.

Grafik 13 Rusya'nın İthalatının Ana Kalemler İtibariyle Dağılımı

Kaynak: WTO, Trade Profiles, 2007

Tablo 15 Rusya'nın İthalatının Sektörel Dağılımı

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Milyar USD							
Toplam İthalat	46.7	33.9	41.9	46.2	57.3	75.6	98.7	137
Gıda ve tarımsal hammadde (teksil hariç)	13.2	7.4	9.2	10.4	12.0	13.9	17.4	21.6
Madenler ve Mineraller	3.0	2.1	1.7	1.7	2.2	3.0	3.0	3.3
Kimyasal Ürünler ve plastik	5.1	6.1	7.6	7.7	9.6	12.0	16.3	21.8
Deri ve Kürk	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4
Orman ve Kağıt Ürünleri	1.1	1.3	1.7	1.9	2.4	2.9	3.3	4.0
Tekstil ve Ayakkabı	2.6	2.0	2.3	2.4	2.8	3.3	3.6	5.5
Metaller ve Değerli Taşlar	4.0	2.8	3.1	3.0	4.2	6.0	7.6	10.6
Makine ve Ekipmanlar	15.7	10.6	14.2	16.8	21.4	31.1	43.4	65.6
Diğer	1.9	1.4	1.8	2.0	2.5	3.2	3.7	4.9
	Toplam İçindeki % Değeri							
Toplam İthalat	100	100	100	100	100	100	100	100
Gıda ve tarımsal hammadde (teksil hariç)	28.1	21.8	22.0	22.5	21.0	18.3	17.7	15.7
Madenler ve Mineraller	6.4	6.3	4.1	3.7	3.8	4.0	3.1	2.4
Kimyasal Ürünler ve plastik	10.9	18.0	18.2	16.7	16.8	15.8	16.5	15.8
Deri ve Kürk	0.3	0.4	0.5	0.5	0.4	0.3	0.3	0.3
Orman ve Kağıt Ürünleri	2.4	3.8	4.0	4.2	4.2	3.8	3.3	2.9
Tekstil ve Ayakkabı	5.7	5.9	5.5	5.3	4.8	4.3	3.7	4.0
Metaller ve Değerli Taşlar	8.5	8.3	7.4	6.4	7.3	8.0	7.7	7.7
Makine ve Ekipmanlar	33.6	31.4	34.0	36.3	37.4	41.2	44.0	47.7
Diğer	4.1	4.1	4.3	4.4	4.3	4.3	3.7	3.5

Kaynak: <http://www.gks.ru> , 14 Haziran 2008

3.3. Rusya’da Kaynakların Laneti Olgusu

2001 yılından bu yana hammadde, özellikle petrol ve doğalgaz fiyatlarının artmasıyla; Rusya bulunmaz bir fırsatı yakalamış oldu. 2001 yılı başında 28 milyar dolar düzeyinde bulunan Rus uluslararası rezervleri, Haziran 2008 itibariyle 550 milyar dolara ulaşmış durumdadır. Bu durum da Rusya’yı bir anlamda kaynakların laneti için bir laboratuvar piyasa haline getirmiştir.

Rusya dünyadaki en yüksek doğalgaz rezervi, en yüksek ikinci kömür rezervi ve en yüksek yedinci petrol rezervi bulunan ülkedir. Bununla birlikte doğalgaz ihracatında birinci, ham petrol ihracatında da ikinci sırada yer almaktadır (IEA, 2005). Doğal kaynak ihracatı Rusya’nın toplam ihracatının yüzde 68’ini oluşturmaktadır. Resmi istatistiklerde petrol ve doğalgaz üretiminin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı yüzde 10 olarak belirtilmektedir. Ancak Dünya Bankasının 2004 yılında yaptığı bir çalışmaya göre resmi rakamların doğal kaynak bağımlılığı olgusunu gizlemeye çalıştığı, petrol ve doğalgaz sektörünün gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 20-25’i kadar olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte bu bağımlılığı gizlemek üzere gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 30’u olarak gösterilen toptan ve perakende ticaretinde gerçekte yüzde 10 düzeyinde olduğu da belirtilmektedir (EIU, 2008).

Rusya 2000’li yıllarda gerek hacim bazında artan enerji hammaddesi ihracatı gerekse petrol ve doğal gazda kendi lehine düzelen ticaret koşullarından yararlanmıştır. Suni (2007), Rusya’nın 2000’li yıllarda kaydettiği ekonomik büyümede petrolün çok önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada karşı gerçeklik (counterfactual) simülasyonu uygulayan Suni, 2001-2006 yılları arasındaki petrol fiyatlarını “olağan” (usual) biçimde simüle etmiştir. Olağan verilere göre 2001-2006 yılları arasında yıllık GSYİH artışı ortalama % 4 olarak gerçekleşmesine karşın, bu veriler güncel gerçekleştirmelerin % 2.5 altında kalmıştır. Bu etki 2006 yılında daha da güçlü olmuştur. Bunun sebebi de özellikle 2003-2006 yılları arasındaki “olağan” petrol fiyatları ile güncel petrol fiyatları arasındaki makasın yüksek ve artmaya devam ediyor olmasıdır. Bir diğer simülasyonda ise dayanak noktası ile 20 dolarlık kalıcı bir fiyat artışı etkisi kıyaslanmıştır. Bu noktada ekonomi, büyüme ve cari denge artışı yönünde güçlü bir tepki vermiştir. Ancak bu etki kısa bir süre sonra yok olmuştur. Suni’ye göre hammadde fiyatlarındaki bu yükselişin kesilmesi Rusya ekonomisinde ciddi sorunlar yaratacaktır. Güçlü bir ekonomik büyümenin elde edilmesi için ekonominin, doğal kaynağa dayalı olmaktan uzaklaşması gerekmektedir.

Oomes ve Kalcheva (2007) Rusya'nın Hollanda Hastalığı semptomlarını taşıyıp taşımadığını incelemiştir. Çalışmada petrol fiyatlarının reel döviz kurunu etkilediği görülmüştür. Cointegration tekniği ile yapılan çalışmada Ural petrolündeki bir birimlik artışın reel efektif döviz kurunda yüzde 0.50 artışa neden olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte reel efektif döviz kurunun, Rusya'nın prodüktivite diferansiyeli ve kamu harcamaları ile pozitif, net uluslararası rezervler ve yolsuzluk ile negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Reel döviz kurunun taşıdığı bu ilişkiye karşın, reel döviz kurundaki artış beklenen denge düzeyinin altında kalmıştır.

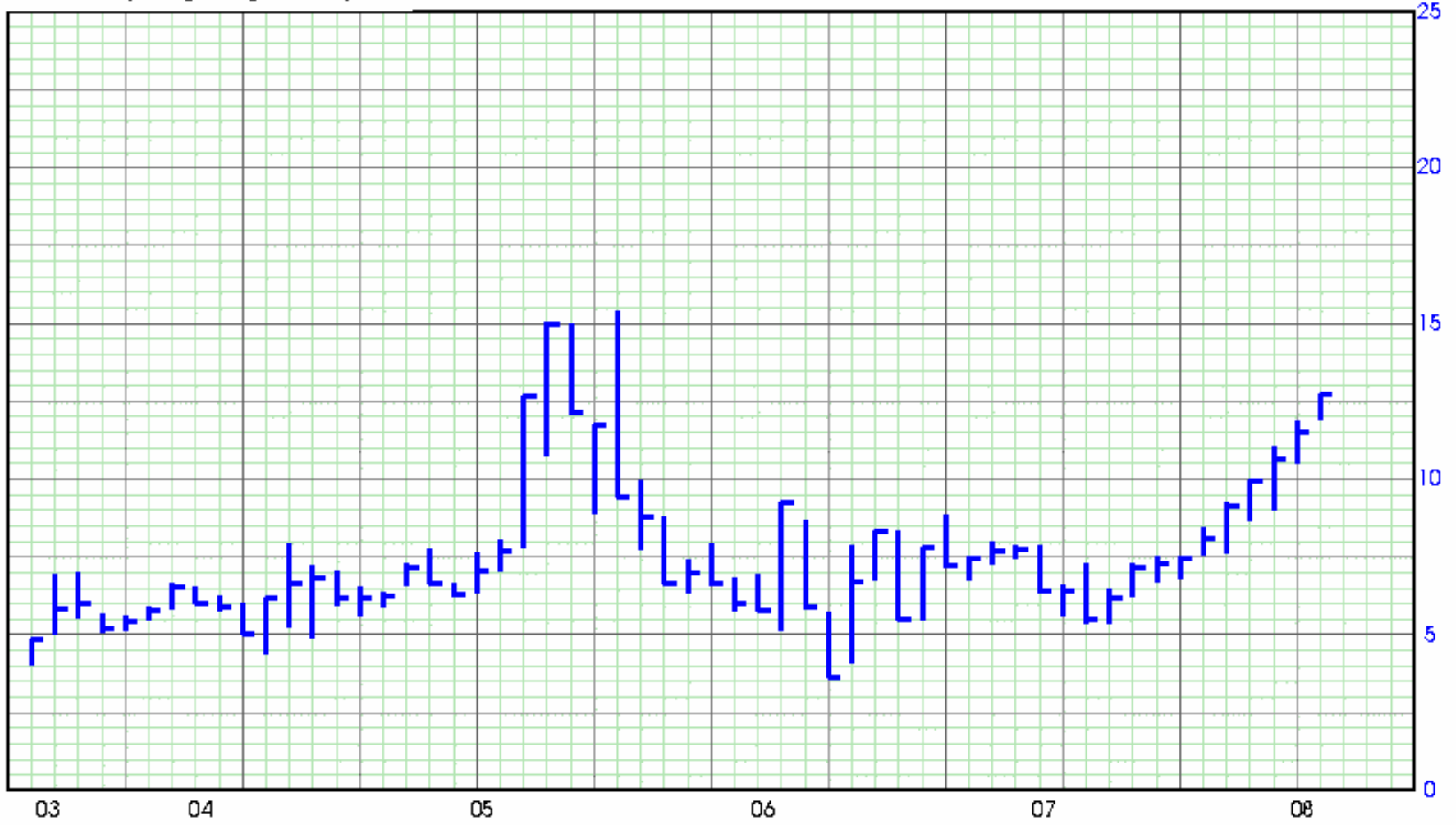
Rautava (2004) Rusya ekonomisinin ve bütçe gelirlerinin; petrol fiyatlarına ve reel efektif döviz kuruna duyarlılığını incelemiştir. Her iki faktör de Rus ekonomisinde oldukça önemli etkiler yapmaktadır. Araştırmaya göre uzun vadede petrol fiyatlarında yüzde 10 oranında kalıcı bir artış büyümeyi yüzde 2.2 oranında artırmaktadır. Bununla birlikte rublenin yüzde 10 oranında değerlenmesi ise GSYİH'ın hacminde yüzde 2.7 oranında bir daralma yaratmaktadır.

Kuşkusuz bu noktada petrol ve doğalgaz gelirlerindeki volatilitenin yönetilebilmesi amacıyla kurulan Rusya Federasyonu İstikrar Fonunun etkisi de akla getirilmelidir. Fon 500 milyar ruble'yi aştıktan sonra federal bütçe açıklarına ve belirlenen diğer amaçlara aktarılarak; Hollanda Hastalığı olgusunun başat faktörü olan, ülkede biriken yüksek yabancı para mevcudunu emmektedir.

Grafik 14 Aylık Spot Ham Petrol Fiyatı

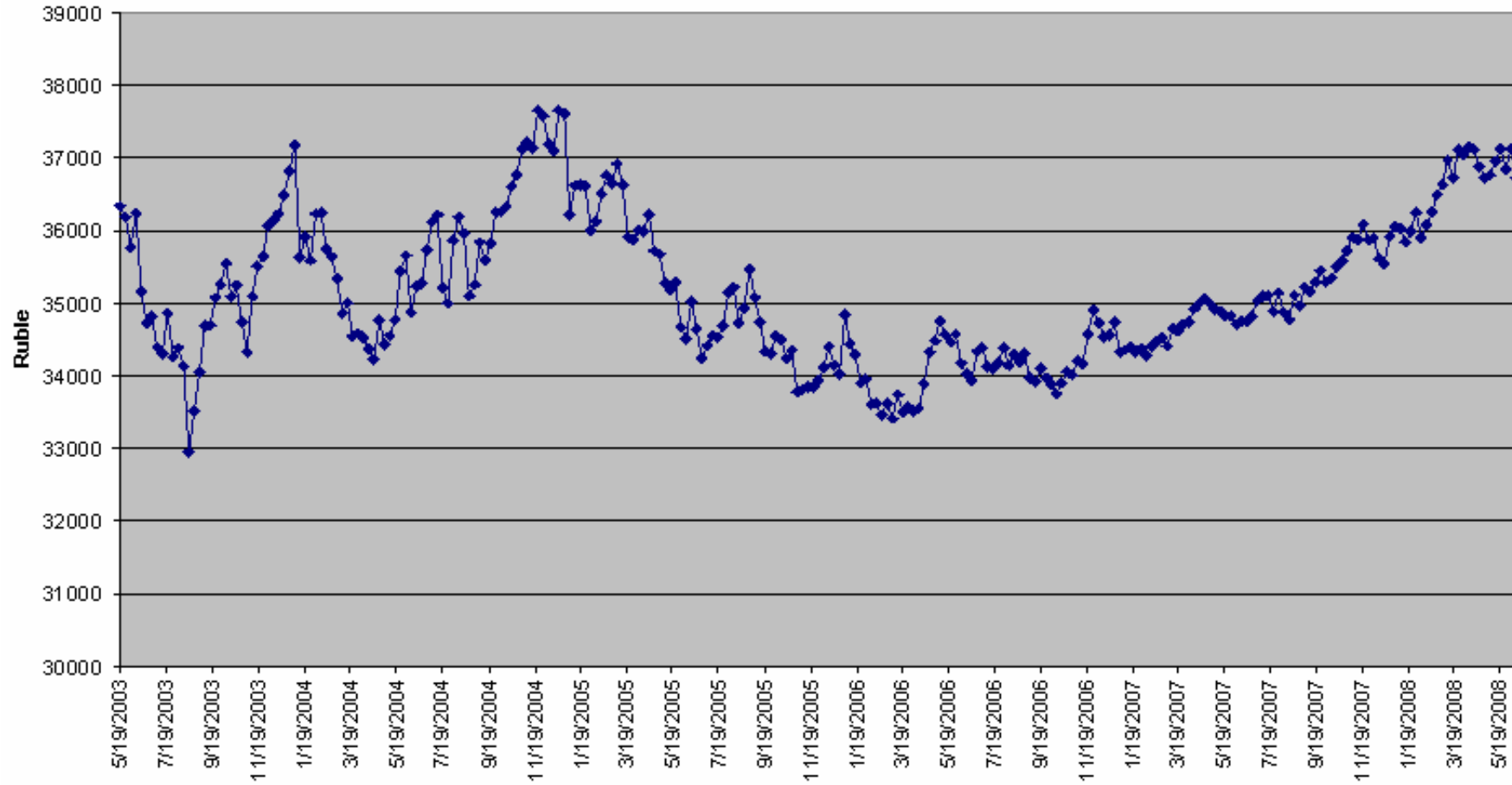
Kaynak: www.barchart.com

Grafik 15 Aylık Spot Doğal Gaz Fiyatı

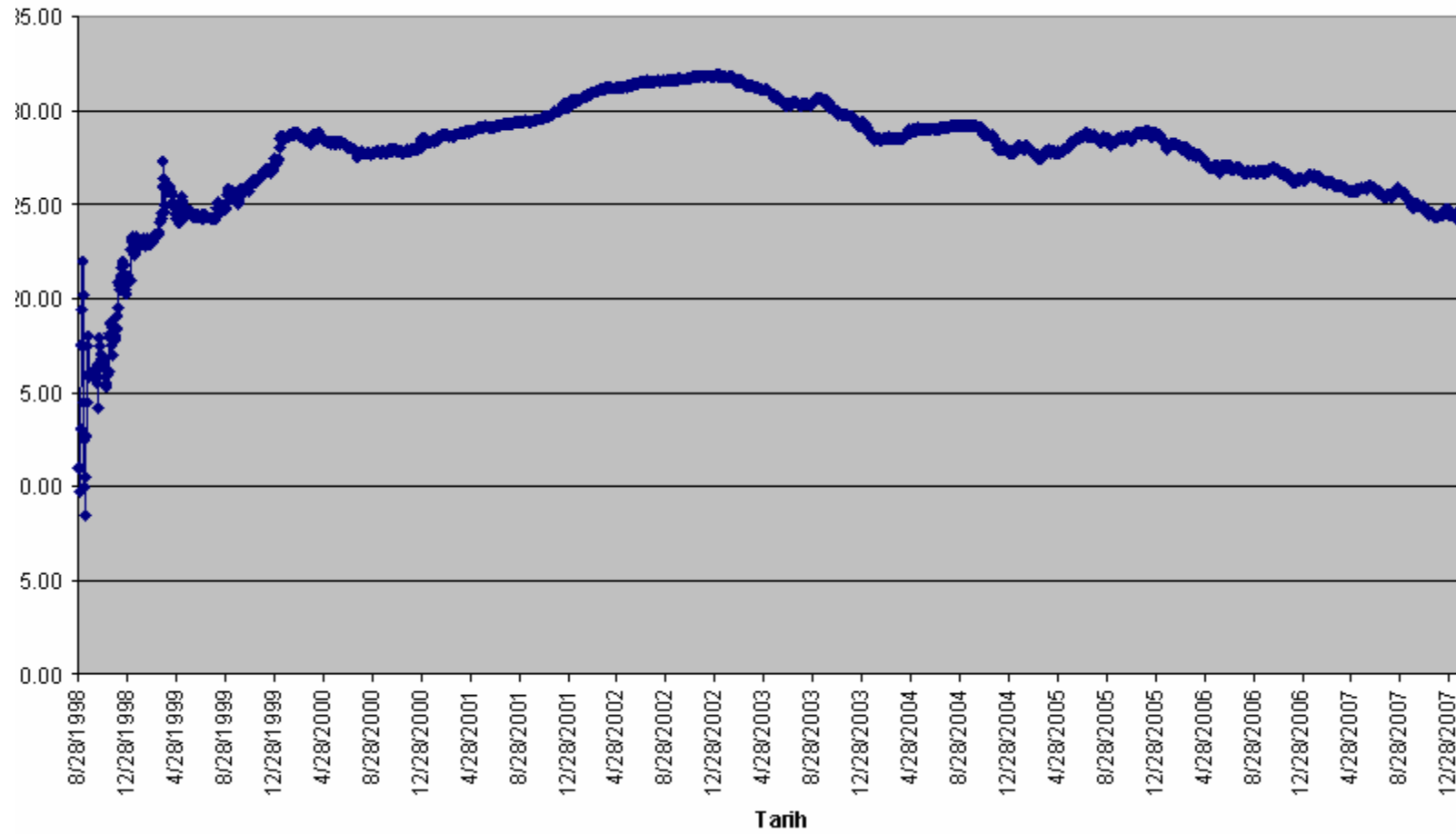
Kaynak: www.barchart.com

Grafik 16 RUB/EUR Paritesi

Kaynak: www.barchart.com

Grafik 17 RUB/USD Paritesi

Kaynak: Reuters

3.4 Rusya İçin Sektör Stratejileri

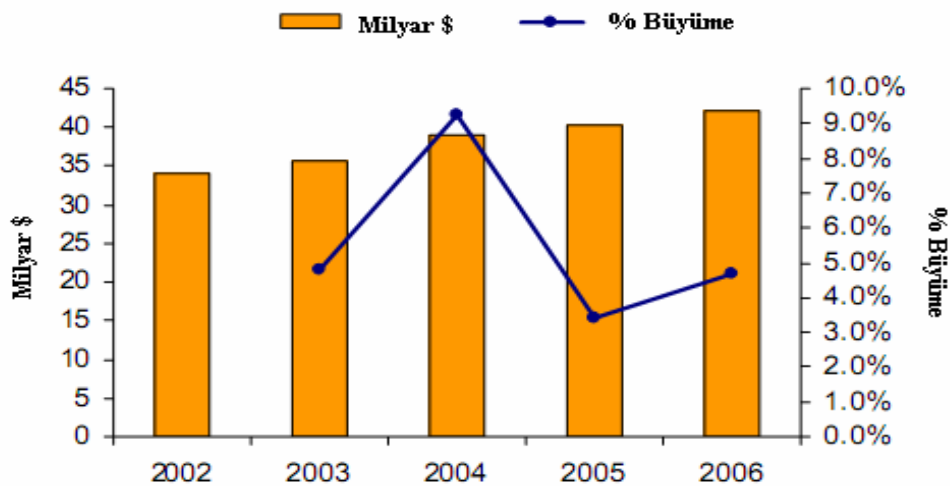
Rusya'nın ihracatı ağırlıklı olarak doğal kaynaklar veya bunların yarı işlenmiş ürünlerinden oluşmaktadır. Hammadde fiyatlarının oldukça yüksek bir düzeyde olduğu son dönemde, böylesi bir ihracat kompozisyonu pek fazla sorun yaratmayacaktır. Ancak fiyatlar düşmeye başladığında işler kötüye gidebilir.

Hammadde piyasasındaki volatilitenin yanı sıra, doğrudan hammadde ihracatı ekonomide yalnızca refah etkisi yaratır. Ekonomik kalkınma için ise dış ticaretin dinamik etkileri, yaparak öğrenme (learning by doing) etkisi yani katma değerli ürünlerin üretilip ihraç edilmesi gerekmektedir.

3.4.1 Tarım Sektörü

Rusya'nın kuzey kesimlerinde tarımsal faaliyetler, hayvancılık üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgede kaliteli asidik toprak bulunmamaktadır. Batı Sibiry ve ülkenin güney kesimlerinde hububat üretimi yapılmaktadır. Hububat hasatı 1990'lı yıllardaki durumundan bugün çok daha iyi durumdadır. Ancak üretim ortalamaları halen 1980'li yıllardaki rakamların altındadır (EIU, 2007).

Grafik 18 Rusya Tarımsal Ürünler Piyasası (Milyar \$ / 2002-2006)

Kaynak: Datamonitor

Grafik 18’de Rusya tarımsal ürünler piyasasının piyasa değeri ve büyüme oranları görülmektedir. 2006 yılında tarımsal ürünler piyasası 42.2 milyar dolara yükselmiştir. Piyasadaki büyüme trendi 2005 yılında azalsa da sürmektedir. 2006-2011 yılı projeksiyonunda ise tarımsal ürünler piyasasının yıllık ortalama yüzde 3.2 büyüyerek 2011 yılında 49.4 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir (Datamonitor, 2007a)

Küresel ısınma olgusunun belirtilerini yavaş yavaş hissettiğimiz bu günlerde tarımsal ürünlerin önemi artmaktadır. Artık tarımsal ürünler de en az enerji ürünleri kadar stratejik bir konumdadır. 2008 yılının ilk yarısında yaşanan tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar da, bu ürünlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye, Rusya ve pek çok ülkede bu beklenmedik artışlar enflasyon oranlarını ciddi oranda hedeflerinden saptırmıştır.

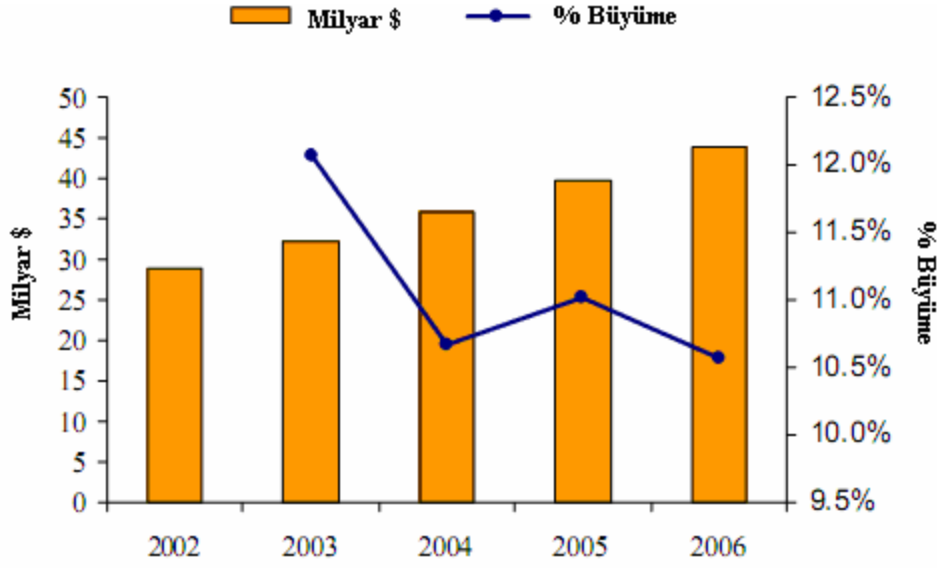
Rusya’nın coğrafi yapısı tarımsal faaliyetlere pek uygun değildir. Ekilebilir alanlar toplam yüzölçümünün yalnızca yüzde 32’sini oluşturmaktadır (EIU, 2007). Ancak İsrail’in bile çölde buğday yetiştirebildiği bir zamanda, tohum ıslahı çalışmalarıyla bu sorunun üstesinden gelinebilir. Rusya temel bilimlerdeki gücünü bu alanda kullanabilir.

4. 2 İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü ekonomiler için en önemli itici sektörlerin başında gelmektedir. İnşaat sektörü yarattığı katma değer ve istihdam itibarıyla 40’a yakın sektörün itici sektörü konumundadır. Rusya’da inşaat sektörünün en önemli alanı; ülkedeki kaynakların AB ve diğer bölgelere taşınması için yapılacak alt yapı yatırımları; boru sistemleri, yollar, köprüler, limanlar vb. ile konut ve iş merkezleridir. Sektör her açıdan bir potansiyel olarak değerlendirilmelidir (Uzunoğlu, Ekizceleroğlu, Özkan, Yürük: 2006).

Grafik 19’da Rusya inşaat sektörünün pazar büyüklüğü görülmektedir. 2003 yılından bu yana yüzde 10’un üzerinde büyüyen sektör, 2006 yılında da yüzde 10.6 oranında büyüyerek 43.9 milyar dolara ulaşmıştır. Yapılan sektör projeksiyonunda 2006-2011 yılları arasında sektörün yıllık ortalama yüzde 8.1 oranında büyüyeceği ve pazar büyüklüğünün 2011 yılında 64.8 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir (Datamonitor, 2007b)

Grafik 19 Rusya İnşaat Sektörü (Milyar \$ / 2002-2006)

Kaynak: Datamonitor

4.3 Finansal Hizmetler Sektörü

Rusya gibi ülkelerin en önemli avantajı ve aynı zamanda dezavantajı, sahip olduğu doğal kaynaklar ve ihracatlarında bu kaynakların oldukça büyük yer tutmasıdır. Sahip olunan doğalgaz ve petrol gibi doğal kaynaklar dünyada talep esnekliği çok düşük olan mallardır. Bu nedenle fiyatı ne olursa olsun tüketilmek zorundadır. Bu durum doğal kaynak zengini ülkeler açısından avantajdır. Ancak ihracat ve üretimde üretim çeşitliliğinin olmaması bu ülkelerin kaderini, büyük ölçüde “söz konusu doğal kaynağı” dünya fiyatına bağlamaktadır. Örneğin dünyada petrol ve doğalgaz fiyatları yüksek ise bu ülkelerin ekonomik durumunu iyi olmakta ve bölgeye olan ilgi artmakta, fiyatların düşük olduğu dönemde ise bu ülkeler ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmakta; finansman sağlama, borçlarını çevirme gibi hayati önem taşıyan sorumluluklarını yerine getirememektedir (Uzunoğlu, Apak, Atakişi: 2006).

Bu çerçevede gelişmiş bir finansal piyasanın oluşturulması gerekmektedir. Finansal sistemin kurum ve kurallarıyla gelişmesi belirli avantajları beraberinde getirecektir (Uzunoğlu, Apak, Atakişi: 2006):

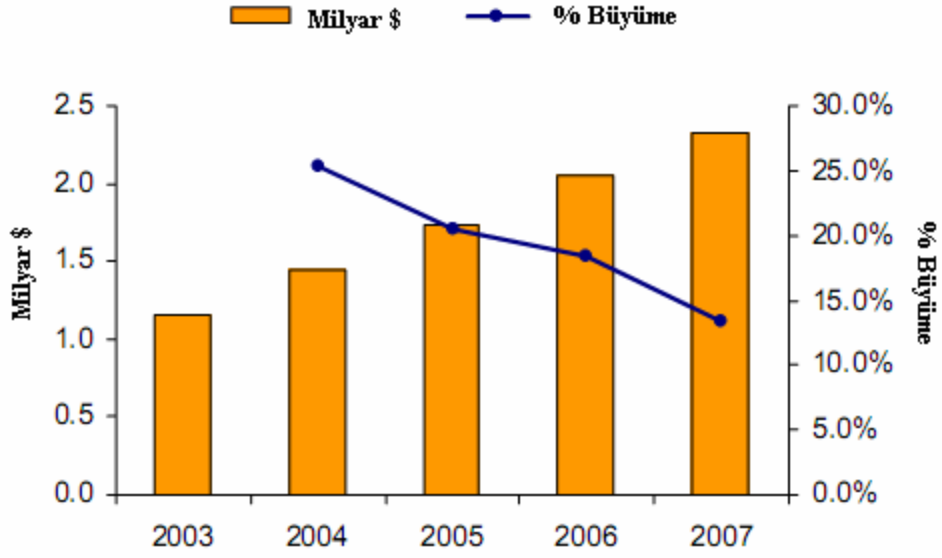
- a. Öncelikle bölge tasarruflarının etkin biçimde kullanımı,

- b. İşlerin iyi olduğu yıllarda biriktirilen fonların işlerin iyi olmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde kullanılması,
- c. Fonların sermaye birimini sağlayacak biçimde yönlendirilmesi ve sermaye maliyetlerinin düşürülmesi,
- d. Uluslararası fonların ülke içindeki tercihli alanlara yönlendirilmesi,
- e. Üreticilerin ve ihracatçıların vadeli işlem piyasaları aracılığıyla (futures, options ve swap) hammadde fiyat, döviz kuru ve faiz riskinden korunabilecekleri bir ortamın sağlanması ve yine bu piyasa vasıtasıyla gelecekte oluşacak fiyatların önceden tahmin edilmesi ve buna bağlı olarak üretimin ayarlanması,
- f. Ülkenin finansal bağımsızlığının sağlanması,
- g. Sigortacılık sisteminin geliştirilmesi ile riskin paylaşımının sağlanması,
- h. Altyapı yatırımlarının finansmanı (limanlar, boru hatları vb.) için gerekli sermayenin en düşük maliyetle temin edilmesi,
- i. Finansal hizmetler nedeniyle oluşan katma değerün ülkede kalması,
- j. Rus şirketlerinin hisse senetlerinin halka arzı yoluyla sermayeye ulaşma olanaklarının artırılması.

4.4. Bilişim Sektörü

Bilişim sektörlerinin niteliği gereği yoğun fiziki sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak getirisi artan ölçeğe göre daha fazla olmaktadır. Bölgenin fiziki koşulları göz önüne alındığında uzak mesafelerin varlığı telekomünikasyon sektöründe büyük bir potansiyeli oluşturacaktır. Bilişim sektörü tüm sektörleri canlandıracak ve mevcut ticaret altyapısını geliştirecek bir özelliğe sahiptir. Özellikle hizmetler sektörü bilişim sektörüne yapılan yatırımlarla büyüyecek ve GSMH içerisindeki payı artacaktır. Bu açıdan sektör ülke kalkınmasında ve gelişmesinde itici bir rol oynadığı kadar stratejik bir sektör olma özelliğini de içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda uluslararası ticarete dünyaya entegre olmak ve mevcut yönelimleri takip etmek açısından bilişim sektörünün geliştirilmesi bölge ekonomileri açısından hayati bir öneme sahiptir (Uzunoğlu, Ekizceleroğlu, Özkan, Yürük: 2006).

Grafik 20 Rusya Bilişim Sektörü (Milyar \$ / 2003-2007)

Kaynak: Datamonitor

Grafik 20’de Rusya bilişim sektörünün pazar büyüklüğü gösterilmektedir. 2003 yılından bu yana yüzde 10’un üzerinde bir büyüme trendinde olan sektör, 2007 yılında yüzde 13.4 oranında büyüyerek 2.3 milyar dolara ulaşmıştır. Sektör projeksiyonlarında ise sektörün 2007-2012 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 11.2 oranında büyüyerek 2012 yıl sonunda 4 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir (Datamonitor, 2007c).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'DA DOĞAL KAYNAK İHRACATINA BAĞIMLILIK: EKONOMETRİK UYGULAMA

4.1. Araştırma Örnekleme

Araştırmada kullanılan veriler Dünya Bankasının World Development Indicators ve Global Development Finance veritabanlarından, Rusya İstatistik Kurumu ve Rusya Merkez Bankasının verilerinden derlenmiştir. Veriler yıllık bazdadır ve 1994-2007 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

4.2 Araştırmanın Metodolojisi

Verilerin incelenmesinde Cochrane-Orcutt çoklu regresyon tahmincisi kullanılmıştır. Cochrane-Orcutt yöntemi seri korelasyonlu lineer modellerde hata terimlerini düzenlemede oldukça başarılı olan ve yaygın bir biçimde kullanılan bir yöntemdir (Cochrane-Orcutt: 1949). Çok küçük örneklem kümelerinde bu türden sorunlarla karşılaşıldığından, araştırmada bu yöntem tercih edilmiştir.

Verilerin incelenmesinde GRETl ekonometri paket programı kullanılmıştır. Açık kaynak kodlu olan GRETl programı ücretsiz olarak <http://gretl.sourceforge.net> adresinden indirilebilmektedir.

4.3 Verilerin İncelenmesi

4.3.1 Petrol ve Doğal Gaz Fiyatlarının Uluslararası Rezervlere Etkisi

Model 1'de 1995-2007 yılları arasındaki 13 gözlemle oluşturulan modelde Doğal Gaz Fiyatlarının Uluslararası Rezervlere etkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Int\_Res = \beta_0 + \beta_1 L\_Nat\_gas + u$$

Model 1: Cochrane-Orcutt estimates using the 13 observations 1995-2007

Dependent variable: l_Int_Res

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	0.573664	0.272653	2.104	0.05919 *
l_Nat_gas	2.47960	0.192766	12.863	<0.00001 ***

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 1.11633
 Standard error of residuals = 0.318566
 Unadjusted R-squared = 0.945594
 Adjusted R-squared = 0.940648
 Degrees of freedom = 11
 Durbin-Watson statistic = 1.91026
 First-order autocorrelation coeff. = 0.0188551
 Akaike information criterion (AIC) = 8.97863
 Schwarz Bayesian criterion (BIC) = 10.1085
 Hannan-Quinn criterion (HQC) = 8.74638

Yapılan incelemenin sonucunda doğal gaz fiyatları ile uluslararası rezervler arasında oldukça kuvvetli pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Doğal gaz oranlarındaki bir birimlik artış uluslararası rezervlerin yüzde 247 oranında artmasına yol açmaktadır.

Model 2'de petrol fiyatları ile uluslararası rezervlerin ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Int\_Res = \beta_0 + \beta_1 L\_Oil\_Price + u$$

Model 2: Cochrane-Orcutt estimates using the 13 observations 1995-2007
 Dependent variable: l_Int__Res

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	10.4618	4.26652	2.452	0.03213 **
l_Oil_Price	0.775320	0.304806	2.544	0.02730 **

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.612359
 Standard error of residuals = 0.235943
 Unadjusted R-squared = 0.977558
 Adjusted R-squared = 0.975518
 Degrees of freedom = 11
 Durbin-Watson statistic = 1.43179
 First-order autocorrelation coeff. = 0.207609
 Akaike information criterion (AIC) = 1.17239
 Schwarz Bayesian criterion (BIC) = 2.30229
 Hannan-Quinn criterion (HQC) = 0.94015

Yapılan incelemede petrol fiyatları ile uluslararası rezervler arasında anlamlı bir pozitif ilişki tespit edilmiştir. Petrol fiyatlarındaki bir birimlik artış uluslararası rezervleri yüzde 77 oranında artırmaktadır.

4.3.2. Petrol Fiyatlarının Cari Dengeye Etkisi

Model 3'te petrol fiyatları ile cari dengenin ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Cari = \beta_0 + \beta_1 L\_Oil\_Price + u$$

Model 3: Cochrane-Orcutt estimates using the 13 observations 1995-2007

Dependent variable: l_Cari

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	0.898782	3.72742	0.241	0.81389
l_Oil_Price	2.65929	1.10678	2.403	0.03506 **

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 27.3641

Standard error of residuals = 1.57723

Unadjusted R-squared = 0.512117

Adjusted R-squared = 0.467764

Degrees of freedom = 11

Durbin-Watson statistic = 1.79463

First-order autocorrelation coeff. = 0.0928705

Akaike information criterion (AIC) = 50.5681

Schwarz Bayesian criterion (BIC) = 51.698

Hannan-Quinn criterion (HQC) = 50.3358

Yapılan incelemede petrol fiyatları ile cari denge gerçekleştirmeleri arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Petrol fiyatlarındaki bir birimlik artış cari denge gerçekleştirmelerinin yüzde 265 oranında artmasına neden olmaktadır.

4.3.3 Petrol ve Doğal Gaz Fiyatlarının Reel Efektif Döviz Kuruna Etkisi

Model 4'te petrol ve doğal gaz fiyatları ile reel efektif döviz kurunun ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Real\_effectiv = \beta_0 + \beta_1 L\_Nat\_gas + u$$

Model 4: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1995-2006
Dependent variable: $L\_Real\_effectiv$

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	5.01681	0.452578	11.085	<0.00001 ***
L_Oil_Price	-0.217257	0.182972	-1.187	0.26547
L_Nat_gas	0.437892	0.182078	2.405	0.03957 **

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.122293
Standard error of residuals = 0.116568
Unadjusted R-squared = 0.619776
Adjusted R-squared = 0.535282
F-statistic (2, 9) = 3.44895 (p-value = 0.0773)
Durbin-Watson statistic = 1.08187
First-order autocorrelation coeff. = 0.453916
Akaike information criterion (AIC) = -14.9804
Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -13.5256
Hannan-Quinn criterion (HQC) = -15.519

Yapılan incelemede doğal gaz fiyatları ile reel efektif döviz kuru arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Doğal gaz fiyatları bir birim arttığında reel efektif döviz kuru yüzde 43.78 oranında değerlenmektedir. Petrol fiyatları ile reel efektif döviz kuru arasında bir ilişki saptanmamıştır. Ancak modelin genel anlamlılığını artırdığından modele eklenmiştir.

Model 5'te petrol fiyatlarının bir yıllık gecikmesi ile reel efektif döviz kurunun ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Real\_effectiv = \beta_0 + \beta_1 L\_Oil\_Price_{t-1} + u$$

Model 5: Cochrane-Orcutt estimates using the 11 observations 1996-2006
Dependent variable: l_Real_effectiv

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	3.35484	0.445933	7.523	0.00004 ***
l_Oil_Price_1	0.464649	0.123225	3.771	0.00441 ***

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.0862944
Standard error of residuals = 0.0979197
Unadjusted R-squared = 0.71841
Adjusted R-squared = 0.687123
Degrees of freedom = 9
Durbin-Watson statistic = 0.808916
First-order autocorrelation coeff. = 0.348674
Akaike information criterion (AIC) = -18.1101
Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -17.3143
Hannan-Quinn criterion (HQC) = -18.6117

Yapılan incelemede petrol fiyatlarının bir yıllık gecikmesi ile reel efektif döviz kuru arasında anlamlı bir pozitif ilişki tespit edilmiştir. Petrol fiyatlarının bir yıllık gecikmesindeki bir birimlik artış reel efektif döviz kurunun yüzde 46 oranında artmasına neden olmaktadır.

4.3.4 Reel Efektif Döviz Kurunun Cari Dengeye Etkisi

Model 6'da reel efektif döviz kuru ile cari dengenin GSYİH'a oranının ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Cd = \beta_0 + \beta_1 L\_Real\_effectiv + u$$

Model 6: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1995-2006

Dependent variable: l_cd

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	1.09762	0.321551	3.414	0.00662 ***
l_Real_effectiv	-0.201548	0.0641723	-3.141	0.01050 **

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.00920447

Standard error of residuals = 0.0303389

Unadjusted R-squared = 0.695896

Adjusted R-squared = 0.665486

Degrees of freedom = 10

Durbin-Watson statistic = 1.76062

First-order autocorrelation coeff. = 0.10486

Akaike information criterion (AIC) = -48.0211

Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -47.0513

Hannan-Quinn criterion (HQC) = -48.3802

Yapılan incelemede reel efektif kuru ile cari dengenin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı arasında negatif bir korelasyon tespit edilmiştir. Reel efektif döviz kurundaki bir birimlik artış yani rublenin değer kazanması, cari dengenin yüzde 20 oranında azalmasına neden olmaktadır. Ruble'nin değerlendirilmesi dış ticaret koşullarını olumsuz etkileyerek cari dengenin azalmasını sağlamaktadır.

4.3.5 Cari Dengenin Büyüme Oranına Etkisi

Model 7'de cari dengenin GSYİH'a oranının büyüme oranı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Buyume = \beta_0 + \beta_1 L\_cd + u$$

Model 7: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1995-2006
Dependent variable: l_Buyume

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	4.58363	0.0148723	308.200	<0.00001 ***
l_cd	0.772734	0.158581	4.873	0.00065 ***

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.00568029
Standard error of residuals = 0.0238334
Unadjusted R-squared = 0.796207
Adjusted R-squared = 0.775828
Degrees of freedom = 10
Durbin-Watson statistic = 2.59198
First-order autocorrelation coeff. = -0.335899
Akaike information criterion (AIC) = -53.8134
Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -52.8436
Hannan-Quinn criterion (HQC) = -54.1725

Yapılan incelemede cari denge ile büyüme oranı arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Cari dengedeki bir birimlik artış ekonomik büyümeyi yüzde 77 oranında artırmaktadır.

4.3.6 Mal ve Hizmet Ticaretinin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Model 8’de mal ve hizmet ihracatının GSYİH’a oranı ile mal ve hizmet ithalatının GSYİH’a oranının ekonomik büyüme ile ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Buyume = \beta_0 + \beta_1 L\_Imports\_of\_go + \beta_2 L\_Exports\_of\_go + u$$

Model 8: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1995-2006

Dependent variable: l_Buyume

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	4.84508	0.319944	15.144	<0.00001 ***
l_Imports_of_go	-0.359172	0.101669	-3.533	0.00639 ***
l_Exports_of_go	0.263355	0.0427746	6.157	0.00017 ***

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.00610707
 Standard error of residuals = 0.0260492
 Unadjusted R-squared = 0.780474
 Adjusted R-squared = 0.73169
 F-statistic (2, 9) = 21.1913 (p-value = 0.000394)
 Durbin-Watson statistic = 2.31682
 First-order autocorrelation coeff. = -0.210496
 Akaike information criterion (AIC) = -50.9441
 Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -49.4893
 Hannan-Quinn criterion (HQC) = -51.4827

Yapılan incelemede mal ve hizmet ihracatının GSYİH'a oranının ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili, mal ve hizmet ithalatının GSYİH'a oranının ise negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Mal ve hizmet ihracatının GSYİH'a oranındaki bir birimlik artış, ekonomik büyüme oranını yüzde 26.33 oranında artırırken, mal ve hizmet ithalatının GSYİH'a oranındaki bir birimlik artış ise yüzde 35.91 oranında azaltmaktadır.

4.3.7 Reel Efektif Döviz Kurunun Mal ve Hizmet İhracatına Etkisi

Model 9'da reel efektif döviz kurunun mal ve hizmet ihracatının GSYİH'a oranı ile ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Exports\_of\_go = \beta_0 + \beta_1 L\_Real\_effectiv + u$$

Model 9: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1995-2006
 Dependent variable: l_Exports_of_go

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	7.63760	0.497372	15.356	<0.00001 ***
l_Real_effectiv	-0.812263	0.0982741	-8.265	<0.00001 ***

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.0220077
 Standard error of residuals = 0.0469123
 Unadjusted R-squared = 0.933197
 Adjusted R-squared = 0.926517
 Degrees of freedom = 10
 Durbin-Watson statistic = 2.17293
 First-order autocorrelation coeff. = -0.104802
 Akaike information criterion (AIC) = -37.5607
 Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -36.5909
 Hannan-Quinn criterion (HQC) = -37.9198

Yapılan incelemede reel efektif döviz kuru ile mal ve hizmet ihracatının GSYİH'a oranı arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Reel efektif döviz kuru bir birim arttığında mal ve hizmet ihracatının GSYİH'a oranı yüzde 81 oranında azalmaktadır. Reel efektif döviz kurunun artması rublenin değerli hale gelmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda ihracatı zorlaştıracaktır.

4.3.8 Yakıt İhracatının Ekonomik Büyüme Etkisi

Model 10'da yakıt ihracatının GSYİH'a oranı ile ekonomik büyüme oranının ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Buyume = \beta_0 + \beta_1 L\_Fuel\_expo_{t-1} + u$$

Model 10: Cochrane-Orcutt estimates using the 9 observations 1998-2006

Dependent variable: l_Buyume

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	6.10809	0.494220	12.359	<0.00001 ***
l_Fuel_expo_1	-0.364047	0.125315	-2.905	0.02282 **

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.0070967
 Standard error of residuals = 0.0318404
 Unadjusted R-squared = 0.502938
 Adjusted R-squared = 0.43193
 Degrees of freedom = 7
 Durbin-Watson statistic = 1.32677
 First-order autocorrelation coeff. = 0.0496093
 Akaike information criterion (AIC) = -34.7673
 Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -34.3728
 Hannan-Quinn criterion (HQC) = -35.6185

Yapılan incelemede yakıt ihracatının GSYİH'ya oranının bir yıllık gecikmesinin ekonomik büyüme oranı ile negatif ilişkili olduğu görülmüştür. Yakıt ihracatının GSYİH'a oranının bir birim artışı büyüme oranını yüzde 36 oranında azaltmaktadır. Doğal kaynak sektörü artması daha karlı bir sektör olduğu için ekonomilerde sanayiden kaçış olgusunu yaratmaktadır.

Model 11'de yakıt ihracatının GSYİH'a oranının bir yıllık gecikmesi ve reel efektif döviz kurunun bir yıllık gecikmesinin ekonomik büyüme oranı ile ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Buyume = \beta_0 + \beta_1 L\_Fuel\_expo_{t-1} + \beta_2 L\_Real\_effe_{t-1} + u$$

Model 11: Cochrane-Orcutt estimates using the 9 observations 1998-2006

Dependent variable: l_Buyume

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	6.72847	0.472382	14.244	<0.00001 ***
l_Fuel_expo_1	-0.347024	0.100391	-3.457	0.01352 **
l_Real_eff_1	-0.130560	0.0604918	-2.158	0.07425 *

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.00418986

Standard error of residuals = 0.0264255

Unadjusted R-squared = 0.691465

Adjusted R-squared = 0.58862

F-statistic (2, 6) = 9.42312 (p-value = 0.0141)

Durbin-Watson statistic = 1.62721

First-order autocorrelation coeff. = -0.0917768

Akaike information criterion (AIC) = -37.5099

Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -36.9183

Hannan-Quinn criterion (HQC) = -38.7868

Yapılan incelemede yakıt ihracatının GSYİH'a oranının bir yıllık gecikmesi ve reel efektif döviz kurunun bir yıllık gecikmesinin ekonomik büyüme ile negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yakıt ihracatının GSYİH'a oranının bir yıllık gecikmesinin bir birim artışı büyüme oranını % 34.7 oranında azaltırken, reel efektif döviz kurunun bir yıllık gecikmesinin bir birim artışı ise %13 oranında azaltmaktadır. Burada sanayiden kaçış olgusuyla birlikte reel efektif döviz kurunun değerlendirilmesiyle bozulan ticaret koşullarının büyüme üzerindeki olumsuz etkileri görülmektedir.

4.3.9 Reel Efektif Döviz Kurunun İşsizlik Oranına Etkisi

Model 12'de reel efektif döviz kurunun bir yıllık gecikmesinin işsizlik oranı ile ilişkisi incelenmiştir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Unemployment = \beta_0 + \beta_1 L\_Real\_effe_{t-1} + u$$

Model 12: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1996-2007
Dependent variable: l_Unemployment_

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	-3.09105	1.91196	-1.617	0.13702
l_Real_eff_1	0.466731	0.187170	2.494	0.03179 **

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.0906047
Standard error of residuals = 0.0951865
Unadjusted R-squared = 0.917671
Adjusted R-squared = 0.909439
Degrees of freedom = 10
Durbin-Watson statistic = 1.28065
First-order autocorrelation coeff. = 0.335177
Akaike information criterion (AIC) = -20.5794
Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -19.6095
Hannan-Quinn criterion (HQC) = -20.9384

Yapılan incelemede reel efektif döviz kurunun bir yıllık gecikmesinin işsizlik oranı ile pozitif ilişkili olduğu test edilmiştir. Rublenin değerlendirilmesi dış ticaret koşullarını olumsuz etkilemektedir. Bu durumda ithalat kolaylaşacak, ihracat zorlaşacaktır.

4.3.10 Cari Dengenin İşsizlik Oranına Etkisi

Model 13'te cari dengenin GSYİH'a oranının bir yıllık gecikmesinin işsizlik oranına etkisi incelenmektedir. Verilerin logaritmaları alınarak oluşturulan modelde Cochrane-Orcutt tahmincisi kullanılmıştır.

$$L\_Unemployment = \beta_0 + \beta_1 L\_cd_{t-1} + u$$

Model 13: Cochrane-Orcutt estimates using the 12 observations 1996-2007
 Dependent variable: l_Unemployment_

VARIABLE	COEFFICIENT	STDERROR	T STAT	P-VALUE
const	0.665666	1.54160	0.432	0.67505
l_cd_1	-1.45915	0.678003	-2.152	0.05686 *

Statistics based on the rho-differenced data:

Sum of squared residuals = 0.100415
 Standard error of residuals = 0.100207
 Unadjusted R-squared = 0.869922
 Adjusted R-squared = 0.856914
 Degrees of freedom = 10
 Durbin-Watson statistic = 1.43922
 First-order autocorrelation coeff. = 0.244968
 Akaike information criterion (AIC) = -19.3457
 Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -18.3758
 Hannan-Quinn criterion (HQC) = -19.7047

Yapılan incelemede cari dengenin GSYİH'a oranının bir yıllık gecikmesinin işsizlik oranı ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. cari dengenin GSYİH'a oranının bir yıllık gecikmesinin bir birim artışı işsizlik oranını yüzde 145 oranında azaltmaktadır. Daha önceki modellerde cari denge ile petrol ve doğal gaz fiyatları arasındaki ilişki belirtilmiştir. Petrol ve doğal gaz fiyatları düştüğü takdirde bu durum işsizlik oranının artmasına yol açacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Rusya'daki Kaynakların Laneti olgusu Hollanda Hastalığı mekanizması üzerinden gerçekleştirilen ekonometrik model aracılığıyla incelenmiştir. Buna göre petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış reel efektif döviz kurunu değerlendirmekte ve uluslararası rezervleri de artırmaktadır. Bununla birlikte petrol ve doğal gaz gelirlerindeki artışa bağlı olarak da cari fazla artmaktadır. Ancak reel efektif döviz kuru ile cari dengenin negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu durum şu an için enerji fiyatlarındaki artışın ardına gizlense de, enerji fiyatlarının daha düşük bir seviyede dengelenmesi halinde ve/veya reel efektif döviz kurundaki artışın ticaret koşullarını daha da bozması halinde kendini daha şiddetli bir biçimde gösterecektir. Bu aşamadaki bulgular Oomes&Kalcheva (2007) ile uyumludur.

Ekonomik büyüme ile cari denge arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Cari dengenin artışı ise petrol ve doğal gaz fiyatları ile pozitif ilişkilidir. Buna göre ekonomik büyümede petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışının etkisi bulunmaktadır. Bu durum Suni'nin (2007) gerçekleştirdiği karşıt gerçeklik simülasyonu ve Rautava (2004) ile uyumludur.

Bu bulgular ışığında Rusya ekonomisinde Hollanda Hastalığı semptomları mevcuttur. Petrol ve doğal gaz fiyatları bugünkü dönem itibariyle oldukça yüksek olmasından ötürü, henüz ekonomi üzerindeki bozucu etkiler tam anlamıyla gün ışığına çıkmamıştır. Ancak fiyatların düşmesi halinde ise çok ciddi sonuçlar görülebilir.

Bu anlamda 1998 krizinden dersler çıkararak Rusya, 2004 yılı başında oluşturduğu Rusya Federasyonu İstikrar Fonu aracılığıyla petrol ve doğal gaz gelirlerini volatiliteye karşı yönetmeye çalışmaktadır. Bu mekanizma ile Hollanda Hastalığı'na yol açan aşırı miktardaki yabancı para emilebilir. Ancak bu tek başına yeterli değildir.

Rusya ekonomisinde istikrarlı ve sağlam bir ekonomik büyüme sağlanabilmesi için, öncelikle ekonomik yapının doğal kaynak ağırlıklı olmaktan uzaklaşması gerekmektedir. Dış ticaret kompozisyonunda sanayi mallarının ağırlığının artırılması gerekmektedir. Bunun için de petrol ve doğal gaz gelirlerinden sağlanan gelirlerin bu alanlara yatırılması, istihdamın artırılması ve teknolojinin geliştirilmesi gerekmektedir. Rusya sahip olduğu temel bilimlerdeki güçlü yönleri ile teknoloji yarışına kolaylıkla ayak uydurabilir. Mikro teknoloji

alanında olmasa bile, teknoloji alanında pek çok gelişmiş ülkeye karşı oldukça üstün durumdadır. Ancak bu birikimin endüstriyel alanlara yönlendirilebilmesi bir ekonomi politikası haline getirilmeli ve Rus sanayisinin rekabet gücünü artıracak politikalar geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Afonso, Ó., (2001) “The Impact of International Trade on Economic Growth”, Working Paper, *Investigação - Trabalhos em curso - n° 106, Faculdade De Economia, Universidade De Porto*, Maio de 2001
- Apak, S., Uzunoğlu, S., Atakişi, A., (2006), “ Enerji Pazarında Avrasya Ülkelerinin Küresel Etkinliğinin Artırılmasında Finansal Piyasaların Önemi ”, Küreselleşme Bağlamında Avrasya Toplumlari, Uluslararası Atatürk Alatioo Üniversitesi, Bişkek, 30 Mart
- Aslund, Anders, (2006) “Russia's WTO Accession”, Peterson Institute, *Testimony at the Hearing on EU Economic and Trade Relations with Russia, Committee on International Trade, European Parliament*, Brussels November 21, 2006, <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=686> (15 Haziran 2008)
- Atkinson, Giles., Hamilton, Kirk, (2003), “Savings, Growth And The Resource Curse Hypothesis”, *World Development*, Vol:31 No:11, pp. 1793-1807, 2003
- Bjørnskov, C., (2005), Basics of International Economics- Compendium, Ventus
- CIA, (2008), World Fact Book
- Cochrane and Orcutt, *Application of least squares regression to relationships containing autocorrelated error terms*. Journal of the American Statistical Association 44, pp 32-61, 1949
- Collier, Paul, and JanWillem Gunning, (1999) Trade Shocks in Developing Countries. New York, N.Y.: Oxford University Pres
- Datamonitor (2007a), Agricultural Products in Russia, Industry Profile, Reference Code: 0153-2000, August 2007
- Datamonitor (2007b), Construction &Engineering in Russia, Industry Profile, Reference Code: 0153-2028, May 2007
- Datamonitor (2007c), Software in Russia, Industry Profile, Reference Code: 0153-0381
- Dunn, R.M., Mutti, J.H., (2004) International Economics, Sixth Edition, Routledge,
- EIU, (2008), Russia Country Profile
- Gelb, A., and Associates, (1988) “Oil Windfalls: Blessing or Curse?” New York: Oxford University Pres,

- Gylfason, T., (2001) “Natural Resources, Education, and Economic Development.” *European Economic Review* 45:846–59,
- IMF, (2007), Russian Federation: Selected Issues, IMF Country Report: 07/352
- International Energy Agency, (2005), World Energy Outlook
- International Herald Tribune (IHT), (25.01.2008)“EU says Russia could join WTO this year”, <http://www.iht.com/articles/2008/01/25/business/rustrade.php>, (15 Haziran 2008)
- Karluk, R., (2002) Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika, 6. Baskı, Beta Yayınları,
- Krugman, P., (2001), Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü, Literatür Yayıncılık
- Krugman, P., Obstfeld, M., (2000), International Economics: Theory and Policy, Fifth Edition, Addison Wesley
- Larsen, E.R., (2005), “Are rich countries immune to the resource curse? Evidence from Norway’s management of its oil riches” **Resources Policy** 30 75–86
- Le Billon, P., (2001), “Fueling War: Natural Resources and Armed Conflicts”, Oxford University Press,
- Leite, Carlos, and Jens Weidmann, (1999), “Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth.” IMF Working Paper WP/99/85. International Monetary Fund, Washington, D.C. Processed.
- Leontief, W., (1953), Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-examined, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol 97 No 4
- Marshall, Ian E., (2001), “A Survey of Corruption Issues in the Mining and Mineral Sector.” Report 15. London: International Institute for Environment and Development, Minerals, Mining, and Sustainable Development Project,
- Mehlum, H., Moene, K., Torvik, R. (2002) “Institutions and the resource curse” Memorandum No 29/2002 ISSN: 0801-1117 Department of Economics University of Oslo
- Oomes, N., Kalcheva, K., (2007) “Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have the Symptoms?”, IMF Working Paper, WP/07/102
- Özel, S., (2005), Global Finansal Krizler, Deniz Kültür Yayınları, No:13
- Palley, Thomas I., (2003) “Lifting The Natural Resource Curse”, *Foreign Service Journal*, <http://www.globalpolicy.org/security/natres/generaldebate/2003/12curse.htm>, (11 Haz. 08)

- Pravda, (17.06.2008), “Foreign investors gain confidence in Russian economy”, http://english.pravda.ru/business/finance/17-06-2008/105521-russian_economy-0, 17.06.2008,
- Rautava, J. (2004) “The role of oil prices and the real exchange rate in Russia’s economy—a cointegration approach”, *Journal of Comparative Economics* 32 (2004) 315–327
- Ross, Michael L., (2001), “Timber Booms and Institutional Breakdown in Southeast Asia” Cambridge University Pres, 0521791677,
- Ross, Michael L., (2003), “The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor”, Editors: Bannon, I., Collier, P., “Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions”, Worldbank
- Sachs, Jeffrey., Werner, Andrew., (1995), “Natural Resource Abundance And Economic Growth”, NBER Working Paper Series
- Sarno, Lucio, Taylor, Mark P., (2003), “The Economics of Exchange Rates”, Cambridge University Pres
- Sarraf, M., Jiwanji, M., (2001), “Beating The Resource Curse: The Case Of Botswana”, Environment Department Papers, Toward Environmentally And Socially Sustainable Development, Environmental Economics Series, The World Bank Group, September
- Seyidoğlu, H., (1998), *Uluslararası İktisat: Teori ve Uygulama*, 12. Baskı, Güzem Yayınları
- Seyidoğlu, H., (2005) *Uluslararası İktisat*, Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Shirazi, N.S., Manap, (2004) T.A.A., “Exports and Economic Growth Nexus: The Case of Pakistan”, *The Pakistan Development Review*, 43: 4 Part II pp. 563-581
- Stiglitz, J., (2004), “We can now cure Dutch disease For some nations, natural resoures are a curse - but it needn't be so” *The Guardian*, Wednesday August 18, 2004, <http://www.guardian.co.uk/business/2004/aug/18/comment.oilandpetrol>, (10 Haziran 2008)
- SUNI, Paavo, (2007) *Oil Prices And The Russian Economy: Some Simulation Studies with NiGEM*. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 15 p. (Keskusteluaiheita, Discussion papers, ISSN 0781-6847; No. 1088),

- Uzunoğlu, S. Aklin, K, Gürlesel, C.F., Civelek, U., (1999), Türkiye 2010: Global Hedefler, Sektörel Stratejiler, İTO
- Uzunoğlu, S., Ekizceleroğlu, C., Özkan, L. Yürük, M.S., (2006), “Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırmaları”,Küreselleşme Bağlamında Avrasya Toplumlari, Uluslararası Atatürk Alattoo Üniversitesi, Bişkek, 30 Mart
- Vernon, R., (1966), International Investment and International Trade in the Product Cycle, The Quarterly Journal of Economics, Vol.80, No 2,
- Welch, P.J., Welch, G.F., (2004), Economics: Theory and Practice, John Wiley&Sons, Inc,
- WorldBank, (2002), Treasure or Trouble ? Mining in Developing Countries
- WTO, (2007),Annual Report
- WTO, (2007),Trade Profiles
- www.barchart.com
- www.cbr.ru
- www.crbtrade.com
- www.minfin.ru
- Young, A., (1991) “Learning by Doing and the Dynamic Effects of International Trade” The Quarterly Journal of Economics, Vol. 106, No. 2, pp. 369-405, May, 1991.